

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945 – 1957)

*Formation of the Cult of Personality
(on the example of Czechoslovakia 1945 – 1957)*

Autor: *Petr Huml*

Vedoucí práce: *Doc. PhDr. Lud'a Klusáková, CSc*

Studijní obor: *Historie*

Konzultant: *PhDr. Ondřej Vojtěchovský*

Rok dokončení práce: *2008*

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

„Ctění hrdin potrvá, dokud lidstvo potrvá“

(Thomas Carlyle, Hrdinové a ctění hrdin v dějinách, 1841)

Obsah

Úvod	str. 1
Úcta k autoritě v době První republiky (1918 – 1938)	str. 4
Uctívání autorit po ukončení války (1945 – 1948)	str. 15
Geneze kultu Klementa Gottwalda	str. 24
Koexistence kultu Gottwalda a Stalina v ČSR	str. 40
Geneze kultu Antonína Zápotockého	str. 45
Důsledky sovětské kritiky kultu osobnosti v Československu	str. 52
Závěr – charakteristika kultu osobnosti	str. 62
Seznam pramenů a použité literatury	str. 67
Resumé	str. 72

Úvod

Problematika kultu osobnosti patří bezesporu k zajímavým, ale vzhledem k pramenné základně a časové šíři, v níž se tento společenský jev vyskytuje, také k náročným oblastem historického bádání. V českém prostředí se detailněji genezí kultu osobnosti zatím nikdo nezabýval. Publikací dotýkajících se přímo kultu osobnosti je však poskrovnu i v zahraničí, kde se lze setkat s prvními publikacemi rozebírajícími problematiku uctívání už v 19. století. Roku 1841 byla publikována kniha skotského spisovatele a historika Thomase Carlylea „Hrdinové a ctění hrdin v dějinách“, která je nicméně „poznamenaná dobou“ a Carlyleovým smýšlením protěžujícím silného jedince a přeceňováním jeho úlohy, kdy je výjimečná vedoucí osobnost označována za protagonistu veškerých dějin. Kniha nicméně obsahuje celou řadu trefných postřehů o uctívání, které lze použít i při charakteristice kultu osobnosti ve 20. století, což také činím v závěrečné kapitole. Nelze opominout ani práci ruského novináře a marxistického filozofa G. V. Plechanova „O úloze osobnosti v dějinách“, která vyšla poprvé pod pseudonymem v roce 1898. Nevěnuje se přímo problematice uctívání jako takovému, i zde se však lze dozvědět řadu ne bezvýznamných úvah o jakési síle významných osobností působících na své okolí. Pojem „kult osobnosti“ se v hojně míře před rokem 1953 nepoužíval, *via facti* ve veřejném diskurzu ani neexistoval. Širší diskuze o něm se rozproudila až po známém XX. sjezdu KSSS v roce 1956, na kterém přednesl N.S. Chruščov svou kritiku J.V. Stalina a s tím nastíněné projevy kultu osobnosti, jehož kritika pak byla prohloubena ještě v roce 1961 na XXII. sjezdu KSSS. V této souvislosti se pak na veřejnosti vyrojila celá řada publikací, snažících se kult osobnosti nějakým způsobem charakterizovat. Zůstaneme-li v prostředí domácím, resp. východního bloku v čele se SSSR, který pochopitelně determinoval ideologickou činnost ve svém mocenském orbitu, jednalo se o publikaci „Základy marxistické filozofie“ z roku 1958 napsané kolektivem pod vedením F. V. Konstantinova a učebnici „Dějiny KSSS“ z roku 1959. Kult osobnosti je zde však spojován jen výhradně s kultem Stalina a jeho důsledky, přičemž je zcela opomínuta definice. Podrobněji je kult osobnosti vykreslen v „Základech marxismu-leninismu“ z roku 1959 od O. V. Kuusinena, ovšem v marxistickém pojetí. V Československu se objevily příslušné publikace o něco později než v SSSR. V roce 1962 vydal KV KSČ v Ústí nad Labem brožuru „K některým otázkám kultu osobnosti a jeho projevům v Komunistické straně Československa“, kde už je inkriminovaná problematika rozebrána poměrně detailně, avšak stále ve velké míře pro potřeby režimu. Česká socialistická akademie věd pak v Liberci roku

1969 vydala knihu Jaroslava Bláhy s názvem „O vzniku a podstatě kultu osobnosti“, kde je líčen kult velice obšírně, jelikož je zde problematika uctívání nastíněna již od Napoleona. Vzhledem k době je zde spousta zmínek o škodlivosti kultu v socialistickém hnutí, kdy je poukazováno na kritiku kultu osobnosti ze strany Marxe a Engelse a poukazováno na kult Ferdinanda Lassalla. Vedle toho se ale můžeme setkat se seriózním nástínem projevů kultu a též jeho příčin. V roce 1984 pak světlo světa spatřila kniha Karla Skalického „Kritika kultu osobnosti a jeho důsledků“, což byla v době československého socialismu kniha poslední. První seriózní publikace se tak objevily až po roce 1989. V roce 1994 vyšla právnická studie „Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty“ od Eduarda Vlčka. Název bohužel neodpovídá obsahu, poněvadž se vše „točí“ jen kolem Stalina a na konci je pak na dvou stránkách uveden výčet negativních právních důsledků jeho kultu. Částečně se kultu dotýká i kniha Vladimíra Macury „Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948 – 1989“ z roku 1992. Za nejzdařilejší lze v současnosti považovat brožurku s prostým názvem „Kult osobnosti“ vydanou Katedrou společenských věd stavební fakulty ČVUT v Praze roku 2007. Brožura obsahuje krátké příspěvky od Jana Randáka, Antonína Luboše, Ivana Kulhánka, Václava Kašky a Denisy Nečasové, jež pojednávají stručně o daném problému za pomoci řady příkladů.

V českém prostředí se vyskytl i jeden zajímavý překlad týkající se konkrétního kultu osobnosti – „Hitlerův mýtus. Imaginace a skutečnost ve Třetí říši“ z roku 1992 od I. Kershawa. Konkrétními politickými kulty osobností se například zabývají i následující publikace, které však nejsou bohužel dosud přeloženy: Germán Carreara Daman - „El Culto a Bolívar: esbozo para un estudio de la historia de las ideas en Venezuela“ z roku 1989, Anneli Ute Gabanai – „Cultul lui Ceaușescu“ z roku 2003, Kosta Nikolić – „Tito govori što narod misli: Kult Josipa Broza Tita 1944 – 1949“ z roku 2006.

Předložená práce si klade za cíl nastínit genezi kultu osobnosti na příkladu Československa v letech 1945 – 1957. V tomto období je zachyceno, jak se zhroutil kult osobnosti etablovaný před změnou režimu, jak se etabloval kult osobnosti nový, jehož objekt uctívání se pak záhy stal jakousi mýtickou ikonou legitimizující moc, tudíž bylo daný kult nutné udržet za každou cenu, i přes definitivní uvědomění si pejorativnosti uctívané autority.

Vstupní kapitola práce stručně nastiňuje vývoj projevů respektu a uctívání k osobnostem prezidentů v První republice, protože bez základního pochopení Masarykova a Benešova „kultu“ nelze vidět analogie u Gottwalda a Zápotockého. Úvodní kapitola se tak tematicky práce přímo netýká, proto jsem přikročil k jejímu maximálnímu zestručnění, téměř na samou hranici únosnosti, aby čtenář mohl rychle postoupit k jádru věci. V následujících

kapitolách je pak nastíněn vývoj uctívání autorit T.G. Masaryka a E. Beneše po 2. světové válce, které pak byly zatlačeny do pozadí K. Gottwaldem a částečně i A. Zápotockým. Záměrně se široce nevěnuji kultu osobnosti posmrtnému, jelikož by to bylo metodicky a heuristicky v rámci této bakalářské práce neúnosné a jelikož posmrtně uctívaná osoba, na rozdíl od živých, o kterých píše především, nemůže již nijakým způsobem svůj kult ovlivňovat, aby si s ním každý „nedělal co chtěl“, nebo ho dokonce odmítat. Výjimku jsem učinil pouze u Masaryka, protože jeho uctívaná autorita byla po válce nejsilnější, tudíž je důležité pozorovat způsob, jímž se komunisté s prvním československým prezidentem v oficiálním mediálním diskurzu „vypořádali“. V celé práci nechybí řada základních informačních tabulek se srovnáními tisku a počtu přejmenovaných-pojmenovaných ulic apod., což se dá považovat v ČSR za jistý ukazatel síly daného kultu, stejně tak jako množství darů k narozeninám. V závěrečné kapitole jsem se pokusil o definici-charakteristiku a základní typizaci kultu osobnosti na základě zjištěných poznatků obsažených v práci a v celé řadě biografii zahraničních osobností, u kterých se kult osobnosti také etabloval.

Jako pramenná základna práce posloužily v drtivé většině materiály z Národního archivu, kde je umístěn archiv ÚV KSČ, archivu Kanceláře prezidenta republiky a z dobového tisku. Jedná se především o osobní blahopřejnou korespondenci, žádosti o přejmenování objektů apod. a udělení čestného občanství, zápisy z jednání vlády, úřední korespondenci mezi ministerstvy a Kanceláří prezidenta republiky, oslavné narozeninové projevy, seznamy darů a přejmenovaných věcí, úřední dokumenty pojednávající o činnosti muzeí a průběhu výstavek, zprávy inspekcí, projevy významných osob po XX. sjezdu KSSS apod. Pro poválečné období byla pro práci klíčová analýza periodik Mladé fronty a Rudého práva, jakožto jedněch z nejčtenějších deníků. U Klementa Gottwalda byla všeobecná analýza tisku o něco usnadněna existencí výstřižkového archivu ministerstva vnitra, který byl však doveden jen do roku 1951. Významnými prameny se dají shledat i dobové publikace a životopisy, utvářející častokrát „chtěný“ obraz dané osoby. Jejich kompletní výčet je uveden v závěrečném seznamu pramenů a literatury, proto je zde nebudu nějak více rozebírat. Pro získané prameny je typická značná mozaikovitost, takže jejich konečné zpracování zabralo pomalu tolik času jako samotná heuristická fáze. Aby bylo možné lépe přiblížit danou dobu a lépe si tehdejší prvky kultu bezprostředně „ohmatat“, nechávám velice často úryvky pramenů „mluvit“ v podobě četných citací zasazených do toku mnou z pramenů přetransformovaných informací. Výsledkem tak může být místy patrná inklinace k pozitivistickému výkladu, který však umožňuje lepší orientaci ve vývoji průvodních jevů uctívání autorit.

Úcta k autoritě v době První republiky (1918 – 1938)

V našich podmínkách můžeme jakousi „prehistorickou“ fázi kultu osobnosti nalézt již v habsburské monarchii, a to i přesto, že se v očích řady Čechů mohla jevit jako zkosnatělý byrokratický útvar potlačující právo národů na sebeurčení. Podstatný je ale fakt, že se terčem ostré kritiky stával samotný systém či jeho hlavní představitelé, málokdy ale sám císař. Bylo tomu například během vývoje událostí směřujících k revolučnímu roku 1848, kdy se císař Ferdinand Dobrotivý těšil dokonce mimořádné popularitě. Podobné rysy lze vypořadovat i za vlády Františka Josefa I.¹, pomineme-li období, kdy už se celá monarchie pomalu řítla do záhuby. Jednalo se zkrátka o úctu k vysoce postavené nadstranické autoritě vládnoucí „z Boží milosti“. Určitá prestiž a velká úcta k oné autoritě tkvěla přitom již v mentalitě středověku, kdy se vůči vládnoucímu panovníkovi vyžadovaly určité pocty a projevy loajálnosti, které evokovaly nadřazenost oné osoby nad ostatními. Pozice panovníka se tak běžnému člověku musela jevit jako dominantní a takřka nedotknutelná, v případě mimořádných politických a hospodářských úspěchů státu se tento dojem mohl jen upevňovat, a byl-li k tomu panovník ještě mimořádně vzdělaný a zejména charizmatický, pak se již musel skutečně jevit jako excelentní osobnost. Něco z této mentality, projevující se určitou touhou po silnější schopné osobnosti, která by reprezentovala kladné rysy světa, v němž se člověk během svého životního cyklu pohybuje, a která by představovala určitou jistotu, se zachovalo až do 20. století, kdy se psychická potřeba davově uctívat čelného představitele společnosti v obměněné podobě projevovalo úkazem, který se obvykle nazývá kultem osobnosti.

Za První republiky se uctívání nejvíce rozvinulo u Tomáše Garriguea Masaryka. On sám o to však nikdy neusiloval. Toto uctívání vznikalo jednoduše řečeno „zdola“, od lidí, kteří projevovali vůči Masarykovi často přehnanou, ale v podstatě i zaslouženou úctu, kterou si vysloužil během 1. světové války svou vyčerpávající odbojovou činností. Válka v tomto případě představovala „heroické období“, které se obecně ukázalo být pro pozdější konstrukci kultu osobnosti velmi důležité. Lze to vypořadovat již na některých ukazatelích krátce po vzniku samostatné ČSR, kdy někteří nadneseně poukazovali, že ona národní samostatnost je

„Masarykovo dílo osvoboditelské – toť ta pohádka o rytíři, který vyjel do světa, aby vysvobodil krásnou princeznu ze zajetí dvouhlavého draka. Přešel devatery hory a kraje a země, bojoval čarovným mečem ducha, ocelovým a kaleným, srazil hydře obě hlavy a vrátil se jako král do jásající svobodné vlasti. Pohádka, kterou si budou vypravovati v Čechách děti i

---

¹ Jiří Rak: Bývali Čechové – historické mýty a stereotypy, Praha 1994, str. 138 – 139.

dospělí s utajeným dechem, dokud bude zde státi kámen na kameni, pohádka, o níž s úžasem psáti budou stejně dlouho dějiny všech národů a věků.“²

Výše uvedená citace pochází z knihy „Masaryk – Hlasatel pravdy a vítěz spravedlnosti“, jež byla vydána roku 1920 u příležitosti prezidentovy vzácné návštěvy ve svém rodném městě Hodoníně, kde mu bylo již v roce 1923 zřízeno muzeum. Onu publikaci lze bezpochyby označit za produkt vznikající leckdy přehnané úcty k nové autoritě. Svým obsahem připomíná spíše masivní propagaci Masarykových filozofických, morálních a politických názorů, úloha Lva Sychravy a Edvarda Beneše během války zde je zmíněna jen jednou větou, nicméně ona pasáž s přirovnáním Masaryka ke statečnému rytíři skutečně odpovídá dobové reflexi prezidentovy osoby, která byla na veřejnosti rozšířena. Tato reflexe začala expandovat již za války, zejména v letech 1917-1918. Už tehdy začal být Masaryk zbožňován a vznikl onen mýtus o „tatíčkoví“. Setkáváme se s ním během Masarykových návštěv legionářů v Rusku na jaře roku 1917, kdy legionářská periodika nadšeně referovala:

„Přijel, přece jsme se dočkali. Splnily se nejrůznější touhy našich duší, utichly nejskrytější stesky našich srdcí. Profesor Masaryk, tak milovaný všemi a tak dlouho očekávaný, je mezi námi. Tatíček náš, hlava dobrá, sokol náš.“ nebo *„Přijel k nám náš T. G. Masaryk. Jeho jméno je v srdcích nás všech. Jeho jméno, jeho osobnost, jeho myšlenky a jeho práce jsou nám programem a jsou naším cílem. Nikdy mu nikdo nevypoví, co naděje, co posílení z něho v nás se dávalo...“*³

O ohromné Masarykově popularitě u Čechů a Slováků v zahraniční svědčila i jeho triumfální cesta do USA roku 1918, zvláště pak bombastické uvítání v Chicagu, kam ho přišlo pozdravit přes 200 000 lidí.

Po vzniku samostatné republiky nebylo tak žádných pochyb o tom, koho Revoluční národní shromáždění zvolí prezidentem, který zatím dlel ještě v cizině. Do nového státu se slavnostně navrátil až 21. prosince 1918, v den, kdy mu domácí obyvatelstvo mohlo poprvé masivně vzdát hold. Blízký Masarykův spolupracovník a přítel Jan Herben tuto významnou událost vylíčil značnou dávkou fantazie:

„Uvedli jsme ho na královský Hrad na Hradčanech. Český trůn, na němž sedělo od roku 1526 dvanáct císařů římských a čtyři císařové rakouští, všichni z rodu habsburského, byl uprázdněn. Zasedl na něj panovník ne z Boží milosti, nýbrž syn dělníkův z vůle národa. Tato událost připomínala volbu husitského krále Jiřího z Poděbrad roku 1458, šlechtice národního

---

² Emanuel Havelka: Masaryk – Hlasatel pravdy a vítěz spravedlnosti, Hodonín 1920, str. 42.

³ Jan Herben: Chudý chlapec, který se proslavil, Mladá Fronta 1947, str. 77-78.

rodu, kdy Čechové plakali pro radost, že je milý Bůh vysvobodil z moci německých králů, kteří myslili činit zle českému lidu.... Dne 21. prosince 1918 došel na vladařský trůn moderní šlechtic, muž s mečem duchovním. ... Svě vladařské zásady prohlásil prezident Masaryk ve svém prvním poselství k národu 22. prosince 1918. Národ uctívá Masaryka jako svého prezidenta a miluje ho jako tatíčka Masaryka.“⁴

Je zajímavé pozorovat, že i tak vzdělaný člověk jako doktor Herben se nechal při psaní jinak docela objektivního Masarykova životopisu, který se dočkal mnoha opakovaných vydání, v závěru strhnout a oslavovat Masaryka fakticky jako nějakého nového „superkrále“. I to svědčí o nesmírné síle Masarykovy osobnosti, jejíž charisma bylo v té chvíli umocněno pompézním návratem do hlavního města mladičké republiky. Z uvedených informací tedy vyplývá ještě něco - po získání určitých „kreditů“ za činnost za války, čili onoho Masarykova „heroického období“, československý národ usazuje „svého proroka a vůdce, velikého a nesmrtelného“⁵ na Hradě, starodávném sídle českých knížat a králů, starém v té době přes tisíc let. Tento krok nejenom, že symbolizoval (vedle vyhlášení samostatnosti) začátek nové historické éry, ale také velmi výrazně přispěl ke konstrukci kultu osobnosti, poněvadž usazení na Hradčanech nad Prahou nemohlo evokovat nic jiného, než usazení nové, nadstranické a dalo by se říci i mýtické osobnosti, jejíž uctívání pomalu navazovalo na úctu k českým králům a nahrazovalo již neexistující ikonu císaře.

Pomyslná vazba na krále či císaře byla svým způsobem zakotvena i v ústavě z roku 1920, kde pochopitelně nechybělo ani vymezení prezidentských pravomocí. Pomineme-li reprezentaci v zahraničí, vyhlásování války a uzavírání míru pod kontrolou parlamentu a podobně, zaujme nás pravomoc týkající se jmenování profesorů, soudců, vyšších státních úředníků, důstojníků a především ministrů a předsedy vlády. Stále zde tedy zůstal určitý prvek z dob monarchie, ono někoho uvést do funkce z pozice jakési vyšší autority, což však bylo analogické i jinde v Evropě. U Masaryka se to k tomu všemu spojilo s jeho ohromným „kreditem“ z dob války a celkovou morální autoritou, což brzy zapříčinilo, že se jeho postavení začalo ústavě prakticky vymykat. Dalo by se to nazvat svým způsobem „diktaturou úcty“, kdy měl prezident ohromný vliv a mohl fakticky schvalovat či odmítat složení vlády nebo návrhy zákonů a kdy mu bylo umožněno vykonávat prezidentský úřad opakovanou volbou doživotně.⁶

---

⁴ Tamtéž, str. 96.

⁵ Emanuel Havelka: Masaryk – Hlasatel pravdy a vítěz spravedlnosti, Hodonín 1920, str. 4.

⁶ Alain Soubigou: Tomáš Garigue Masaryk, Paseka 2004, str. 239.

Od počátku až do konce svého prezidentování, ale i poté, byl Masaryk v široké veřejnosti neskutečně oblíben. Existovaly samozřejmě snahy o otřesení Masarykovy pozice, konkrétně se jednalo o různé Kramářovy či Stříbrného ataky, početné excesy nacionalistických německých stran a podobně. Tyto snahy však měly na veřejnost jen nepatrný vliv a prezidentova pozice uctívaného „tatíčka“ upevňovala v klidu své kořeny. Svými zvyky tomu napomáhal v podstatě i sám prezident, přispěla k tomu například jeho skromnost nebo pravidelné vyjíždky na koni, na němž se ukazoval jen v jezdecké uniformě.

„Jak je rok dlouhý, nosí ve svém soukromí vysoké jezdecké boty, jezdecké kalhoty s koženým podsazením, kabát upjatý až po bradu a na hlavě legionářskou furažku, jenže šedou, s drobnou červenobílou stužkou, šikmo připjatou. V jedné knoflíkové dírce uzounké stužky legií. Je to civil s jistou přísností uniformy, nebo pracovní halena a sportovní dress v jednom. Je to jeho vlastní, osobní fashion, střih, který s ním už srostl.“⁷

Masaryk se ale pokoušel význam svého stylu odívání zlehčovat:

„...to je jenom pohodlí. Ten kabát až po bradu, nemusím si vázat kravatu, nemusím pod ní nosit vestu, nemusím si vybírat látku na nové šaty, nemusím jich zkoušet. – A vysoké boty? Aspoň nemám žádné šněrování.“⁸

Takto vylíčil Masaryka Karel Čapek. Onen obraz prezidenta na svém hnědákovi Hektorovi byl po dobu První republiky pečlivě uchovávanou „image“, a to nejen ve formě různých obrazů, ale i ve formě masově tištěných pohlednic, které tak byly dostupné každému. Umocnilo-li se to ještě s jeho častými vyjíždkami po hlavním městě, pak tu vznikl v populaci nový symbolický prvek, který mohl evokovat další ztotožnění Masaryka s panovníkem.

Vlna uctívání se nejvíce projevovala během oslav narozenin, jejichž průběh občas připomínal zbožnění. Masarykovi osobně to bylo poměrně nepříjemné, protože sám kolikrát přiznával, že se nerad setkává s lidmi, stejně tak, že ho unavuje řada pochlebnických životopisů a projevů. Raději by viděl, kdyby se vše ztotožňovalo spíše s ideou republiky a demokratismu než přímo s jeho autoritou. Současně ale chápal, že jeho charismatická osoba při tom musí hrát určitou roli, jelikož jedině v ní bylo možno ztělesnit instituce a ducha nové republiky, na kterou si obyvatelstvo pomalu přivykalo.⁹

Prezidentovy narozeniny byly ideální příležitostí pro udělování čestných občanství, pro slavnostní přejmenovávání či pojmenovávání ulic, náměstí a parků či pro odhalování pomníků. Kancelář prezidenta republiky vše pokud možno kontrolovala, takže před

---

⁷ Masaryk ve fotografii, Orbis 1932, str. 1.

⁸ Tamtéž.

⁹ Alain Soubigou: Tomáš Garigue Masaryk, Paseka 2004, str. 282.

pojmenováním nebo přejmenováním bylo nutné obvykle žádat o svolení, díky čemuž se v archivu KPR¹⁰ dochovaly vyčerpávající seznamy pojmenovaných objektů a institucí za Masarykova života v období 1919 až 1937.

Počet přejmenovaných (či nově postavených-založených a následně pojmenovaných) objektů, předmětů a institucí po Masarykovi v letech 1919 – 1937 dle kategorií v seznamech KPR¹¹

Korporace	25
Fondy, nadace, stipendia	200
Školy, školky, opatrovny, jesle	391
Knihovny, čítárny	23
Domy, síně, sály	53
Muzea, divadla, galerie, obrazárny	4
Náměstí, návsi	124
Ulice, třídy, silnice, nábřeží	148
Kolonie, městské čtvrti, osady, dvory	21
Mosty, přehrady, zdymadla, lázně, vodovody, přístavy	27
Akademie, ústavy, koleje	15
Nemocnice, kliniky, nemocniční ústavy, ozdravovny, pavilony	38
Chudobince, starobince, sirotčince, útulky	23
Doly, solivary	5
Zvony	1
Hry	4
Prapory, hřeby na prapory	9
Čestné ceny	55
Sborníky, almanachy, časopisy, týdeníky	7
Cesty, stezky, jeskyně, vyhlídky, studánky, skály, údolí	17
Turistické chaty, útulky, tábory	4
Sady, parky, lesy, háje, stromořadí, aleje, promenády, kolonády	58
Květiny, stromy, brouci	37
Dráhy, lodě	7
Hřiště, střelnice, kasárny	6
Pomníky, mohyly, desky, nápisy	75
Slavnosti	1
Rozhlasové vysílače	1

¹⁰ Kancelář prezidenta republiky.

¹¹ Archiv KPR, seznamy objektů, předmětů a institucí nesoucích jméno TGM, D 1937, k. 109.

Tento výčet se nám může jevit jako ohromující. Žádnému z Masarykových následovníků se, především v oblasti pojmenování náměstí, ulic a škol, něco takového kvantitativně za jejich života nepodařilo. Bylo tomu buď proto, že vykonávali úřad ve srovnání s Masarykem příliš krátce (Edvard Beneš, Klement Gottwald, Antonín Zápotocký), takže se to jednoduše díky krátkému období na nabytí či vybudování popularity nestihlo, nebo že už na svět prosakovaly náznaky kritiky pejorativního významu kultu osobnosti, což se odrazilo na výrazně menší pestrosti pojmenovaných věcí (Antonín Zápotocký). Tato pojmenovací a pomníková, ale vůbec celá „masarykovská mánie“ ve společnosti se dala toho času ospravedlnit jednoduchým vysvětlením, které bez pochyby většina lidí akceptovala:

„Mužům, kteří se zasloužili o národ tolik jako president Masaryk, je povinen národ nejen posmrtnou vzpomínkou, ale úctou již za živa. Takovým výrazem úcty, ne jen vzpomínky, je pomník.“¹²

Tak referovala Československá republika ohledně odhalení pomníku v Dobříkově u Chocně u příležitosti Masarykových 75. narozenin. Problematická „úcta za živa“ se poté rozebírala i během 80. narozenin. Doktor Oskar Odstrčil se ve svém článku Oslava živých v Českém slově snažil vysvětlit, že

„Padlému hrdinovi vlastní pomník ničeho nepřidá a ničeho neubere. Jak mnoho slavných mužů a žen zahynulo v bídě a opuštěnosti! Dnes mají skvělé pomníky. Kdyby aspoň částičky z té posmrtné slávy se jim dostalo za živa, kolik zklamání a bolesti mohlo být ušetřeno! ... Každému otci i otci národa ukazujeme lásku, dokud žije. Lásku někdy vypadá pošetile, ale nikdy není chybou.“¹³

Problém byl však v tom, že si řada lidí úctu k živému vykládala rozmanitě po svém:

„...leckdes si Masaryka personifikují do mlhovin svého domácího heroistického idealismu, leckdes říkají, že dát Masarykovi hůl, „on by těm ministrům a poslancům spočítal diety“, leckdes se domnívají, že Masaryk je zapřísáhlý nepřítel všeho německého a proto ho oslavují ve svém srdci. Leč málokde znají knihy Masarykovy, kdyby Masaryk nenapsal jediné knihy, mnoha lidem by to nevadilo, mnoha lidem by pranic na něm nechybělo...“¹⁴

Docházelo tedy k zajímavému úkazu, kdy byl Masarykův obraz nesmyslně deformován, aby byl přijatelný pro různě smýšlející jedince nebo skupiny. Podobné tendence lze vyzorovat i v Třetí říši, kdy si početné skupiny obyvatelstva sympatizující s Hitlerem pod vlivem různých událostí (růst tlaku stranické byrokracie apod.) Hitlera idealizovaly ku

¹² Archiv KPR, novinové výstřižky, D 1937, k. 105.

¹³ Archiv KPR, novinové výstřižky, H, ivn. č. 1865, k. 21.

¹⁴ Tamtéž.

svému obrazu a stěžovaly si, že kdyby to Vůdce věděl, jistě by zakročil. Obdobné to bylo i ve stalinistickém Sovětském svazu, kdy ne jeden vězeň v Gulagu nařikal, že kdyby byl o tom bezpráví soudruh Stalin informován, zcela určitě by zjednal nápravu.¹⁵

Ohromný vliv na utváření obrazu oslavovaného mělo i narozeninové pochlebnictví tisku, které se snad nevyhnulo žádnému deníku, kromě Rudého práva a Stříbrného tiskovin. V souvislosti s Masarykovými narozeninami bylo zkrátka možné celkově popustit uzdu fantazii. Pro příklad lze uvést úryvek z Práva lidu vzdávajícímu hold Masarykovi k jeho 80. narozeninám:

„Březny voněly odjakživa jarem a – revolučním duchem. Masaryk jistě vyrostl z těch starých revolučních březnů, jimiž bylo bohato absolutistické Rakousko. ... Bylo nemožno, aby revoluční březnová půda nezanechala svoji silnou mízu v duchu tak pronikavém, jakým byl a jakým je spirit Masarykův. ... Jeho rukopisné boje, kampaň v hilsneriádě, souboje s Friedjunkem a Aehrenthalem, všechn ten kvas, který se před válkou desetiletí v našem politickém a národním životě točil kolem Masaryka jako svého zřídla, to všechno, jako by bylo kvasem oné revoluční březnové mízy, kterou tak blízko roku osmačtyřicátého nasál a již byl celý naplněn.“¹⁶

Autor článku zde nepochybně přeháněl, jelikož Masaryk od začátku o nějakou revoluci neusiloval, k myšlence rozbití monarchie dospěl až pod dlouhé cestě, která byla vyplněna intenzivním sebevzděláváním a životními zkušenostmi. Podobné výjevy, kdy byl například přehnaně ztotožňován s Husem nebo Komenským¹⁷, musel Masaryk snášet často. Vedle toho se ale objevovaly i články méně vyhocené. Obvykle se snažily co nejlépe vystihovat celoživotní prezidentovo dílo, a to nejen z hlediska politického, ale i filozofického, mravního a dokonce i sportovního, jelikož Masaryk velice rád „sokolničil“.

Pozoruhodné bylo i referování o přípravách a průběhu samotných oslav. Člověk žijící v době Masarykových 80. či 85. narozenin mohl skutečně díky tisku, v té době ještě nejrozšířenějšímu masovému sdělovacímu prostředku, oplývat pocitem, že bude co nevidět uvržen pomalu do stavu extáze. Obvyklé bylo přirovnání příprav narozenin prezidenta k přípravám na nějaké posvícení či oslavu jubilea rodinného příslušníka, doprovázené hlubokým dojetím s citovou účastí, způsobenou darem svobody, za kterou jednoduše nešlo vyjádřit vděk „tatíčkovi“ jinak, než láskou. Dny Masarykových narozenin měly obecně

¹⁵ Alan Bullock: Hitler a Stalin – paralelní životopisy, Levné knihy KMa 2005, str. 363.

¹⁶ Archiv KPR, novinové výstřižky - narozeniny, H, ivn. č. 1865, k. 21.

¹⁷ V tisku se objevovaly zajímavé domněnky, že kdyby byl Masaryk Husem, zcela jistě by se nechal rád za své názory upálit. V případě Komenského pak docházelo ke srovnávání jejich literárních děl, kdy se přepočítávalo, kdo napsal kolik stran denně apod.

podobu státního svátku, čímž se vytvořila pomyslná jarní protiváha 28. října, spojená s podobnými emocemi. Zajímavé bylo, že se u příležitosti jubilea hlavy státu slavnostně scházely obě komory parlamentu, z čehož byli v rozpacích zejména právníci, protože ústava umožňovala zasedání obou komor jen v případě volby prezidenta. Během svých 80. narozenin Masaryk ve svém proslovu poděkoval předsedovi senátu a parlamentu za blahopřání a sám přiznal, že schůze obou komor a jeho poselství při této příležitosti není skutečně čistě ústavní. Poté pronesl projev týkající se aktuálních otázek v zahraničních, ale i domácích záležitostech, konkrétně se jednalo o oblast hospodářství, školství, církve, umění a také národnostní politiky. Masaryk tak přijal slavnostní hold od obou komor na schůzi, jež se vlastně neměla správně dle zákona uskutečnit, ale přitom ji zároveň využil k určitému širokému humánnímu poselství k celému národu, čímž patrně sledoval další upevňování demokratického ducha republiky prostřednictvím své osoby v dané situaci, kdy v podstatě sám republiku ztělesňoval a kdy zároveň nechtěl, aby bylo veškeré dění a úcta spojovány jen s jeho ohromnou autoritou, zatíženou charismatem, o které vlastně on sám osobně nestál. V průběhu 80. narozenin se také odehrála známá událost, kdy Národní shromáždění přijalo zákon, který obsahoval jen jedinou větu: T. G. Masaryk zasloužil se o stát. Masarykova činnost tak byla zvěčněna zákonem už za jeho života a ona proslulá věta vytesána do mramorové desky, zasazené do čela zasedací síně poslanecké sněmovny.

O ohromné účtě k prezidentovi svědčily i tisíce darů zaslaných k jubileím z různých koutů republiky. Bylo jich tolik, že KPR musela dokonce řešit náhlou krizovou situaci s jejich skladováním.

„... to, co lze v těchto dnech vidět při několikaminutové procházce kancelářími našeho pana prezidenta, to nejsou jen projevy úcty, to není něco, co by mohlo zevšednět. Jsou to kupy lásky, prosté, naivní, srdečné, praktické i nepraktické, podle povahy dárcovy. Kdejaký stůl, kdejaká židle a lavice, vše je zaplněno stohy, ano, v pravém slova smyslu stohy darů – a to tu ještě nejsou ti živí prostředníci lásky, které pan prezident dostal: lvíček, beránek, psi, kanárci, kapoun a kdoví co ještě. O ty už pečuje hospodářský úřad prezidentův.“¹⁸

Pestrost darů dosahovala zkrátka ohromné šíře - dary předních českých továren počínaje, pleteným košíčkem stařeny konče. Nechyběly ani různé amatérské prezidentovy busty a portréty. Jeden takový kuriózní, ale za to povedený portrét byl zhotoven jedním holičem, který na jeho výrobu použil ostříhané vlasy různého zbarvení. Další pozornost upoutalo například i 12 skleněných pohárů s 12 rytinami zachycujícími významné okamžiky z

---

¹⁸ Archiv KPR, novinové výstřižky - narozeniny, H, ivn. č. 1865, k. 21.

Masarykova života. Z obdržených darů se po jejich setřídění obvykle udělal výběr, který pak posloužil v areálu Hradu pro výstavu, kam měla přístup široká veřejnost.

Scénář jubilejních oslav byl prakticky totožný. Města, zejména Praha, byla slavnostně vyzdobena, konaly se slavnostní průvody a projevy. Během 85. narozenin, kdy už byl poněkud více rozšířen rozhlas, byli posluchači za pomoci přepojování vysílání informováni o oslavách v různých částech Československa a mohli si vyslechnout početné emotivní blahopřejné projevy, a to i od německých obyvatel. Nejvíce citliví na Masarykovu autoritu, nejen během narozenin, byli v té době v jeho rodném městě Hodoníně:

*„Pane presidente, tatýčku predrahý,
s lásku letým v duchu k Vám,
reknút co na srdci mám,
pohladit Vám hlavičku stríbrnú,
pobozkat Vám ručičku milenú,
kerá dycky onom dobré robí,
povinšovat stálé pevné zdraví,
...“¹⁹*

Nejmasovější oslavy probíhaly pochopitelně v hlavním městě republiky, kde v ulicích jásaly desetitisíce lidí, vyhrávala řada kapel a kde se na prezidentovu počest konaly pompézní pochody. O základním programu oslav, včetně způsobu výzdoby, už bylo fakticky rozhodnuto předem na základě oběžníku prezidia ministerstva vnitra, který byl rozeslán státním úřadům všech úrovní do celé republiky. I to je důkaz, že byl den prezidentových narozenin pojímán jako institucionalizovaný státní svátek. Účast obyčejných lidí byla ale spontánní, což se projevovalo kromě blahopřání a posílání darů i formou zajímavé amatérské výzdoby, která však byla dle dobových zpráv trnem v oku řadě umělců.

„Jsou-li mezi presidentovými pomníky a portréty i práce slabé a špatné, nejtrapnější jsou ony obrázky, sádrové, zlacené a dokonce čokoládové plastiky a hrozné transparenty, které ve slavnostních dnech „vyzdobily“ výklady a okna. Je osudem slavných lidí velké popularity, že se jejich podobizny rozšíří v nejbanálnějších variantách. Dá se tomu nevkusu

---

¹⁹ Archiv KPR, Hodinka telefonních blahopřání k 85. narozeninám pana prezidenta republiky T.G. Masaryka, D 1937, k. 108.

nějak zabránit? Snad by se mu mohlo předejít laciným rozšířením dobrých fotografií obrazových a plastických reprodukcí? “²⁰

O předměty s Masarykovým vyobrazením tedy musel být velký zájem, ale jak je vidět, poptávka výrazně převyšovala nabídku. Masaryk sám pohlížel na oslavy s určitými obavami, aby masové nadšení nepřekročilo určitou hranici. Různé průvody, projevy, chvalořeč v rozhlase a filmových týdenících, veřejné sbírky, jejichž konečnou hotovost daroval pokaždé na charitativní účely, a další projevy úcty byl ochoten tolerovat, ale už ve 20. letech nedopustil, aby se jeho narozeniny slavily na žádost ministerstva školství i ve školách, které jeho kult nicméně zasáhl, kromě náplně hodin občanské nauky například formou předávání životopisů dětem s dobrým prospěchem.

„Když se ministerstvo školství před lety dotazovalo, má-li být o prezidentových narozeninách ve školách prázdko, pan prezident odpověděl, že je lépe, aby se učilo.“²¹

Stejně tak, již po svém odstoupení, požádal parlament o to, aby odvolal téměř schválený zákon, který by oficiálně stanovoval 7. březen státním svátkem. Určité snahy po omezení se objevovaly i jinde. Kupříkladu jednou byla odmítnuta žádost, aby se objevila Masarykova fotografie v publikaci „Umění a reklama“. Existovala zkrátka určitá mez, kam až bylo možné zajít. Ne vše se mělo bombasticky oslavovat a ne vše se mělo zastřešovat Masarykovou autoritou. Masaryk sám začal usilovat o jistý útlum po svém odstoupení roku 1935, kdy omezil počet svých vystoupení na veřejnosti, ale i tak, stručně řečeno, fungovala rozjetá „mašinérie“ bez něho. O jeho neupadající popularitě svědčila i neohlášená návštěva oslav 20. výročí bitvy u Zborova v létě 1937, kdy přijal naposledy vřelý hold legionářů, armády a pražského obyvatelstva.

Za poslední hluboký projev úcty vůči Masarykovi lze považovat jeho pohřeb 21. září 1937. Ve veřejném diskurzu byl prezidentův skon vnímán jako odchod národního hrdiny, prakticky tak, jak to vylíčil ve svém smutečním projevu Edvard Beneš:

„Masaryk byl posledním naším národním, duchovním a mravním obroditelem. Byl posledním a největším také tím, že obrození vyvrcholil obrozením politickým a státním a jako moravský Slovák sjednocením československým. Od počátku 16. století země české upadají a teprve koncem století 18. objevují se nesmělé počátky vzkříšení. A Masaryk je dovršitelem opětného vzmachu a definitivního našeho vítězství.“²²

²⁰ Archiv KPR, novinové výstřižky - narozeniny, H, ivn. č. 1865, k. 21.

²¹ Archiv KPR, prezidentovy 75. narozeniny, D 1937, k. 105.

²² Edvard Beneš: Poslední hold ..., in: T. G. Masaryk – Vůdce legií, Československý legionář 1937, str. 3.

Nejvíce zasáhlo úmrtí legionáře, u kterých byl stvořen známý familiární pojem „tatíček“:

„Zemřel veliký voják revoluce – tvůrce zahraničních vojsk – prezident Osvoboditel... Těžko zvykáme, že už s námi není. Vždyť jeho život byl tak úzce spjat s námi, kterým osud popřál býtí Jeho vojáky ve strašlivé válce v boji o svobodu národa... Celý národ truchlil a zesmutnělo i Jeho legionářské Bratrstvo, jemuž byl dobrým vůdcem, spravedlivým představeným i milovaným otcem – tatíčkem.“²³

Samotný den pohřbu měl pak podobu státního svátku, kdy se de facto nepracovalo, vyjma zaměstnanců pošt a železnic. Truchlení národa bylo přítom od prezidentova úmrtí až do dne státního pohřbu umocňováno gigantickou kampaní o Masarykovi v českých i německých novinách, což zabíralo jejich značnou část, včetně jejich sportovních sekcí. I Rudé právo poměrně podrobně referovalo, dokonce na titulních stranách. Představitelé ÚV KSČ zaslali Benešovi dokonce soustrastný dopis s ujištěním,

„že revoluční dělnictvo všech národností v ČSR si plně uvědomuje dějinnou velikost životního díla T. G. Masaryka a nesmírnou tíži ztráty, která úmrtím presidenta Osvoboditele postihla republiku...“²⁴

Docházelo ale k případům, kdy ne každý truchlil, ale naopak se oddával zábavě. Ostrá kritika tisku dopadla zejména na řadu divadel, zábavních podniků a nočních barů, které si se státním smutkem hlavu příliš nelámaly.

Masarykův kult žil ale dál. Tento jev lze vystopovat již v řeči tisku informujícího o úmrtí, kde ho evokoval už jenom letmý pohled na titulky jako například

„Ne všichni jsou mrtví, kteří zemřeli; Budu se na vás dívat; Věčný Masaryk; Nám všem zemřel, ale živ jest; Jsme dědici myslitele; Zůstane nám živoucím programem; Nesmrtelný.“²⁵

Masarykova smrt a pohřeb se staly též častým motivem pohlednic, na kterých byl zachycen třeba katafalk s čestnou stráží. I nadále se odhalovaly pomníky, přejmenovávalo a podobně. V Památníku osvobození na Vítkově byl zažehnut tzv. věčný oheň, který měl Masaryka připomínat kontinuálně po dobu patnácti let, k čemuž ale nedošlo, jelikož byl na konci srpna 1939 zhasnut Gestapem.

Edvard Beneš měl pozici v porovnání se svým předchůdcem daleko komplikovanější. V nové ČSR byl sice objektem veliké úcty, kterou si vydobyl svou neúnavnou administrativní činností za 1. světové války, a posléze jako dlouhodobý ministr zahraničí, nicméně se neustále

---

²³ Jan Syrový: První voják republiky, in: T. G. Masaryk – Vůdce legií, Československý legionář 1937, str. 21.

²⁴ Archiv KPR, novinové výstřižky – úmrtí, D 1937, k. 111.

²⁵ Archiv KPR, novinové výstřižky – úmrtí, D 1937, k. 112.

nacházel v Masarykově stínu. I tak bylo ale jasné, že je po „tatičkovi“ mužem číslo dva, což se projevilo zejména během intenzivních příprav ústavy, kdy se musela snižovat původně zamýšlená nejnižší věková hranice pro kandidaturu na prezidenta ze 40 na 35 let, takže byla jednoduše řečeno střižena Benešovi na míru. Situace se začala výrazně lepšit až po jeho zvolení prezidentem republiky v roce 1935, ke kterému obdržel mimořádné množství gratulací. Problém byl ale v tom, že zde stále existoval Masarykův vliv, jenž byl patrný i při reflexi volby, kdy byla většina hlasů pro Beneše.

„Československý národ tu dokázal celému světu i sobě, jak hluboko v něm zapustila své kořeny masarykovská tradice. Ukázal, že nic není tak silné, aby tuto tradici a odkaz Masarykův mohlo vyrvatí ze srdcí národa a přerušiti tak pevnou linii našeho novodobého vývoje.“²⁶

Podobné reference byly časté v různých denících, kde byl kladně hodnocený Beneš neustále ztotožňován s „masarykovským duchem“ republiky. Obyvatelstvo volbu sice nadšeně oslavovalo, konaly se různé manifestační pochody, lampiónové průvody nebo tábory lidu, kde se vzdával hold mimo jiné i jeho předchůdci. Autorita prezidenta „Osvoboditele“ byla prostě příliš silná a k jejímu částečnému oslabení došlo až jeho smrtí v září 1937. Beneš měl pak v podstatě pole pro sebe, nicméně jen do Mnichova, takže slibně rozvíjející se úcta k jeho osobnosti nestačila řádně nabrat obrátky a naopak byla utlumena, aby pak díky „kreditům“ za činnost za 2. světové války, jež lze označit za Benešovo „heroické období“, vnikla rázně do společnosti. Ještě za 1. republiky se u něj ale stačila rozvinout „image“ prezidenta „Budovatele“. Ve veřejném diskurzu byl totiž vnímán v jistém smyslu jako budovatel armády a opevnění, stejně tak jako budovatel bezpečnosti republiky na mezinárodní scéně či po válce na scéně domácí jako budovatel stability v době, kdy vládl ústavními dekrety. I tak ale neoplývala Benešova „image“ takovým charismatem jako ta Masarykova. Přesně to vystihl F. X. Šalda v prvorepublikovém prvním vydání knihy „Edvard Beneš ve fotografii“:

„Tvrdívá se o Benešovi, že nemá osobního kouzla. I Pierre Crabités píše, „že Beneš nemá nic z osobního magnetismu, který tak často vede k politickému úspěchu.“ Neobrací se prý proto davům, nerozněcuje prý jejich obraznosti, nedobyl si prý přístupu k jejich srdcím. V tom je jakési nedorozumění. Beneš je z té nové generace věcné a střízlivé, která nadevšecko nenávidí frázi a pózu; nechce nikoho přemlouvat, nikomu se vlichocovat – chce jen

---

²⁶ Václav Osvald – Po Tomáši Masarykovi nastoupil Edvard Beneš, Pokrok 1936, str. 51.

přesvědčovat, chce působit neosobně, pouze vnitřní silou a pravdou svých důvodů. Proto jeho vystupování je nedivadelní, bez pózy, jeho gestikulace je střídá.“²⁷

Uctívání autorit po ukončení války (1945 – 1948)

Ukončení války v květnu 1945 můžeme považovat za období, kdy se začal obnovovat předválečný typ uctívání autorit. Bylo tomu jak u Beneše, tak i Masaryka. Beneš si získal svou odbojovou činností v zahraničí ohromnou úctu a popularitu; byl zkrátka dominantní osobností odboje číslo jedna, stejně jako za 1. světové války Masaryk. Vlna entusiasmů se projevila již při Benešově květnovém příjezdu do Prahy, který se dá podle dobových filmových záběrů naprosto ztotožnit s triumfálním Masarykovým návratem v prosinci 1918. Edvard Beneš měl tak po válce předpoklady, aby se u něj postupně rozvinul podobný druh uctívání jako u Masaryka, k čemuž ale kvůli jeho krátké vládě a vůbec celkovému politickému vývoji nedošlo.

Za první projevy mimořádné Benešovy popularity lze označit odezvu na jeho návrat 16. května a na jeho následující 61. narozeniny 28. května, kdy o něm pěl tisk samou chválu a kdy obdržel ohromné množství různě specifické korespondence.

„Pane presidente, prosím Boha, abyste zůstal republice zachován ještě alespoň 25 let a tak čínorodý jako dosud...; Slovný pane presidente, prosím, abyste laskavě přijal ke dni svých jednašedesátých narozenin, ..., mé nejuctivější přání všeho Božího požehnání ve svém dalším velikém díle presidenta Osvoboditele a Budovatele...; Pane presidente, dovoluji, abychom v den Vašich narozenin projevíli svoje, upřímné přání všeho dobra do dalších let budovatelské práce k rozkvětu Vámi zachráněné republiky...; ... za Vaše veliké osvoboditelské dílo prostě, ale vroucně se modlím, aby Vás Pán Bůh miloval...; Chtěl bych Vám nakonec popřát něco lidského, poznávám však, že ve Vašem životě dráha všeho lidského ustupuje potřebám práce pro stát a proto: Šťastné pokračování pod starý praporem, pane presidente...; O, díky Bohu za vše, za vaše vedení, Vy tatíčku drahý, Jste naše spasení. Ano, Vykupitel a Spasitel našeho národa...; Duch Osvoboditele žije v Tvé mužné hrudi pro nás dál; ... aby Všemohoucí žehnal Vám, slovný Pane prezident, našemu Osvoboditeli pro rozkvět a budoucnost Československa.“²⁸

Z výše uvedených reprezentativních úryvků se dá vyčíst, že byl Beneš častován výrazy, které jinak personifikovaly Masarykovu autoritu. Následující vývoj ale ukázal, že jsou

²⁷ Edvard Beneš ve fotografii, Orbis 1947, str. 3.

²⁸ Archiv KPR, korespondence, D 1945, k. 24.

s ní až příliš spjaty, a proto se jejich používání, spojené s poválečnou euforií, pomalu z veřejného diskurzu vytrácelo a vracelo k původnímu významu, jak můžeme zjistit z korespondence zaslané k jednomyslné volbě prezidentem v roce 1946.

„19. červen potvrdil znovu naši lásku k Vám, pane prezidente, a cit vděčnosti ku prezidentu osvoboditeli, jenž našemu malému národu československému dal tak velkého a námi milovaného člověka – Vás, pane presidente DR. Edvarde Beneši!“²⁹

Beneš tak byl obecně stále chápán jako Masarykův žák, kráčející v jeho šlépějích. Ale i tak, jak jsme viděli, musel čelit celé řadě projevů přehnané úcty. Vedle už zmíněné korespondence, ve které mimochodem nechyběly například otisky dlaní nemluvnat, která přála prezidentovi mnoho úspěchů do budování nové republiky, se jeho pomalu vznikající kult ukazoval formou přejmenovávání škol, ulic, dolů, udělováním čestných občanství a podobně. Co se týče pomníků, v této oblasti mohl na konci své vlády Masarykovi kvantitativně konkurovat z jedné třetiny.

Počet přejmenovaných (či nově postavených-založených a následně pojmenovaných) objektů, předmětů a institucí po Benešovi v době výkonu funkce prezidenta republiky před a po 2. světové válce³⁰

Školy	100
Náměstí, ulice, třídy, silnice	149
Nadace, fondy	5
Spolky	7
Tunely	1
Jeskyně	1
Koupaliště	1
Stezky, cesty	2
Domy, domovy, sály, místnosti	13
Ústavy	6
Doly	7
Muzea	1
Čítanky	1
Mosty	9
Hasičské oddíly	3
Květiny	6
Ovoce	5
Poháry	4

²⁹ Archiv KPR, korespondence, H, inv. č. 1874, k. 7.

³⁰ Archiv KPR, index prezident 1935 – 1946, mikrofilm č. 7.

Stromořadí, aleje, lípy, sady, lesy	54
Ceny	3
Železniční dráhy	1
Rozhlasové vysílací stanice	1
Rozhledny	5
Zdymadla, přehrady	1
Stadiony, hřiště	4
Prapory, hřeby, klínce	18
Závody, dostihy, běhy, okruhy	5
Kolonie, osady, chaty, letoviska, čtvrtě, tábory	16
Rodová jména	1
Hudební tělesa	2
Různá pojmenování (parníky, sportovní kluby, obilniny...)	11
Knihovny	2
Továrny	1
Kasárna	1
Pluky	1
Roty	1
Jídla	3
Sokolovny, hřiště	1
Nemocnice	10
Prameny, zřídla	1
Hory, údolí	1
Města, obce	1
Pomníky, desky, památníky	22

Co se týká rozsahu informovanosti, mohl se Beneš vyrovnat Masarykovi ohledně narozenin, o kterých pravidelně do roku 1948 referoval celorepublikový tisk, včetně Rudého práva, ve kterém byl Beneš vedle dobové stereotypní fráze o „Masarykově duchu“ často spojován s bojem proti „agrárnicko-fašistické reakci“ za První republiky, která se prý projevila nechutnou protikandidaturou Bohumila Němce při Benešově volbě roku 1935, dále pak s československo-sovětskou smlouvou z roku 1935, ale zejména s tou z roku 1943 nebo s budováním nového sociálně spravedlivého řádu v poválečné ČSR, kdy se evidentně naráželo na první dvouletku. Benešův obraz byl v Rudém právu nastaven jednoduše tak, aby z něj měla užitek stále mocnější KSČ. Po roce 1949 pak pozitivní Beneš zmizel z komunistického tisku úplně. Zajímavý byl i samotný průběh oslav - konaly se různé projevy na náměstích, vojenské posádky po celé republice vzdávaly Benešovi hold, prezidentovi hrála na Hradě vojenská kapela, pořádaly se různé besídky a podobně. O tom, že bylo k 28. květnu přistupováno velmi vážně, svědčí i roku 1948 podruhé vydaná publikace „President Budovatel“, jež nese ve svém

podtitulu slova „Příručka pro oslavy 28. května, narozenin Dr. Edvarda Beneše“. Obsahuje celou škálu leckdy pochlebnických projevů vrcholných představitelů společenského života - básničky, texty písní s notami, náčrtky slavnostně vyzdobených podíí, dokonce i seznam literatury o druhém prezidentovi nebo seznamy pěveckých sborů. Tato v podstatě šablona naznačovala, že se pojmání Benešových narozenin blížilo charakterem oslavám Masarykovým. Narozeninový trend se nicméně nakonec nemohl řádně rozvinout kvůli Benešově náhlé smrti v září 1948 a následnému vývoji.

Benešova smrt národem nepochybně, stejně jako v případě úmrtí Masaryka, hluboce otřásla. Symbolizovala také, že Benešovým odchodem mizí definitivně duch demokratismu v ČSR. Benešovi byl vystrojen státní pohřeb, od 3. do 10. září byl vyhlášen státní smutek a rozhlas a tisk ode dne skonu až po den pohřbu soustavně široce informovaly o Benešově životě a díle, nechyběly dokonce ani detailní chorobopisy. Řada tiskovin se snažila mít objektivní ráz, Rudé právo se o to také pokoušelo, nicméně i během oněch smutných dnů byla stále silně protěžována Benešova úloha při uzavírání československo-sovětských smluv, znárodnování, boji proti fašistické „reakci“ během první volby a podobně. Ve školách se konaly v den pohřbu 8. září smuteční trizny a výuka byla nahrazena programem, který oceňoval prezidentovo životní dílo. Památka druhého prezidenta byla uctěna i v armádě a SNB formou armádního a sborového rozkazu. Ostatky prezidenta byly vystaveny v Památníku národního osvobození na Vítkově, poté převezeny do Pantheonu Národního muzea k aktu státního pohřbu a po smutečním průvodu Prahou odvezeny zpět do Sezimova Ústí. Na závěr lze s trochou nadsázky říci, že Benešova smrt přišla komunistům poněkud nevhod, jelikož zastínila páté výročí smrti Julia Fučíka, kvůli čemuž se muselo přikročit například k odložení slavnostního odhalení Fučíkovy pamětní desky na Smíchově, které se mělo uskutečnit právě v den pohřbu.

Po válce však došlo k obnovení uctívání i u Masarykovy osobnosti. Pokračovala činnost Masarykova muzea v Hodoníně, Milada Horáková se pokoušela iniciovat opětovné zažehnutí věčného ohně v Památníku národního osvobození, dále se přejmenovávalo a odhalovaly se pomníky, které byly často naprojektovány ještě před okupací nebo byly už rovnou zhotoveny, ale pečlivě ukrývány. Obnovování uctívání Masaryka se nicméně začalo vymykat kontrole, a proto byla československá vláda, už pod Gottwaldovým vedením, v červenci 1946 nucena zasáhnout:

„Vláda se usnází na návrh svého předsedy, že se zásadně nemá žádné organisaci, korporaci, instituci nebo pod. povoliti, aby užívala jména presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka v jakékoliv formě, pokud se tak již nestalo za jeho života, a že nemá býti rovněž

povoleno aby organisace, korporace nebo instituce jmenovaly presidenta Osvoboditele dodatečně čestným funkcionářem. Vláda pověřuje svého předsedu, aby o tomto jejím zásadním stanovisku zpravil kancelář presidenta republiky.“³¹

Masarykových pomníků se usnesení nicméně nedotklo a stejně tak se nedotklo ani Masarykova úmrtí a narozenin, které byly dál hojně připomínány. Důkazem toho bylo prohlášení 7. března památným dnem sněmovnou při slavnostní schůzi téhož dne v roce 1946. Řada poslanců Národní fronty navrhovala, aby byl 7. březen dokonce vyhlášen za státní svátek, což Masaryk nikdy nechtěl. Mimořádně velké pozornosti se dostalo zejména 10. výročí Masarykovy smrti. Dobové nálady lze nejstručněji vyjádřit pasáží, obsaženou v armádním rozkazu k výročí prezidentova úmrtí:

„Šest těžkých let okupace a války, přechodné to ztráty naší svobody a samostatnosti, potvrdilo, že Tomáš Garrigue Masaryk, náš milovaný president, žije a věčně bude žít v nás.“³²

Směrnice ohledně uctění Masarykovy památky vydávala samotná vláda. 14. září 1947 se vedle tradiční pietní vzpomínky v Lánech konalo v Praze v Domě umělců slavnostní shromáždění pod názvem „Věrní zůstaneme“, kde byli přítomni prezident, vláda, předsednictvo ÚNS, dále pak zástupci církví a dalších organizací. Od 14. září do 21. září bylo pak v rámci tzv. týdne osvěty intenzivně připomínáno Masarykovo životní dílo. Obyvatelstvo bylo poučováno o Masarykovi z rozhlasu, ale i ve filmových týdenících. Před každým filmových představením v biografech bylo dokonce doporučeno pronést pověřenou osobou dvouminutový slavnostní proslov. Pozadu nezůstaly ani školy, kde se od 14. do 30. září děti ve všech hodinách občanské výchovy zaobíraly četbou Masarykových spisů s patřičným výkladem učitele. Ministerstvo školství a osvěty nakonec při příležitosti uctění památky prvního presidenta stanovilo, že tzv. týden osvěty se bude konat každoročně, pokaždé od 14. září, a to pod názvem „Osvětou k lidové demokracii“, kdy mělo být

„dbáno, aby celé akci byl zachován ráz praktický a aby jejím účelem bylo podchycení a upevňování tvořivé, mravní, sociální, politické a kulturní síly československého lidu.“³³

Vše mělo být spojeno s různými výstavami, besídkami a přednáškami např. o rodičovství, mravnosti, mládeži a samozřejmě o Masarykovi. Na podporu obecních knihoven se měla pořádat veřejná sbírka, jejíž nashromážděná suma měla být pokaždé k 7. březnu následujícího roku přerozdělena. Nebýt pounorového vývoje, vše by zkrátka dospělo k tomu, o co Masaryk za svého života tolik neusiloval. Jednalo se o trvalé zvěčnění jeho jména

³¹ Archiv KPR, zasedání vlády 16. července 1946, D 1937, k. 105.

³² Archiv KPR, armádní rozkaz k desátému výročí úmrtí TGM, D 1937, k. 105.

³³ Archiv KPR, směrnice ministerstva školství a osvěty, D 1937, k. 105.

spjatého nejenom se 7. březnem, který byl před válkou málem vyhlášen státním svátkem, než Masaryk zasáhl, ale rovnou s celým týdnem, i když, nutno podotknout, byl přes důraz na Masarykovo dílo tematicky poměrně široce zaměřen.

Velice zajímavé je pozorovat, jak s Masarykovou autoritou nakládala KSČ do té doby, než ji z pozitivního hlediska z mediálního diskurzu naprosto vytlačila. Stejně jako u Beneše docházelo také k jistému nastínění Masarykova obrazu ku prospěchu komunistů. V roce 1946 Rudé právo 7. března podrobně informovalo o Masarykových narozeninách. Na titulní straně nechyběla Masarykova fotografie s Maximem Gorkým z pobytu na Capri a následný text Václava Kopeckého, pochvalující Masaryka jako zastávce svobody a pokroku nebo jako demokrata a humanistu. V souvislosti s válkou neopomenul ale zmínit, že Sovětský svaz měl prý nespornou rozhodující zásluhu na tom, že nebylo zmařeno historické dílo T. G. Masaryka a že obnovená ČSR může žít za lepších vnějších podmínek. Masaryka si pak údajně vzal za svého československý lid v čele s dělnictvem při budování nové lidové demokracie, se kterou by Masaryk podle Kopeckého jistě souhlasil, včetně znárodňování klíčových podniků a bank. Nakonec byla vyjádřena domněnka, že je nutné si vzít Masarykovo dědictví za inspiraci a skloubit ho s vítězí ideologií socialismu ztělesněnou SSSR. Tato myšlenka byla naprosto v rozporu s Masarykovými názory, protože on sám ideologické náplni leninismu oponoval. Přípomínka narozenin a úmrtí roku 1947 už takový „revoluční“ duch neměla, patrně to bylo způsobeno změnou autora. Při výročí úmrtí byl ale v Rudém právu otištěn Benešův rozhlasový projev, ve kterém byla vyjádřena již výše uvedená myšlenka, že kdyby Masaryk stále žil, s největší pravděpodobností by souhlasil se znárodňováním nebo s odsunem sudetských Němců. Pár solidních řádků napsal o Masarykovi i profesor Zdeněk Nejedlý. Poslední článek věnoval Masarykovi Vladimír Procházka, který pojednal o Masarykově intelektuální činnosti, o boji proti bezpráví a bez problémů přiznával, že se jinak sociálně uvědomělý Masaryk ideově rozcházel s marxismem. Tehdejší společenský vývoj pak označil za stav, kde se de facto masarykovská politická demokracie rozšiřuje i na demokracii hospodářskou a sociální, což by se prý Masarykovi zcela jistě líbilo. Toto tvrzení se pak snažil účelově podložit útržkem projevu Masaryka z nějaké manifestace konané v Mělníce v roce 1908, kdy měl vyjádřit názor, že by bylo dobré, aby si byli všichni rovni. Masaryk tehdy ve svém projevu kritizoval hospodářský aristokratismus celkově, kdy narážel patrně na jeho anachronické prvky. Sám Masaryk byl ale ve skutečnosti proti rovnostářství a přiznával, že je

---

zastáncem zdravé konkurence. Článek Vladimíra Procházky tak lze podle obsahu označit za povedený příklad poměrně nenápadné manipulace s fakty ku prospěchu komunistů.

Pozoruhodný byl i projev Klementa Gottwalda na slavnostním shromáždění při 10. výročí Masarykova úmrtí. V jeho projevu byly přítomny, dalo by se říci, značně agresivní vyjadřovací prvky. Projev sice oplýval slovy jako Masarykova mravní opravdovost, důslednost v boji za pravdu, správnost ideje svobody a podobně. Gottwald však bez ostychu použil Masarykovu autoritu, aby zaútočil na své „reakční“ nepřátele. Rozhovořil se o tom, že někteří lidé nedovednou zjednodušeně řečeno pochopit, že se ČSR stávala pomalu součástí východního bloku:

„Jsou lidé, kteří stále nechtějí pochopit, že Mnichov, že léta války udělala definitivně kříž nad teoriemi rovnováhy mezi Východem a Západem, nad teoriemi mostu a dvou židlí. Ba tito lidé se někdy dokonce odvolávají na Masaryka, ohánějí se jeho jménem. Tedy toto je naprosto nemasarykovské. Právě v duchu masarykovské lásky k pravdě, v duchu jeho realismu..., je nutno skoncovat s takovými teoriemi.“³⁴

Posléze se pro změnu rozhovořil o dvouletce:

„Rád měl Masaryk také Havlíčkovo: „Aby nám to vlastenectví ráčilo vjet do rukou a do těla...“ Takového vlastenectví a takovýchto opravdových masarykoců je nám zapotřebí. Méně slavnostních deklarácí, méně slov a více práce. Více drobné, černé práce na naší výstavbě, tedy dnes – na naší dvouletce. A podle této práce též poznáme, kdo opravdu jde cestou Masarykovou.“³⁵

Docházelo tedy k situaci, kdy si komunisté chtěli vehementně uzurpovat Masaryka pro sebe, aby ideologicky posílili svůj boj proti svým nepřítelům a aby posílili nadšení při budování nové republiky. Podobné „zametání“ s autoritou, která se již nemohla bránit, se odehrávalo i v sovětském Rusku po ovládnutí sekretariátu strany Stalinem, který si Leninovou osobností fakticky kryl svůj mocenský vzestup a dosažené pozice. Masaryk byl využit i během výročí svých 98. narozenin roku 1948. Rudé právo opět věnovalo bývalému prezidentovi na titulní straně rozsáhlý prostor, konkrétně se jednalo o 3 články a fotografii. Opět byla zdůrazněna Masarykova úloha při vybojování československé samostatnosti a zcela bez problému bylo přiznáno, že Masaryk při úsilí za vybudování nového a spravedlivějšího světa odmítal jeho socialistickou podobu. Autor se nakonec snažil vysvětlit, že komunisté jsou v podstatě zlepšovatelé Masarykova odkazu:

---

³⁴ Klement Gottwald: Nejkrásnějším Masarykovým pomníkem bude republika bez nuzných a chudých lidí, in: Rudé právo, 16. 9. 1947.

³⁵ Tamtéž.

„Proto i socialistická společnost bude v Masarykovi vidět velikého předchůdce, jenž pomáhal razit cesty i k jejímu vítězství, bude v něm vidět velkého člověka a přítele dělnictva, k jehož humanistickému programu se může hlásit...“³⁶

Na další straně byl pak otištěn článek pojednávající o Masarykových bojích z dob monarchie. Jednalo se o spor o Rukopisy, hilsneriádu a podobně. Autor zde vyjádřil nicméně kuriózní názor, že v souvislosti s těmito boji musel Masaryk údajně často čelit útokům „reakce“ a že ho dělníci museli zachraňovat před nožem či nějakou jinou zbraní fanatika. Byla to evidentní snaha o situování Masaryka do role, kdy byl jako hrdina bojující za spravedlnost konfrontován s „prohnilou buržoazií“. Výročí Masarykovy smrti téhož roku bylo vzpomenueno jen jedním článkem. Překvapivé bylo, že tomu bylo stejně i 7. března 1949, kdy se v novinách vyskytla jen zmínka o pietním aktu v Lánech za účasti zástupců prezidenta a vlády a nic více. Stejně tak tomu bylo i 14. září. Zlom nastal ovšem v roce 1950, kdy se slavilo 100. výročí Masarykova narození, kdy mu byla na titulní straně opět věnována řádná pozornost. I zde se vyskytovaly smyšlenky o tom, jak Masaryk horlivě bojoval proti „reakci, buržoazii“ nebo klerikalismu. Zmínka o klerikalismu je v podstatě pravdivá, nicméně měla posloužit jako příklad, že již Masaryk v podstatě dříve útočil na „prohnilou“ církev, kterou komunisté chtěli nyní oslabit. Dále se objevila ostřejší kritika napadající Masarykův nesouhlas s říjnovou revolucí v Rusku, kvůli čemuž prý Masaryk vložil osud republiky do rukou západních velmocí a republika tak měla kapitalistický charakter. Nebyl sice popírán význam pozitivního Masarykova humanismu, nicméně byla vyjádřena kritika, že se onoho masarykovského humanismu zmocnily „reakční živly“, které pod jeho rouškou měly bohatnout a vykořisťovat těžce pracující. „Reakční buržoazie“ za hranicemi se pak po druhé světové válce měla Masarykovy autority dovolávat a útočit na komunistický režim, který byl prý na rozdíl od ní schopný vyložit si Masarykovo dědictví správně. Nakonec bylo uvedeno zvolání, že Masarykovo významné dílo a jméno je spjato s významným úsekem domácích dějin, který je ale už uzavřen. Tento projev byl v chápání Masaryka oproti létům předchozím výrazným posunem. Masarykova autorita stále nebyla zavržena, ale byly již patrné známky rozkolu, protože se Masaryk ukazoval být pro komunistickou propagandu ne už tolik využitelný a naopak mohl stále evokovat „nepříjemnou“ vzpomínku na První republiku. V následujících vydáních Rudého práva po roce 1950 už nebyla Masarykova výročí připomínána vůbec a celý obrat byl definitivně dokonán vydáním nesmyslné publikace „Dokumenty o protinárodní politice T. G. Masaryka“ na jaře 1953, kdy se pro komunistickou propagandu

---

³⁶ Josef Rybák: Nad Masarykovým odkazem, in: Rudé právo, 7. 3. 1948.

stal Masaryk definitivně ztělesněním „reakční buržoazie“. Posléze začala další vlna likvidace Masarykových pomníků a odstraňování jeho děl z knihoven. Vznikl též nový ideologický pojem „masarykismus“, jehož obhajoba se dala klasifikovat jako nepřátelský postoj vůči lidovědemokratickému režimu.

Geneze kultu Klementa Gottwalda

Uctívání v totalitním Československu se od toho prvorepublikového v něčem značně liší, v něčem zase podobá. V prvorepublikové společnosti se „kult“ etabloval obvykle „zdola“, čili dobrovolnou formou od lidí reflektujících pozitivně činnost dané osobnosti. V totalitní společnosti konstrukce kultu probíhala „shora“, za pomoci intenzivní propagandy, a na řadovém obyvatelstvu zůstalo, zda-li kult přijme v návaznosti na tradiční mimořádnou úctu k hlavě státu a bude vytvářet odezvu „zdola“, či se s ním vypořádá nějak jinak po svém.

Klement Gottwald sám o žádný kult neusiloval, ba naopak velice těžce nesl veškerý poučkový vývoj.³⁷ Musel ale na tuto hru okolo sebe přistoupit, protože režim jednoduše potřeboval ikonu, která by mu po celou dobu mohla sloužit jako určitá mytologická legitimizace moci. Svou úlohu hrál také ohromný strach z moskevského vedení, čili Stalina. Gottwald si dovedl jednoduše spočítat, že kdyby se vůči celkovému vývoji stavěl na odpor a odmítal ho zastřešovat svou autoritou, byl by odstraněn, třeba i fyzicky, a nahrazen jinou figurou.

Po volbě prezidentem v červnu 1948 se Gottwald ocitl v pozici, kdy se nemohl rovnat v počtu získaných „kreditů“ s Masarykem a Benešem za svou odbojovou činnost během války. Další problém tkvěl v tom, že od války uplynula řada let, takže z ní nebylo možno vytěžit tolik popularity jako v případě Beneše nebo Masaryka, kteří se oba dva vrátili jako prezidenti téměř hned po jejím skončení a „svezli“ se tak na vlně poválečných entusiasmů. KSČ tuto potíž vyřešila zajímavou metodou. Již před únorem 1948 se v rámci strany pěstoval Gottwaldův kult, který byl pak po nastolení diktátu KSČ masivně aplikován v celorepublikovém měřítku, aby nakonec zcela vytlačil jakoukoli pozitivní vzpomínku na Masaryka a Beneše. Stejnou situaci můžeme najít například v NSDAP ve 20. letech, kdy se v rámci strany vypěstovala fanatická úcta k Hitlerovi, která se po uzurpaci moci díky nenávisti vůči Výmarské republice a Versailleskému systému snadno rozšířila po celém Německu.³⁸

³⁷ Jiří Pernes: Takoví nám vládli, Brána 2003, str. 135 – 140.

³⁸ Alan Bullock: Hitler a Stalin – paralelní životopisy, Levné knihy Kma 2005, str. 362.

KSČ tedy musela vytvořit takový překroucený obraz Gottwalda, jenž by byl schopen konkurovat svou záslužnou činností Benešovi a zejména Masarykovi. Tuto tendenci můžeme znatelně pozorovat již během oslav Gottwaldových 50. narozenin v listopadu 1946, kdy vnitrostranické pochlebnictví neznalo mezí. Od tohoto roku započalo také vydávání prvních propagandistických, často šablonovitých publikací popisujících Gottwaldův život a dílo. Velmi pozoruhodné na nich bylo to, že se jejich stereotypní, agresivní, ale i prostý jazyk, stejně tak jako jejich obsah, téměř neměnil ani dlouho po únoru, takže mohly propagandě dokonale posloužit k jednoduchému ukotvení Gottwaldova kultu v široké veřejnosti. Komunistická propaganda se snažila Gottwalda ideologicky vylíčit jako skvělého člověka a neohroženého hrdinu, což se projevovalo už na líčení Gottwaldova mládí, kdy byl čtenář tisku či oslavných publikací vystaven mystifikaci hned na počátku, při popisování Gottwaldova narození. Oficiálně se tvrdilo, že se Gottwald narodil 23. listopadu 1896 v domě svých chudých rodičů v Dědicích na Hané, kde i vyrůstal. Realita byla ale úplně jiná. Gottwald byl dítě nemanželského původu a jeho matka, posluhovačka na statku, ho porodu odložila ke své tetě a odešla se živit do Brna jako kojná.³⁹ Pro konstrukci Gottwaldova obrazu to bylo samozřejmě nepřijatelné, a proto o tom propaganda raději pomlčela, pokud o tom vůbec její konstruktéři věděli. Pak se dostalo ke slovu chvalořečení Gottwaldovy činnosti během dospívání. Nechyběly zmínky o jeho učňovském pobytu ve Vídni, kde měl prý s okolím velké konflikty kvůli špatné znalosti němčiny. Spolužáci se mu údajně často posmívali a on si to s nimi vyřizoval pěstními souboji. S touto informací propaganda naložila tak, že ji překvalifikovala jako raný hrdinný Gottwaldův boj za národní věc proti „zkaženým“ německým utlačovatelům, „věznilům“ českého národa. Během světové války pak Gottwald narukoval, bojoval na frontě za Rakousko-Uhersko, ale poté, co si údajně uvědomil zbytečnost boje za zájmy „imperialismu“, dezertoval. O tom, že Gottwald obdržel několik vojenských vyznamenání se v publikacích a tisku nelze opět nic dočíst, stejně tak i o jeho poválečné činnosti v československé armádě, kdy se účastnil dokonce bojů proti Maďarské republice rad na Slovensku. Se Slovenskem jsou však spojené jiné záležitosti. Gottwald na Slovensku, po svém vstupu do KSČ roku 1921, působil jako nadšený stranický funkcionář a redigoval vydávání periodika „Hlas ľudu“, díky čemuž slovenštině časem přivykl. Propaganda se chopila další příležitosti a hlásala do světa, jak soudruh Gottwald pochopil díky svému pobytu nerovnoprávné postavení Slováků v prvorepublikovém Československu. Skvělou Gottwaldovou zásluhou pak mělo být, že se po roce 1945 dostalo Slovensku

---

³⁹ Jiří Pernes: Takoví nám vládli, Brána 2003, str. 18.

rovnoprávnému postavení, například díky potvrzení utvoření Slovenské národní rady či Sboru pověřenců.

„Velké zásluhy má o vyřešení otázky postavení Slovenska v nové republice ... S veškerou svou autoritou podporuje požadavky o uznání národní svébytnosti slovenského národa. Zde se výborně osvědčuje jeho podrobná znalost slovenských problémů. ... ve slavnostní schůzi slovenské národní rady v Košicích 5. dubna 1945 přednáší slovensky prohlášení vlády o novém postavení Slováků v osvobozené republice, tuto, jak sám výstižně pravil, „Magnu chartu“ slovenského národa.“⁴⁰

Většina předkládaných informací o Slovensku byla samozřejmě jen účelová fasáda, jelikož Gottwald musel vědět, že Slovensko musí být těsně připoutáno k mocenskému centru v Praze, zejména po roce 1948, poněvadž prakticky žádná diktatura by nepřezila decentralizaci moci.

Dalším geniálním činem prý bylo, když se Gottwald chopil se svým bolševickým křídlem na V. sjezdu KSČ v roce 1929 vedení strany a zachránil ji tak před rozkladem, který by údajně způsobila „nebezpečná buržoasní agentura jílkovců“. Tzv. bolševizace strany byla událostí pravdivou, takže ji propaganda tolik nepřekrucovala, nicméně o ní alespoň básnila v superlativech, aby se umocnil její význam.

30. léta v Gottwaldově životě byla charakterizována jako heroický boj proti „reakci“ a fašismu. Byla to evidentní snaha po vytvoření jakéhosi období bojů, které měla veřejnost v případě Masaryka spojené s dobou sporů o Rukopisy, hilsneriádou, Friedjungovou aférou či sporem se 308 katechety. Vykonstruovaným pilířem bojů byl například vzdor proti „prohnaným kapitalistům“, kteří se pokoušeli „vyždímat“ těžce pracující obyvatelstvo zasažené světovou hospodářskou krizí, kterou Gottwald tak jasnovidně předpokládal:

„Vývoj světové hospodářské situace dal velmi brzy nato za pravdu gottwaldovskému vedení, které proti oportunistickým heslům o „pevné stabilisaci kapitalismu“ tvrdilo, že tato „stabilizace“ bude mít krátký život.“⁴¹

Další pilíř Gottwaldových aktivit prý spočíval v důrazném boji proti fašismu, zatímco příslušníci ostatních politických stran dleli v nečinnosti:

„Komunistická strana, vychovávaná Gottwaldem, dovedla okamžitě zvážít dosah tohoto nebezpečí a najít také obranu proti němu. ... Teprve dnes můžeme plně ocenit

⁴⁰ František Nečásek: Klement Gottwald – bojovník, státník, budovatel, Svoboda 1946, str. 21-22.

⁴¹ Štefan Rais: Klement Gottwald – veliký žák Stalinův a Leninův, Orbis 1949, str. 14.

proztravost soudruha Gottwalda a komunistické strany, která včas začala burcovat náš lid před nebezpečím fašismu a války.“⁴²

Ona Gottwaldova obrana proti fašismu byla přitom postavena na hlavu, protože to byli spíše komunisté, kdo se proti nacismu nemohl důsledně bránit. Bylo to zapříčiněno tezí o tzv. sociálfašismu stanovenou Kominternou roku 1929, která neumožňovala komunistickým stranám spolupracovat se sociální demokracií. Propaganda pak líčila, že teprve pod iniciativou Klementa Gottwalda a VII. sjezdu Kominterny v roce 1936 došlo k přijetí zásad tzv. Lidové fronty, která údajně jako jediná mohla zaručit efektivní boj proti nacismu na rozdíl od činnosti „reakčních“ stran, i když ve skutečnosti především odstranila nesmyslnou teorii o sociálfašismu. Přelomový VII. sjezd Kominterny a s ním související události pak propaganda vykreslila jako jedny z největších děl Gottwaldova života:

*„Soudruh Gottwald se vynikajícím způsobem podílí na vypracování zásad politiky lidové a národní fronty.... Na VII. sjezdu KI (Komunistické internacionály – poznámka autora) rozvíjí soudruh Gottwald zevrubně nejdůležitější otázky obrany Československa.... Projevy soudruha Gottwalda na sjezdu KI a na VII. sjezdu KSČ jsou mocnou posilou pro rozvoj protifašistického hnutí v celém Československu.... ... účastní se soudruh Gottwald velmi aktivně organizování mezinárodních akcí na pomoc Španělsku....“*⁴³

Osudové mnichovské dny pak propaganda vylíčila jako dobu, kdy Gottwald jako jediný statečně volal po uchopení zbraně, kdežto ostatní zbaběle propadli defétismu. Při následném popisu Gottwaldovy exilové činnosti v Moskvě pak cíleně chybí jakékoli zmínky o paktu Molotov-Ribbentrop, který znemožnil komunistické emigraci zahájit de facto jakoukoli odbojovou činnost před rokem 1941. O vlastní odbojové činnosti propaganda referuje ve smyslu nadlidského Gottwaldova výkonu, přičemž dochází k umělému snižování významu londýnského odboje a úmyslně chybí zmínky o Heliodorovi Píkovi. Řada následujících báchorek posléze popisuje, že nebýt komunistů v čele s Gottwaldem v Moskvě, nebylo by ani odboje doma a už vůbec ne pražského a slovenského povstání. Fantasticky byl vykreslen i Košický vládní program, označovaný za Gottwaldovo geniální dílo. Obdobné to bylo i při charakterizování poválečné obnovy, jejíž iniciativy se chopil nikdo jiný než Gottwald:

„Jemu děkujeme za dvouletý plán. Jemu děkujeme za to, že první v Evropě překonáme důsledky války. Jemu děkujeme za klid a pořádek ve své zemi. Jemu děkujeme za národní

---

⁴² Tamtéž, str. 16.

⁴³ František Nečásek: Klement Gottwald – bojovník, státník, budovatel, Svoboda 1946, str. 11-13.

*jednotu. Jemu děkujeme za velké vítězství. Naší vlastí bude znít teď jedině heslo. Gottwaldovo heslo: PRÁCE!*⁴⁴

Gottwald tak dle řeči pochlebovačů vyšel z války jako neohrožený bojovník s celou škálou mimořádných zásluh. Jeho odboj za války byl tedy uměle zveličován, takže na poli propagandy bylo vykonstruováno jakési „heroické období“, které se vyrovnávalo tomu Benešovu a Masarykovu. Stejně tak byl vytvářen obraz, že je Gottwald, stejně jako Masaryk či Beneš, nadšeně oslavován po volbě prezidentem všemi vrstvami společnosti, vyjma „zbankrotované reakce“. Tisk a osvětové publikace v té době nešetřily výrazy „syn lidu, syn národa, muž z lidu“ atd. v souvislosti s jeho původem. Rodinný výraz „syn“ tak mohl v určitém smyslu konkurovat výrazu „tatíček“, který veřejný diskurz spojoval s Masarykem.

*„Náš člověk,“ říkají dělníci. Ovšemže ano – vždyť Gottwald stával u ponku v truhlářské dílně.... „Náš člověk,“ říkají rolníci. Ovšemže – vždyť se narodil v chudé rolnické rodině v Dědicích na Hané ... a celé své dětství strávil v těžké práci na poli .... „Náš člověk,“ říká inteligence. Ovšemže – vždyť on je nejlepším dědicem krásné tradice našich lidových hloubalů a písmáků. Vždyť je naším nejlepším socialistickým myslitelem. „Náš člověk,“ říkají i živnostníci. A jak by ne – vždyť se vyučil jako řemeslník v malé dílně.... Tedy všichni mají pravdu. O Gottwaldovi platí doslova, že vyšel z lidu, že je představitelem všech jeho vrstev.*⁴⁵

Gottwald byl vůbec líčen jako geniální jasnovidný všeználek, který si dovede poradit se všemi nesnázemi, jež se mu postaví do cesty. Toto vychvalovačství se samozřejmě nevyhnulo ani jeho politické činnosti po válce:

„Klement Gottwald je osobnost mimořádných kvalit a mimořádného formátu..., Klement Gottwald dal své vynikající schopnosti do služeb nových idejí.... Život strany, toť i život soudruha Gottwalda. Jednotlivé etapy dějiny strany, toť i etapy života soudruha Gottwalda. ... Soudruh Gottwald jako vůdce strany a pracujícího lidu je skvělý stratég. ... Soudruh Gottwald jako vůdce strany a pracujícího lidu je skvělý taktik. Je taktikem, který dovede v každé situaci rozpoznat to nejdůležitější, soustředit své úsilí na hlavní otázky doby.... Soudruh Gottwald dovede najít vždy ten článek řetězu, který když uchopíme, držíme v ruce celý řetěz. ... Národohospodářští odborníci se podivují, jak rozumí všem národohospodářským problémům, a hlavně jak dovede sebesložitější otázky rozplétat a řešit. Jsou překvapeni, když dovede své vývody například o finanční politice podložit jasnou

---

⁴⁴ K padesátinám našeho soudruha Klementa Gottwalda, Kulturně-propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ 1946, str. 36.

⁴⁵ Klement Gottwald – President Československé republiky, Svět v obrazech 1948, str. 1.

theoretickou úvahou o funkci peněz v hospodářství. Zná filozofické problémy a může diskutovat o teorii poznání. Zná však téměř všechny české klasiky krásné literatury a může vám nazpaměť citovat celé pasáže veršů ze Svatopluka Čecha i Havlíčka, ale také z Shakespeara a Heina. Je dobrým znalcem našich i světových dějin. A všech těchto znalostí a vědomostí nabyt vlastní pílí, neuvěřitelnou neúnavností. ... To je pramen moudrých a zdravých úsudků soudruha Gottwalda i mnoha jeho námětů a návrhů...“⁴⁶

*„Každý, kdo měl štěstí pracovat v jeho blízkosti, poznává v Klementu Gottwaldovi člověka překvapujícího výkonností a pracovní ukázněností, hluboce zásadového a nadevše oddaného věci svého národa i pracujícího lidu. Je člověkem lidským, přátelským a laskavým, v jehož blízkosti se vytváří atmosféra duševní pohody, atmosféra elánu, optimismu, životní radosti a širokých výhledů.“*⁴⁷

Prakticky v žádné z publikací se ovšem nemůžeme dočíst, jak Gottwald pronesl v parlamentě svá legendární slova o kroucení krků nebo že měl určitou slabost pro alkohol. Únik těchto zpráv byl nepřipustný, jelikož by otřásl pracně vytvářenou Gottwaldovou „image“. Problém nastával ale v situaci, kdy únik takovýchto nepohodlných informací zapříčinil sám Gottwald. V květnu 1947 se v podnapilém stavu objevil na mítinku na Staroměstském náměstí, kde hovořil do mikrofonu, který málem porazil. Opilý se zdál být i posluchačům v rozhlase. Onen kritický projev nebyl nakonec druhý den vytištěn v novinách a ani o něm nebylo informováno v rozhlasovém zpravodajství.⁴⁸ Jakékoli zmínky o této aféře pak byly označovány za lživé „reakční“ pomluvy a bylo kvůli nim rozjeto i fiktivní vyšetřování. Informace o syfilidě se naštěstí pro Gottwalda na veřejnost nikdy nedostala. Vědělo ji pouze pár blízkých, i tak se ale Gottwald velice bál nějakého nečekaného úniku, zejména ze strany Kopeckého, který se vůči němu pokoušel již v Moskvě vyvíjet jistou konspirační činnost.

Za přelomové období v konstrukci Gottwaldova kultu můžeme označit jeho nástup do prezidentské funkce. Přelomový moment nástupu na Hrad byl leckdy srovnáván se zakončením plavby statečného kormidelníka Gottwalda, kterému na cestu svítila polárka v podobě teorie Marxe a Engelse, která byla dále geniálně rozvíjena Leninem a Stalinem. Motiv kormidelníka, jak víme, byl často spojován sovětskou propagandou se Stalinem. I to je další důkaz, vedle úmyslného přechvalování, přejmenování apod., že se oficiální konstrukce Gottwaldova kultu kromě Masaryka a Beneše inspirovala také Stalinem.

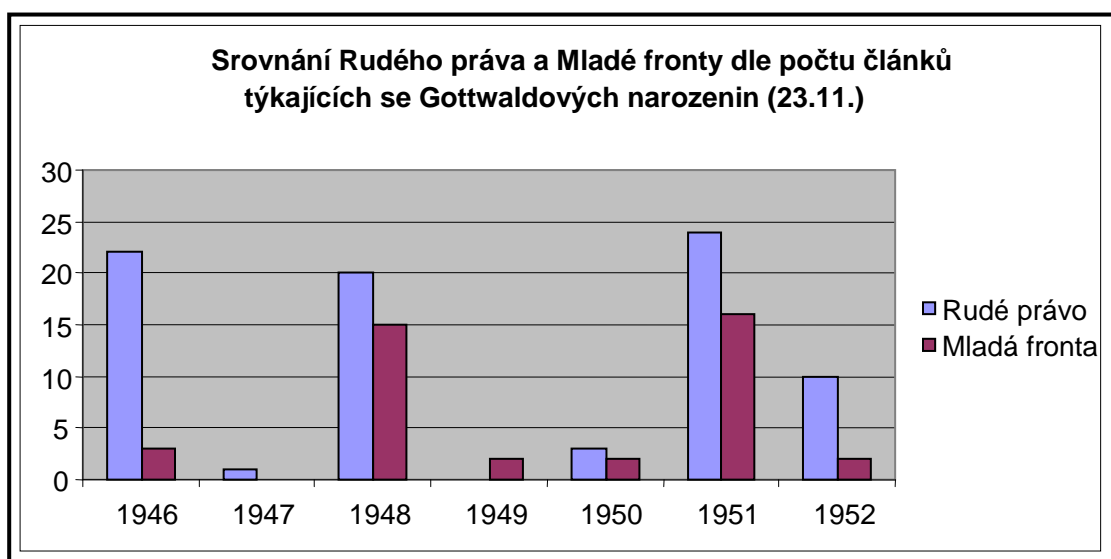
⁴⁶ Rudolf Slánský: O velikém životě a díle Klementa Gottwalda, Svoboda 1948, str. 5, 8, 12, 15, 38-39.

⁴⁷ Lašovička Bohuslav – Československý státník Klement Gottwald, Svět v obrazech 1946, str. 8.

⁴⁸ Karel Kaplan, Pavel Kosatík: Gottwaldovi muži, Paseka 2004, str. 46.

Frekventovaně bylo v souvislosti s Gottwaldovou volbou referováno o dovršení husitských tradic, ale jenom těch sociálních. Náboženské tradice totiž prý úmyslně přečeňovala „reakce“, čímž si neuměla husitský odkaz vyložit správně, na rozdíl od „syna lidu“ Klementa Gottwalda, jenž tak jasně ukazoval historické obci směr, jakým způsobem má bádát a zpracovávat své poznatky, aby posloužily potřebám doby, tj. lidovědemokratickému režimu, a ne „zpátečnickým silám“. Nechyběly ani fráze o usazení prvního dělníka na Hradě, který tak vlastně, jak se později ukázalo, zahájil éru tzv. dělnických prezidentů. Pochlebnictví se nevyhnulo ani první dámě Martě, která byla oslavována jako první prostá dáma, která na rozdíl od „prvorepublikových paniček“ na Hradě poznala velká životní úskalí. Přitom nebylo zmíněno ani jedno jméno. Seběmenší přímá zmínka o Charlottě Masarykové by patrně tento nesmysl vyvrátila, jelikož by si snad každý pamětník dovedl spočítat, že co se týká Charlottina intelektu a skutečných životních úskalí za 1. světové války, nemohla by se jí žádná Marta vyrovnat.

Jak již bylo řečeno, Gottwaldův kult se rodil nejprve uvnitř strany. Důkazem může být i detailnější kvantitativní studium tisku. V přelomovém roce 1945 se o Gottwaldových narozeninách nedá nikde dočíst, ani v Rudém právu. Změna ovšem přichází v roce 1946 poté, co se Gottwald na základě výsledků voleb stal československým premiérem. Gottwaldovy 50. narozeniny byly uvnitř strany pojaty velkolepě. Více jak 75% plochy Rudého práva, konkrétně 22 různých článků, bylo zahlceno informacemi o Gottwaldovi, jež se projevovaly většinou charakterem, o kterém bylo už pojednáno výše. Ostatní periodika byla pak výrazně skromnější, často i desetkrát méně.

Situace se ovšem razantně změnila po únoru 1948, kdy docházelo ke kompletnímu „gleichšaltování“ tisku. Jako příklad nám může posloužit komparace Rudého práva a Mladé fronty. MF ještě v roce 1946 za RP výrazně pokulhávala, ale již o dva roky později se mu téměř mohla vyrovnat. Z hlediska dobového tisku, ale i celé propagandy, byly Gottwaldovy 52. narozeniny pojaty jako demonstrace odhodlanosti a jednoty nového režimu, jehož vůdce Gottwalda všichni podporují. Tato tendence byla leckdy přiznávána i v řadě propagandistických publikací, vydaných krátce po narozeninách. Do KPR dorazilo něco přes 8 000 blahopřejných dopisů a Rudé právo vydalo 23. 11. celkem 630 000 výtisků svého listu, což nemělo v jeho dějinách zatím obdoby.

Dalším nesporným důkazem etablování Gottwaldova stranického kultu může být i kulturně-propagačním oddělením strany vydaná příručka s názvem „K padesátinám našeho soudruha Klementa Gottwalda“, obdoba „Presidenta Budovatele“ z roku 1948, obsahující různé projevy, básně nebo hesla pro slavnostní výzdobu, čímž začaly dostávat oslavy Gottwaldových narozenin ustálenou ceremoniální podobu. Úcta ke Gottwaldovi začala rašit ale i v jiných oblastech. Již od roku 1946 se výrazně šíří přejmenovávání ulic apod. po Gottwaldovi, objevují se různé zajímavé závazky, blahopřání atd. O způsobu přejmenovávání nebo uctívání Gottwalda uvnitř strany informoval přímo sekretariát ÚV v čele s Rudolfem Slánským. Tento model byl pak uplatňován i v letech následujících:

„K důstojnému oslavení padesátých narozenin soudruha Gottwalda Vám doporučujeme, abyste zařídili tato opatření: 1) Naši zástupci v lidové správě navrhnou svolání slavnostních schůzí, na kterých bude v krátkém projevu zhodnocen význam soudruha Gottwalda a jeho práce pro republiku a uděleno mu čestné občanství obce. Doporučujeme též pojmenování některé ulice neb náměstí jménem soudruha Gottwalda... 2) Naše organizace oslaví narozeniny soudruha Gottwalda pořádáním slavnostních členských schůzí. Výbor organizace musí schůzi pečlivě připravit a zajistit, aby všichni členové byli včas pozváni prostřednictvím desítkových důvěrníků. ... Výzdobu sálu připravte velmi pečlivě. Některá hesla pro výzdobu sálu: S Klementem Gottwaldem za silnou a šťastnou republiku!...Pořad schůze: Zahájení – Proslov o životě a díle soudruha Gottwalda. ...“⁴⁹

Vzhledem k tomu, že se již před rokem 1948 poměrně dost přejmenovávalo, lze se domnívat, že v republice existovala skupina skalních komunistů plných ideálů, určitě několik stovek tisíc, kteří Gottwaldův kult nadšeně pěstovali a po monopolizaci moci v roce 1948 se jich řada snažila tento kult šířit ještě intenzivněji za pomoci masivní přejmenovací

---

⁴⁹ Národní archiv, směrnice sekretariátu ÚV KSČ ze 2. listopadu 1946, fond Klement Gottwald (č.f. 1261/0/34), k. 111.

kampaně, vlivu v rozhlase a filmu, udělování čestných občanství, kolektivních závazků apod., zkrátka věcí, které se tu vyskytovaly většinou již za Masaryka a Beneše. Do jaké míry tento kult přijala společnost jako celek, se nám bohužel zjistit nepodaří. Určitou představu si můžeme udělat, když si uvědomíme, že podle některých odhadů zhruba 80% obyvatelstva s režimem zrovna nadšeně nesympatizovalo. Jisté je, že tento kult byl často iniciován „shora“, a to z úrovně ministerstva kultury a osvěty nebo ÚV, odkud se poté šířila doporučení do nižších stranických organizací, které se jimi snažily řídit.

Po tzv. Vítězném únoru se přejmenovávání a s ním spojené udílení čestných občanství rozběhlo naplno, přičemž se stále praktikovala obvyklá procedura, kdy se navrhovatelé přejmenování nejprve museli obracet se žádostí o povolení na příslušnou osobu prostřednictvím její instituce (úřad předsedy vlády, KPR). V případě udílení čestného občanství, o kterém rozhodovala obvykle slavnostní schůze MNV, stačilo předání jmenovacího diplomu pověřenou delegací. Udílení čestných občanství probíhalo masově, většinou při příležitosti volby prezidentem nebo narozenin. Bylo plně v režii MNV, které obdržely doporučení z vyšších míst způsobem, jenž byl zmíněn výše. Na nižších aktivních stránkách pak zůstával způsob realizace. Města a obce musely být slavnostně vyzdobeny, včetně Gottwaldových podobizen. Mezi jednotlivými MNV pak muselo v každém případě docházet k jistému stupni koordinace za pomoci nějakých směrnic z ONV, jinak si totiž ohromný rozsah udílení čestných občanství nelze vysvětlit. Například v listopadu 1948 udělily čestné občanství Gottwaldovi všechny obce ústeckého okresu, v nichž měl mimochodem čestné občanství před Gottwaldem udělené Stalin. To samé se odehrálo v pardubickém okrese, kde byla navíc v každé obci zasazena „Lípa presidenta Gottwalda“. V okrese Havlíčkův Brod byl Gottwald rovněž prohlášen čestným občanem všech obcí, stejně tak i na Olomoucku. V západních Čechách bylo 23. 11. uděleno prezidentovi čestné občanství naráz v 71 městech a obcích. Gottwald měl také tu čest, že se stal vůbec prvním čestným občanem nově vybudované obce Lidice. Celkem bylo čestné občanství uděleno Gottwaldovi za jeho života ve více jak 400 městech, městysích nebo obcích. V souvislosti s udělením čestného občanství se také často přistupovalo k nějakému přejmenování ulice apod., přičemž řada měst a obcí byla v dobovém tisku občas lehce pokárána, že jim zařazení se po bok ostatních měst a obcí, které již nějakou tu ulici či náměstí po soudruhu Gottwaldovi pojmenovaly, trvalo poněkud déle. Přejmenování Gottwaldovým jménem se dělo většinou na úkor jiných, konkrétně Rašína, Švehly, Drtiny a dalších významných prvorepublikových osobností, ale také Riegera. Masaryk byl razantního „útoků“ ušetřen až do zhroucení svého dualistického diskurzu po roce 1950.

Počet přejmenovaných (či nově postavených-založených a následně pojmenovaných) objektů, předmětů a institucí po Gottwaldovi v době jeho předsednictví vlády⁵⁰

Ulice, náměstí	15
Sady, parky	6
Mosty	1
Lípy	2
Podniky	4
Doly	3
Sociální ústavy	1
Školy	2
Kulturní domy	1
Knihovny	2
Letní tábory	1
Vojenské útvary	2

Počet přejmenovaných (či nově postavených-založených a následně pojmenovaných) objektů, předmětů a institucí po Gottwaldovi v době výkonu funkce prezidenta republiky⁵¹

Školy	69
Náměstí, ulice, třídy, silnice	115
Nadace	1
Spolky, sdružení, korporace, brigády, úderky, traktorové stanice	58
Koupaliště	1
Domy, domovy, sály, místnosti, útulky, jesle	23
Ústavy	3
Doly, hutě, lomy	5
Muzea, výstavy	1
Mosty, zdymadla, přehrady, průplavy	1
Květiny, rostliny	2
Stromořadí, lípy, sady, lesy, nábřeží, stezky, údolí, zahrady, cesty	48
Ceny	1
Železnice, nádraží	5
Rozhledny, hvězdárny	2
Hřiště, stadiony	4

⁵⁰ Archiv KPR, seznamy předmětů, objektů a institucí nesoucích jméno KG, i. č. 1431, k. 603, 114671/54.

⁵¹ Archiv KPR, index prezident 1947, mikrofilm č. 9.

Prapory, hřeby	3
Závody, dostihy, běhy, okruhy, hry atd.	4
Města, obce, osady, kolonie, letoviska, chaty, tábory atd.	14
Průmyslové podniky, továrny, dílny	19
Knihovny	2
Nemocnice, sanatoria, ozdravovny, zotavovny	10
Hospodářské statky	3
Pomníky, památníky, desky	26

Z výše uvedených tabulek vyplývá, že pojmenovávací kampaň nabrala po usazení Gottwalda na Hradě značné obrátky. Ve své počáteční fázi musela snad probíhat daleko rychleji než u Masaryka, který však nebyl, co se týče celkové kvantity, žádným z jeho nástupců (během života) předstížen (!), naopak si od nich udržoval značný odstup. Po Gottwaldovi se pojmenovala celá řada škol a podniků i v jiných státech socialistické soustavy, hlavně v NDR. Pojmenovávání objektů v cizině podle našich vrcholných představitelů nebylo ale nic nového, protože se tento jev vyskytoval už za Beneše a Masaryka. Podobný průnik kultu cizího státního příslušníka se odehrával také v samotné ČSR - pomineme-li Stalina, jednalo se zejména o Jiřího Dimitrova. Tyto tendence měly nicméně marginální význam, jelikož Gottwald zastával dominantní pozici a všichni ostatní, včetně „domácího“ Zápotockého nebo Slánského, za Gottwaldem hluboce pokulhávali, a to mnohem více, nežli Beneš za Masarykem.

Specifickou kategorií tvořily tzv. Gottwaldovské knihovny, které měly sloužit k osvětové činnosti lidovědemokratického režimu, s pochopitelným důrazem na dílo Klementa Gottwalda, jako jeho zakladatele. Jejich zřizování bylo shora podporováno, především formou speciálních finančních dotací, o které mohly nižší stranické struktury požádat. Velmi propagované bylo přejmenování Zlína na Gottwaldov 1. ledna 1949, jež se dalo považovat za jeden z dalších symbolů začátku nové éry, což dokazuje i současné přejmenování značky Baťa na značku Svit. Paralelně se ale poukazovalo na správnost komunistického výkladu pozitivní části odkazu Tomáše Bati.

„K pronikavým změnám ve znamenitém městě, které si práci dělníků dobylo světové proslulosti, dochází zcela právem a opodstatněle. „Město osvobozené práce“, jak zněl po „městu dobrých bot“ jeho už nový, poválečný přídomek, se definitivně osvobozuje od minulostních příštipků, aniž by příklad házelo do propadliště zapomnění to, co pro minulý Zlín znamenalo jméno Tomáše Bati. ... „Dvouletka v národním podniku splněna bude. Potom

bude možno definitivně zhodnotit přednosti a klady nového režimu, který tu na tom, co v díle Tomáše Bati bylo veliké a sociální, staví ku prospěchu celého národa, celé československé republiky.“ ... další plány, podle nichž se bude Gottwaldov, dnes tak říkajíc naše nejmladší město, i dál v budoucnosti rozvíjet. Bude v něm všechno ještě lepší než bývalém jen Zlíně, bude v něm ještě lepší práce, bydlení, domy, ulice, bude v něm ještě krásnější život. ... A v tom tedy tkví kořen proměny Zlína, jenž na sklonku roku 1947 vzpomínal 550. výročí svého povýšení na město z někdejšího kolonisačního městečka pojmenovaného po muži, který se jmenoval Zla (jako Kojata – Kojetín), v dnešní Gottwaldov, pojmenovaný tak po muži, pod jehož neohroženým vůdcovstvím tak hezky náš pracující lid zatopil loni v únoru reakci domácí a zahraniční.“⁵²

Gottwaldov se zkrátka měl stát vzorovým socialistickým městem. Po změně režimu tak začal výrazně prudce narůstat počet nově příchozích obyvatel, ale i současně s tím spojené potíže. Nejvíce se to projevovalo například v přeplněných školách. V roce 1950 rodičům došla trpělivost, a matky dětí napsaly jednotný dopis osobně Gottwaldovi, ve kterém nařikaly, že se v jedné škole s 15 třídami tísnilo až 1 300 dětí, jejichž počet stále narůstal, kvůli čemuž se muselo přikročit k vyučování po 2 směnách na směny 3 již od 6:30 ráno, takže děti při vyučování běžně usínaly. Přeplněnost školy se také výrazně projevovala velkou eskalací infekčních chorob mezi dětmi a doporučením, aby řada dětí dojížděla do školy v jedné vesnici v okolí, jelikož výstavba nové školy ve městě byla opakovaně zamítnuta. Přeplněný Gottwaldov zkrátka nebyl na tolik propagovanou roli vyspělého socialistického města ještě připraven, o čemž se v tisku samozřejmě československý člověk 50. let nemohl nic z ideologických důvodů dočíst. Když už se nějaké to slovo o určitých nesnázích vyskytlo, byly problémy okamžitě překlasifikovány jako důsledky přehmatů „baťovského režimu“ z dob První republiky.

Další sférou, v níž můžeme sledovat projevy úcty Gottwaldovi, jsou dary. Jejich velké množství mu chodilo již v době předsednictví vlády. Byly mezi nimi například pstruzi od nadšených komunistických rybářů, patentované kuchyňské hodiny s budícím zařízením od politicky uvědomělého hodináře, který jimi chtěl přispět k budování plánovaného hospodářství, dále pak milionté jízdní kolo vyrobené ve dvouletce či kobereček se znakem jeho rodných Dědic u Vyškova. Po volbě prezidentem pak nastává masivní nárůst počtu narozeninových darů, stejně tak i jejich pestrosti. Po jejich setřídění se udělal výběr, který posloužil, stejně jako kdysi za Masaryka, k veřejné výstavě v několika sálech na Hradě. První

---

⁵² Zikmund Skyba: Gottwaldov, in: Lidové noviny, 4.1. 1949.

takováto několikaměsíční výstava byla uspořádána po Gottwaldových tolik oslavovaných 52. narozeninách ke konci roku 1948 pod názvem „Pracující lid prezidentu republiky“. Na výstavě nechyběla celá řada obrazů, bust, oděvů, psacích souprav, nádobí, čajových servisů, jmenovací čestné diplomy, ukázky korespondence, hračky, dýmky, pracovní závazky, ze Zlína, o kterém bylo už tou dobou na tamější žádost rozhodnuto o přejmenování, dorazila kniha se 40 000 podpisy občanů, čelákovičtí učňové zaslali motocykl, různé podniky poslaly produkty plánovaného hospodaření jako traktory, rozsévací stroje apod. Další velká výstava, tentokrát pod názvem „Výstava darů Klementu Gottwaldovi“, se konala v roce 1952, čili po Gottwaldových 55. narozeninách, přičemž složení darů bylo velmi pestré, jelikož zde byly zastoupeny dary již od roku 1945. Dochovaly se nám i informace určené Gottwaldovi ohledně návštěvnosti a zajímavé zápisy z pamětní knihy z první poloviny roku 1952.

„Školy – národní: S dětmi, zvláště nižších tříd, jsou při provádění nejkrásnější zážitky. Na nich je již patrná výchova mladých učitelů. Téměř všechny děti znají dobře život mladého Klementa Gottwalda. Dovedou bezprostředně reagovat na vystavené doklady o poměrech za předmnichovské kapitalistické republiky a pokoušejí se již samy o hodnocení. Je patrné, že již dosti čtou, a to novou literaturu, a umějí ji promyslet. Ostře odsuzují jednání tehdejší buržoazní vlády proti dělníkům, zvláště v době krise, i jednání T. G. Masaryka.“⁵³

Ze zprávy je jasně patrné, že se již začala projevat ideologická výchova nejmladší generace, včetně vštěpování překroucených informací o Gottwaldovi. Mládež byla pro ideologickou a vůbec celkovou stabilitu nového režimu důležitá, chápala se jako jeho budoucí nositelka, tudíž jí bylo zapotřebí převychovat. Ne vždy to ale probíhalo přesně podle představ, zvláště u té starší studentské generace, jak si ukážeme níže. Ukazuje to zpráva o výstavě, kde je uvedena o středoškolské mládeži jen chabá zmínka a poukázáno na neuspokojivé výsledky v ideologickém působení na gymnazisty, účastnících se výstavy.

„Školy střední: O něco méně bylo na Výstavce dětí ze škol středních. Gymnasia a odborné školy: Žáci z gymnasií projevili na Výstavce opravdový zájem. Přispěly tomu jistě i kroužky Fučíkova odznaku. V diskuzích bylo vidět, že profesori se ještě nedostatečně věnují tomu, aby hodnotili správně události předmnichovské republiky, ukazovali dětem na konkrétních případech rozdíl dnešní a tehdejší republiky, aby žáci věci neovládali jen teoreticky.“⁵⁴

---

⁵³ Národní archiv, Zpráva o výstavce darů Klementu Gottwaldovi, fond Klement Gottwald (č.f. 1261/0/34), k. 67.

⁵⁴ Tamtéž.

Na výstavku putovaly ale i jiné hromadné výpravy, především výpravy ROH a delegace z ciziny. Pokárán byl naopak Čedok, aby výstavu zařadil do svého cestovního programu. Specifickou kategorií představovali ale jednotlivci, putující na Hrad často z vlastního popudu z různých koutů republiky. Většinou se jednalo o ony skalní komunisty, kteří byli plni ideálů a kteří měli díky režimu jisté výhody a mysleli to na rozdíl od mlčící většiny s uctíváním Gottwalda vážně, jak nám to může dosvědčit, vedle rozboru korespondence, obsah pamětní knihy se spoustou pozoruhodných sdělení.

„Dějiny našeho státu neznají takovou lásku ke svému vůdci – až dnes, kdy prezidentem je dělník. Je milován vším lidem. Výstavka darů nám dokázala, že lásku ke svému prezidentovi vyjadřuje náš lid prací – prací na společném díle. Shlédnutí Výstavky je nám další posilou při naší práci.

Pracovat a žít pro lid je nejkrásnější. Dary, věnované Tobě, drahý prezidente, mě dnes ještě více zavazují pracovat lépe.

Pane prezidente, jsem stará 77 let a přála bych Vám než zemřu stisknout ruku a poděkovat za vše, co jste pro nás staré učinil.

... Kolik lásky dýchá z každého dárku. Ano, máme Vás rádi, my všichni pracující, drahý náš soudruhu prezidente, za Vaši lásku k nám, za to, že nás pracující vedete do radostných a šťastných zítřků, k socialismu.

Výstavka ve vstupní síni o dětství a vývoji soudruha prezidenta Gottwalda je klasickým příkladem vývoje komunisty. Tento vývoj a příklad i dnes nám musí sloužit za vzor jednak v sebevýchově a i při výchově našich dětí a mládeže.“⁵⁵

Straničtí nadšenci a sympatizanti projevovali své extrémní uctívání ale již od dob Gottwaldova premiérství, jak to ukazuje korespondence. Jeden 67letý důchodce z Moravy se například v roce 1947 zavázal, že odpracuje na počest soudruha Gottwalda od května do října 1 000 hodin u správy státních statků na zemědělských pracích. Zlomil si ale ruku, takže se mu jich podařilo odpracovat „jen“ 999, a poté vehementně ve své základní stranické organizaci žádal, aby se o tomto jeho socialistickém neúspěchu Gottwaldovi vůbec nepsalo. Vyskytl se i případ, kdy Gottwaldovi psal k 50. narozeninám jeden osleplý politický vězeň a legionář z první světové války, který byl rád alespoň zato, jak se sám vyjádřil, že může slyšet jeho povzbuzující hlas. Po usazení Gottwalda na Hradě pak ne jeden dělník a stranický funkcionář dával v narozeninových dopisech najevo své básnické nadání:

---

⁵⁵ Tamtéž.

*„Je podzimní den a mlhy halí
kamennou Hradčan krásu – Prahy zář.
Dnes všechen dělný lid Tvůj z blízka, z dáli
obrací k Tobě vděčnou svoji tvář.
Co prostičký synek jsi z lidu vyšel,
z té dělnické třídy – ano, jsi z nás.
Údery slov tvých celý národ slyšel,
Tys vždy se bil za nás, pro blaho mas.
...
A mnozí, kteří v květnu přísahali,
v únoru hanebně zradili zas.
Tys zůstal s námi – my za Tebou stáli,
jak možno jinak – jsi přece jeden z nás.*

(Neumann Miloslav, kovodělník z Třebíče)“⁵⁶

Gottwaldovi ale nebyly psány jenom oslavné dopisy a básně. Řada zvědavých sympatizantů psala od Gottwaldova nástupu na Hrad jeden dopis s dotazem ohledně jeho života za druhým, až se jednoho dne přišlo s nápadem, že se na ně bude odpovídat veřejnou formou v tisku. Tohoto úkolu se ujal nikdo jiný než František Nečásek, který své zajímavé odpovědi psal v průběhu roku 1951 do Mladé fronty. Nakonec se přistoupilo k rozhodnutí, jímž byly vydány knižně pod názvem „Dopisy o soudruhu Gottwaldovi“ téhož roku, čímž byl narušen doposud stereotypní tok oslavných publikací, které neoplývaly příliš velkým počtem stran, takže byly vedle svého jazyka lehce stravitelné i pro méně vzdělanější vrstvy společnosti. Gottwaldova agenda byla často zavalena i jinými věcmi. Permanentně byl „bombardován“ žádostmi o kmotrovství, která s manželkou kategoricky odmítal a nepřijímal, hlavně kvůli jejich množství. Výjimku několikrát učinil před volbami roku 1946, ale i tak za sebe dle dokumentů posílal zástupce. Dále se v KPR často objevovaly dopisy Řeků, kteří uprchli ze své vlasti během občanské války a našli svůj nový domov v ČSR. Svou mimořádnou vděčností za zacházení s nimi u nás pak vyjadřovali dojemně přímo Gottwaldovi, jako by to byl právě on, kdo je strůjcem jejich štěstí. Tisk o řecké problematice samozřejmě nepomlčel, takže to přispívalo k mírnému utváření „image“ „hodného“ Gottwalda, podobně jako kdysi u Masaryka, který u nás výrazně pomáhal menševické a eserské opozici.

---

⁵⁶ Národní archiv, Bulletin KPR 29. listopadu 1949, fond Klement Gottwald (č.f. 1261/0/34), k. 117.

Existovaly však většinové vrstvy, které přistupovaly ke Gottwaldově kultu a vůbec celé ideologii poněkud laxně. Lze to pěkně vypořadovat už u mládeže, zvláště u té starší generace. Již v souvislosti s výstavami darů bylo zmíněno, že žáci nižších tříd byli o něco aktivnější, z pohledu režimu uvědomělejší, zkrátka už se na nich začalo projevovat působení intenzivní propagandy v raném dětství. U starších tomu ale již tak nebylo. Přesvědčivě to dokazuje podrobná zpráva školské inspekce z hospitace na jednom gymnáziu v Praze 8 v roce 1950. Škola se na jednu stranu projevovala perfektní výzdobou:

„Výzdoba zdůrazňuje v četných obměnách naše spojenectví se Sovětským svazem, malá pozornost je věnována zemím lidové demokracie. Veliká pozornost je věnována soudruhu Leninovi, Stalinovi, presidentu Gottwaldovi, budovatelskému úsilí čsl. lidu.“⁵⁷

Inspekce si také pochvalovala pořádání tzv. domácích slavností školy, které probíhaly ve školním roce 1949/1950 následovně:

„17.9. slovenské povstání, páté výročí osvobození Bulharska, 1.10. Mezinárodní den boje za mír, 6.10. oslava Dukly, 8.10. položen věnec k ostatkům dukelského bojovníka, 9.10. celý ústav zúčastnil se převozu ostatků dukelského bojovníka, 2.11.-7.11. dny československo-sovětského přátelství, 23.11. narozeniny presidenta Gottwalda, 28.11. páté výročí osvobození Albánie, 9.12. celý ústav na výstavě SSSR, 19.12.-23.12. týden vzorné práce na počest generalisima Stalina, 21.12. oslava narozenin generalisima Stalina, 22.12. dárky a dopisy vojínům, kteří nejedou na vánoční svátky, 3.1. nástup do II. roku pětiletky, 21.1. Lenin, 6.2. Stalingrad, 20.2. únorové události, 21.2.-26.2. Týden vzorné práce k únorovému vítězství, 7.3. projev soudruha ministra Nejedlého k výročí T.G.M., 8.3. mezinárodní den žen, Květnové oslavy, Lenin, odhalení desky umučených, kulturní večer.“⁵⁸

Na první pohled vypadalo vše idylicky. Z výše uvedené citace se můžeme dočíst, že náležitá pozornost byla věnována narozeninám Gottwalda a Stalina, ale také Masarykovi, který stále nebyl režimem zavržen. Hospitace ve třídách však dopadly katastrofálně. Stačí uvést jen několik příkladů. V celé škole byla celá řada nástěnek se socialistickou tematikou, včetně záležitostí týkajících se školních brigád. Členové inspekce pak namátkou vybrali několik gymnazistů a chtěli po nich, aby jim vysvětlili obsah nástěnek, což ale nikdo nedovedl. Uboze dopadla i hospitace v hodinách občanské nauky, kde se na začátku rozebíraly aktuality. Studenti měli v sešitech sice nalepené novinové výstřižky, jež referovaly o procesu s „bandou Horákové“, ale ve třídě se nenašel jediný student, který by dokázal proces a jeho příčiny vůbec nějak charakterizovat. Tristně dopadly též hospitace v hodinách

⁵⁷ Národní archiv, Průzkum gymnasia v Praze, fond Klement Gottwald (č.f. 1261/0/34), k. 67.

⁵⁸ Tamtéž.

dějepis a zeměpisu. Studenti totiž během vyvolávání a zkoušení odříkávali strohé poučky o imperialismu, socialismu apod. bez souvislostí a emotivních prožitků, po kterých inspekce tolik toužila. Během dlouhé přestávky pak docházelo každodenně k pětiminutovému zpravodajskému vysílání místního ČSM⁵⁹, během něhož kvůli neplechám studentstva zůstával vyučující povinně ve třídě, aby zachoval alespoň základní klid, což se mu ale vůbec nedařilo, jelikož studenti rozhlasu věnovali jen minimální pozornost. V současné době máme doklady, že se předmětem častého vysílání ve školách stával, na přelomu 40. a 50. let, i život a dílo Klementa Gottwalda, a to v délce trvání celých 10 minut, což nemuselo být pro žactvo dle výše uvedených informací zrovna dvakrát záživné. Inspekce pak celou svou hospitaci ohodnotila průměrně s tím, že situace na jiných školách je zhruba obdobná, včetně uvedených nedostatků. Není tedy pochyb o tom, že většina pokusů o vstřípení nových myšlenek o lidovědemokratickém režimu v čele s Gottwaldem narazila většinou u mládeže, mající ještě řadu předúnorových událostí v živé paměti, díky jejímu zdravému úsudku téměř na pasivní rezistenci. Je třeba podotknout, že to nebylo vždy způsobeno „třídním původem“ studentstva, jelikož konkrétně v případě inspekce na pražském gymnáziu bylo ve zprávě sdělení, že druhou nejpočetnější složkou na škole jsou studenti z dělnických rodin. U generace dospělých a starých to bylo s určitým druhem pasivní rezistence samozřejmě podobné jako u mládeže, jelikož jejich paměť musela sahat ještě hlouběji do minulosti.

Koexistence kultu Gottwalda a Stalina v ČSR

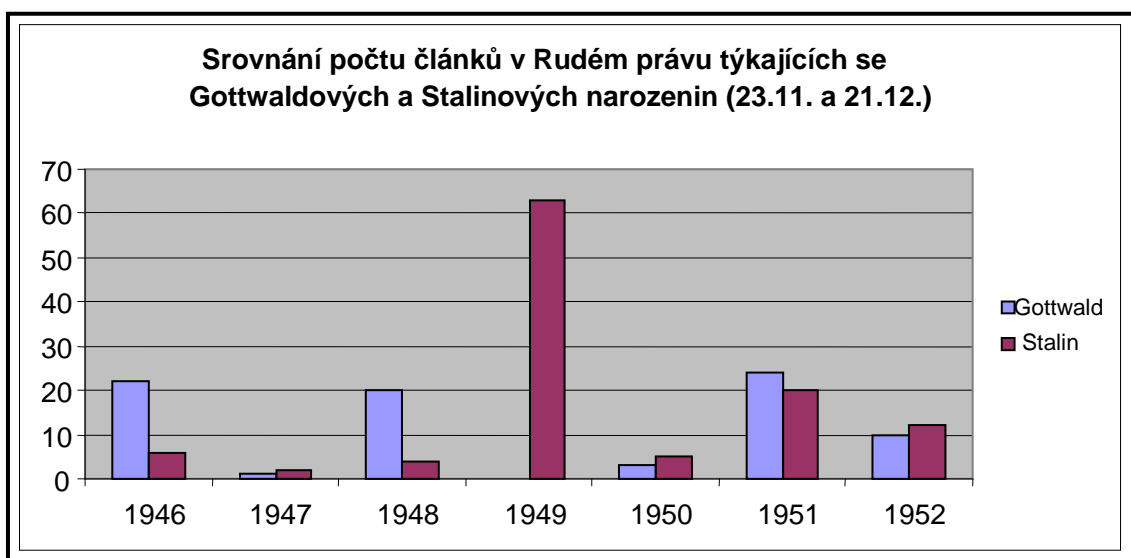
V Československu bylo v oblasti kultu osobnosti důležité, že zde byl vedle Gottwalda velmi uctíván jeden příslušník cizího státu – „největší přítel československého lidu“ J. V. Stalin. Bylo tomu tak z ideologických důvodů, protože by se neslušelo odbývat vedoucího představitele největší světové a současně i první socialistické země, která se tak výrazně podílela na porážce nacistického Německa a která pomohla fakticky československým komunistům k moci. Šíření Stalinova kultu bylo také usnadňováno celkovým strachem československého vedení, hlavně Gottwalda, z Moskvy a také tím, že si sám Stalin v SSSR kult osobnosti pěstoval, přičemž jeho rozměry dosáhly obludné velikosti zejména po 2. světové válce. Toho využívala zejména propaganda, která se konstrukcí kultu tomu Stalinovu, ale i posmrtnému Leninovu, v lecčems podobala, například pochlebnickým jazykem extrémně oslavných publikací nebo mauzoleem Klementa Gottwalda. Po volbě prezidentem republiky padaly dokonce návrhy, aby byl Pražský hrad uzavřen veřejnosti jako Stalinův Kreml, čímž

---

⁵⁹ Československý svaz mládeže.

by Gottwald, který se na Hradě už takhle sám dost odizolovával, měl celý areál jen pro sebe, pomalu jako nějaký panovník. Tento návrh se nakonec, překvapivě na nátlak z Moskvy, neuskutečnil.

V ČSR byl Stalin oficiálně oslavován jako veliký vůdce a učitel, což se projevovalo i do postavení Gottwalda, který byl častován výrazy jako „veliký Leninův a Stalinův žák“, „Stalinův učeň“ apod., takže se v domácím diskurzu ocitl de facto v nižším nerovném postavení. To lze nejlépe dokázat okamžikem, kdy Gottwald vypadal oproti Stalinovi jako vybledlá hvězda. Oním okamžikem byla pochopitelně fantastická oslava Stalinových 70. narozenin 21. 12. 1949, jejichž průběh neměl doposud v ČSR obdoby. Články o přípravách Stalinových narozenin se v novinách objevovaly intenzivně už od listopadu. V Rudém právu, oficiálním tiskovém orgánu KSČ, se jich v den Gottwaldových narozenin vyskytlo několik, zatímco o Gottwaldových narozeninách tam nebyla překvapivě ani zmínka (!).

Bombastickou oslavu narozenin, které v podstatě zastínily Vánoce, pomáhaly organizovat samozřejmě SČSP⁶⁰, ÚV KSČ, ale také vláda, která zřídila speciální výbor – tzv. Výbor pro oslavu narozenin J. V. Stalina. K prosincovým oslavám byl vydán speciální výnos ministerstva školství, podle kterého se do jejich průběhu měly zapojit školy, školské úřady, učitelé a žáci s rodiči. Vyдалa se i instruktážní brožura pro mateřské školy. Tradiční články s tematikou Vánoc byly nahrazeny oslavnými povídkami a básněmi o „Velikém Stalinovi“. Řada lidí překračovala na tzv. Stalinských směnách normy až o 1000%. K překračování norem docházelo i během narozenin Gottwalda, což je jeden z přejatých prvků kultu ze

⁶⁰ Svaz československo-sovětského přátelství.

SSSR.⁶¹ Díky Stalinovým narozeninám byla odsunuta do pozadí i vánoční výzdoba, jelikož ulice, továrny, školy a úřady krášlila výzdoba s tematikou Stalina. Nechyběla ani hesla, jež byla vydána v oficiálním seznamu. Pčinilo se též ministerstvo informací a osvěty, které vytisklo 375 000 plakátů a 20 000 výstavních souborů s libretem Zdeňka Nejedlého. V den Stalinových narozenin se pak ve speciálních vydáních tisku nepsalo o ničem jiném, než o Stalinovi. S trochou nadsázky lze říci, že dobové noviny připomínal jenom jejich název na titulní straně. Stalin byl v tisku obecně vylíčen jako génius a největší osobnost lidských dějin, která neměla obdoby. Pro nastínění dobové atmosféry nám postačí příklady jen několika názvů titulků:

„Národy celého světa přinášejí dík, úctu a lásku největšímu geniovi naší doby J. V. Stalinovi; Veliký Stalin – tvůrce socialistického zemědělství; Soudruh Stalin – geniální vojevůdce; J. V. Stalin, ukazatel cest a inspirátor socialistického umění a kultury; Stalin v literatuře; Slova jsou málo; Chceme být stalinským pokolením; Slunce našeho života; Veliký vzor pro mladé komunisty; Milovaný vůdce partyzánů; Otec všech pracujících; Učitel leninismu; Velký příklad vědeckým pracovníkům; Hlasatel nové národnostní politiky; Dal nám život, svobodu, mír; Naše srdce jsou dnes v Moskvě; Soudruh Stalin – vůdce pokrokového lidstva.“⁶²

V každé obci a městě se konalo slavnostní shromáždění, zakončené obvykle ohňostrojem. Kuriózní bylo to, že po celou dobu oslav byly uzavřeny všechny hostince, aby se předešlo nějakým nepříjemným rušivým událostem. Během celého prosince se v divadlech hrály hry sovětských autorů a v kinech promítaly sovětské filmy. Pozadu nezůstal ani film československý. Slavný režisér Otakar Vávra natočil snímek „Láska“, který vyjadřoval vřelou náklonnost československého lidu ke generalismu Stalinovi. Náklonnost měla vyjadřovat také velkolepá zdravice odeslaná přímo do Moskvy, která obsahovala neuvěřitelných 9 000 000 podpisů občanů ČSR. Dále se podařilo nashromáždit ohromné množství darů, ze kterých pak byla uspořádána speciální výstava na Hradě, kam zamířilo během jednoho týdne 80 000 lidí. Dary byly poté odeslány přečpaným slavnostně vyzdobeným vlakem rovnou do Moskvy. V souvislosti se Stalinovými narozeninami také proběhla masivní vlna pojmenovávání ulic, závodů apod. a odhalování pomníků. V Praze na Letné byl 21. prosince položen základ tomu největšímu na světě, přičemž zde pochopitelně nechybělo celé politbyro

---

⁶¹ S normováním dobrých výsledků obecně dosaženo nebylo. V archivu můžeme najít řadu přísně tajných zpráv referujících o stavu hospodářství v republice na přelomu 40. a 50. let. Většinou se stávalo, že byly normy stanoveny moc nízko, takže je pak nebyl problém překročit i pro méně výkonné pracovníky a hlásat tak do světa „skvělé“ úspěchy plánovaného hospodářství. Výjimku tak mohli tvořit jen nadšení stachanovci či stalinovci.

včetně Gottwalda, jehož slavnostní poklepání základního kamene bylo celkově umocněno bombastickou chvalořečí Václava Kopeckého o „Velikém Stalinovi“. Vlastní práce na sousoší, v jehož čele stál Stalin a za ním reprezentanti všech společenských tříd, započaly až v únoru 1952 a celé dílo bylo slavnostně odhaleno osvětlením v noci 1. května 1955 pod heslem „Svému osvoboditeli – československý lid“. Hlavní chvalořeč pronesl opět velký pochlebník Václav Kopecký. Na stavbu bylo dovezeno celkem 23 základních kamenů z různých koutů republiky (např. z Ležáků, objevil se i čedič z Řípu nebo část ze základů Staroměstské radnice), bylo spotřebováno 17 000 tun materiálu a celkové náklady se vyšplhaly na 140 000 000 tehdejších korun. Pozadu nezůstali ani při oslavách na Slovensku, kde slavnostně přejmenovali nejvyšší horu Gerlach na Stalinův štít. Takovému pompéznímu průběhu narozenin se Gottwald nikdy nevyrovnal, částečně se mu ale přiblížil během oslav 52. a 55. narozenin, jak již bylo nastíněno výše.

Jistou podobnost mezi Gottwaldovým a Stalinovým kultem můžeme pozorovat během jejich skonů. Oznámení o Stalinově úmrtí se dostalo v Československu na veřejnost 6. března 1953. Období mezi 6. až 13. březnem pak bylo vyplněno vysoce intenzivní informační kampaní o Stalinově životě, díle a odkazu v tisku a rozhlasu, byl vyhlášen státní smutek a konaly se mnohé smuteční tryzny, koordinované nově ustavenou „zvláštní komisí pro řízení smutečních aktů“. Za největší tryznu u nás se obvykle považuje zorganizování gigantického shromáždění v počtu 360 000 lidí na Václavském náměstí 9. března, na kterém pronesli Antonín Zápotocký a Viliam Široký známou přísahu věrnosti Stalinovi. Krátce po Stalinově pohřbu pak přišla další zpráva, tentokrát o smrti Klementa Gottwalda 14. 3. 1953, která byla otištěna následující den. Rozhlas a tisk pak soustavně až do 21. března přehnaně informovaly o Gottwaldově životní práci, takže se na jinou tematiku v novinách prakticky nedostalo. Obsah oslavných článků byl téměř totožný, poněvadž informovaly o hlubokých, většinou uměle organizovaných, projevech smutku lidu v celé republice a opakovaly stereotypní fráze o „vzorném synu lidu“, „prvním dělníkovi“ na Hradě nebo moudrém „vůdci lidu“. Tělo Gottwalda bylo vystaveno na Pražském hradě, jehož nádvoří byla pokryta tisíci věnci, mezi kterými proudily desetitisíce lidí, aby Gottwalda naposledy spatřily. 19. březen, den pohřbu, byl pak propagandou pojat jako okázalá demonstrace režimu nesestoupit z nastoupeného kurzu. Smuteční obřad se konal ve Španělském sále v Novém královském paláci Pražského hradu, odkud se pak vydal smuteční průvod na letenskou pláň, kde se konala pompézní vojenská přehlídka demonstrující odhodlání střežit „Gottwaldův odkaz“. Průvod se pak vydal

---

⁶² Rudé právo, 20. – 22.12. 1949.

na přeplněné Václavské náměstí, kde pronesl na tribuně Antonín Zápotocký přísahu zaručující pevné odhodlání splnit „veliký posvátný odkaz soudruha Gottwalda“ - dosažení socialismu, což byla informace, která se v těch dnech objevovala v tisku a rozhlase velice frekventovaně, stejně tak jako otřepané fráze o „gottwaldovské cestě“, budování socialismu v „gottwaldovském duchu“ apod. V následujících měsících a letech byly tyto fráze velmi oblíbeny a ne jeden stranický funkcionář jimi zakončoval své veřejné projevy. Průvod se pak odebral na Vítkov, kde byl Gottwald nakonec uložen ve smuteční síni Památníku národního osvobození.

„Je skončena slavná heroická cesta Klementa Gottwalda. Cesta velikých bojů a velikých vítězství. Ale pod jeho praporem půjde dál a stále výš cesta našeho lidu, který ji ověncí novými a novými vítězstvími, jak to dnes přísahal milovanému vůdci, učiteli, otci Klementu Gottwaldovi.“⁶³

Aby byl Gottwaldův kult pro režim využitelný i nadále, jako určitá mýtická heroická ikona, jež by se dala dále uctívat, bylo na politbyru rozhodnuto o Gottwaldově balzamování, dle sovětského vzoru. Bruno Köhler o tom informoval už 3 dny po Gottwaldově smrti krajské tajemníky s odůvodněním, aby se uspokojili i ti lidé, kteří se pohřbu nemohou zúčastnit. Vystala také otázka, kam tělo uložit. Ta byla nakonec vyřešena tím, že se rozhodlo nestavět novou budovu mauzolea, ale použít areál Památníku národního osvobození na Vítkově, kde se kvůli tomu musely realizovat náročné a drahé stavební úpravy, konkrétně se jednalo o podzemní vybudování strojovny s velínem, skladu, místnosti pro lékařský personál a laboratoře s mrazícím boxem, kam se pak Gottwald z výstavní místnosti ukládal na noc. Finančně náročné bylo i vydržování více jak sto členného personálu v čele s tzv. náčelníkem mauzolea. Samotné mauzoleum bylo otevřeno 5. prosince 1953, kdy se návštěvníkům poprvé naskytl pohled na ležícího Gottwalda v armádní uniformě. O mumii Gottwalda nejdříve pečovali hlavně sovětské specialisté, kteří teprve v letech 1955 – 1956 předali svou „tajnou recepturu“ svým československým kolegům a odcestovali zpět do Sovětského svazu. Od roku 1959 se však začalo Gottwaldovo tělo poměrně rychle rozpadat, nejprve se to projevovalo na končetinách a pak i na hrudním koši. V této souvislosti se vyskytly i pozoruhodné snahy o nahrazení končetin protézami, což ale nakonec rozklad těla nezastavilo. Kvůli zhoršujícímu se stavu těla a nepohodlnosti Gottwaldovy mumie, která po přelomovém XX. sjezdu KSSS evokovala nepříjemnou vzpomínku na období „deformace“ v tzv. období kultu osobnosti, se v březnu 1962 rozhodlo o kremaci a v dubnu bylo mauzoleum uzavřeno a odvolána čestná

---

⁶³ Československý lid se rozloučil se svým učitelem a vůdcem, in: Rudé právo, 20. 3. 1953.

vojenská stráž. Zpopelněné ostatky Gottwalda pak byly uloženy na neveřejném pietním aktu v říjnu 1962 do sarkofágu v ústřední síni Památníku národního osvobození, kde setrvaly až do roku 1989. Po revoluci se jich ujala KSČM, která o ně pečuje na pražských Olšanských hřbitovech. Proč se tělo „syna lidu“ začalo rozkládat, není přesně známo. Jedna důvěryhodná teorie tvrdí, že bylo k balzamování přistoupeno moc pozdě, jelikož se mrtvé tělo musí napustit nejpozději do 5 hodin po smrti speciální látkou, která by prostoupila všechny tkáně. V případě Gottwalda se ale zpoždění protáhlo na neuvěřitelných 17 dní.⁶⁴

Na závěr si musíme ještě stručně nastínit vývoj Gottwaldových prezidentských přívlastků. V souvislosti s volbou prezidenta se občas v tisku a publikacích objevuje výraz prezident „Sjednotitel“, kdy se vyzdvihovala jeho pozitivní role při sjednocování „pracujícího lidu“ v boji proti „reakci“. Tento pojem nezávisle vznikl i v některých školách, které psaly Gottwaldovi, že se ho takto rozhodly oslovovat. Od roku 1948 se pak ustálil v diskurzu častější pojem prezident „Hospodář“, kdy se naráželo na klíčovou úlohu hlavy státu při budování nového státu, především za pomoci tolik propagované „Gottwaldovy“ pětiletky. Trvalou vzpomínkou na prezidenta „Hospodáře“ se vedle mauzolea mělo stát zařazení 23. listopadu do kategorie památných dnů, Muzeum Klementa Gottwalda v Rytířské ulici, otevřené v listopadu 1954, a pochopitelně jeho rodná obec Dědice, která se již za jeho života dočkala nové školy nesoucí jeho jméno a po smrti samozřejmě i sochy. V Gottwaldově „rodném“ domku byla umístěna výstavka, která se po celou dobu socialismu stala cílem především hromadně organizovaných zájezdů.

Geneze kultu Antonína Zápotockého

Kult Antonína Zápotockého se od Gottwaldova kultu hodně odlišoval. Zápotocký byl ve veřejném diskurzu chápán po svém nástupu do prezidentské funkce jako Gottwaldův pokračovatel, který nikdy nesejde ze započaté cesty budování socialismu. Díky celkové konstelaci po smrti Gottwalda, který měl režimu sloužit jako ústřední „posvátná“ figura legitimizující počátky jeho moci, se tak Zápotocký ocitl v Gottwaldově stínu, ze kterého se mu nikdy nepodařilo vystoupit, protože byl Gottwald stále oslavován, a to častokrát více než Zápotocký, na kterého začaly po Stalinově smrti postupně doléhat první moskevské náznaky kritiky tzv. období kultu osobnosti, které pak vyvrcholily na XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Určité zaostávání za Gottwaldem dokumentuje i výrazně nižší počet oslavných publikací, které už neměly tak agresivní jazyk, stejně tak propastně menší počet přejmenovaných ulic,

---

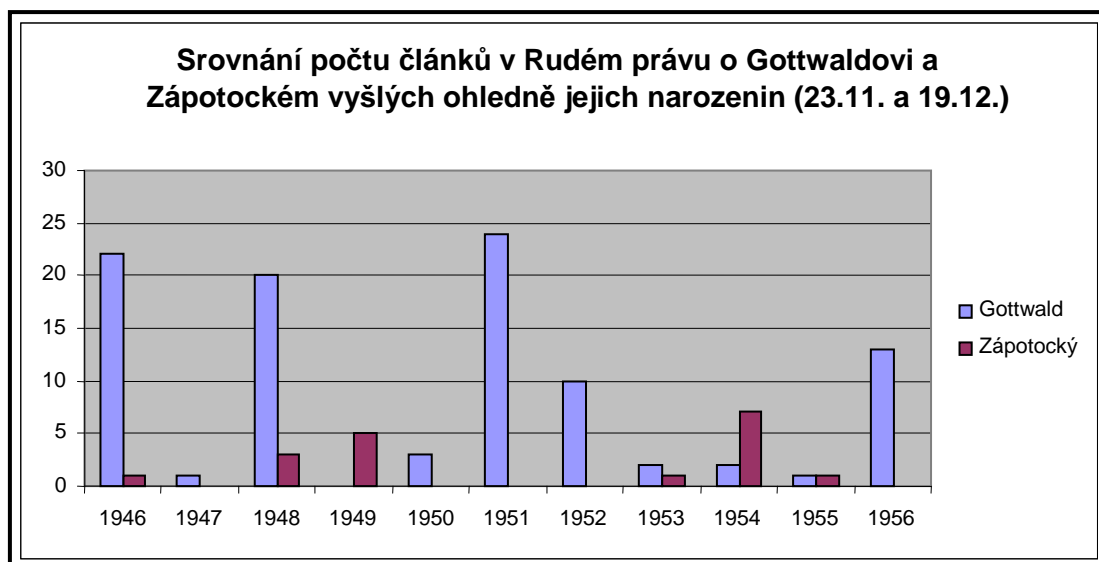
⁶⁴ Martin Loužecký: Mauzoleum Klementa Gottwalda, absolventský film 2006.

náměstí apod. nebo počet oslavných narozeninových článků, které se nemohly těm Gottwaldovým vyrovnat.

Kvantitativní srovnání přejmenovaných (či nově postavených-založených a následně pojmenovaných) předmětů, objektů a institucí po Gottwaldovi a Zápotockém v době výkonu funkce prezidenta republiky⁶⁵

	Gottwald	Zápotocký
Školy	69	5
Náměstí, ulice, třídy, silnice	115	4
Nadace	1	0
Spolky, sdružení, korporace, brigády, úderky, traktorové stanice	58	1
Koupaliště	1	0
Domy, domovy, sály, místnosti, útulky, jesle	23	6
Ústavy	3	0
Doly, hutě, lomy	5	2
Muzea, výstavy	1	0
Mosty, zdymadla, přehrady, průplavy	1	0
větiny, rostliny	2	0
Stromořadí, lípy, sady, lesy, nábřeží, stezky, údolí, zahrady, cesty	48	0
Ceny	1	0
Železnice, nádraží	5	0
Rozhledny, hvězdárny	2	0
Hřiště, stadiony	4	3
Prapory, hřeby	3	0
Závody, dostihy, běhy, okruhy, hry atd.	4	2
Města, obce, osady, kolonie, letoviska, chaty, tábory atd.	14	0
Průmyslové podniky, továrny, dílny	19	0
Knihovny	2	0
Nemocnice, sanatoria, ozdravovny, zotavovny	10	0
Hospodářské statky	3	0
Pomníky, památníky, desky	26	0

⁶⁵ Archiv KPR, index prezident 1947, mikrofilm č. 9.

V dobovém tisku i publikacích pak můžeme nalézt celou řadu dokladů o Zápotockého roli statečného strážce odkazu Klementa Gottwalda, které se po řadu let opakovaly.

„Proto všechen náš lid s jednomyslným souhlasem a s hlubokým uspokojením přijímá zvolení soudruha Antonína Zápotockého presidentem. V této volbě spatřuje potvrzení, že půjdeme dále kupředu pevně, rozhodně a neochvějně, v duchu velkého a nesmrtelného odkazu soudruha Gottwalda, že svůj slib, který jsme mu dali, slavně splníme...“⁶⁶

Vyskytla se tedy znovu situace, která nastala po smrti T. G. Masaryka za První republiky, kdy se ve mediálním diskurzu frekventovaně vyskytovaly pojmy jako „Masarykův odkaz“, „masarykovská cesta“, „masarykovský duch“ atd.

Stejně jako v případě Gottwalda bylo nutné, aby propaganda život a dílo „dobráka“ Zápotockého záměrně zveličovala a „naservírovala“ je nějakou formou veřejnosti, která již byla do jisté míry ovlivňována Zápotockého lidovostí, jak o tom bude pojednáno níže. V oslavných publikacích a tisku se můžeme velice často setkat s narážkami na jeho slavného otce Ladislava Zápotockého, jednoho ze zakladatelů Československé sociální demokracie. V této souvislosti byla dokola neustále omílána dělnická revoluční tradice v Zápotockého rodině, která měla Antonínem Zápotockým vyvrcholit.

„17. června 1948 schválil jednomyslně československý parlament program páté vlády Národní fronty, vlády Antonína Zápotockého, program výstavby základů socialismu. A je symbolické, že v čele vlády, která tyto základy buduje, stál právě syn Ladislava Zápotockého, jednoho z nejstarších zakladatelů socialistického hnutí u nás.“⁶⁷

⁶⁶ Se soudruhem Zápotockým splníme odkaz Klementa Gottwalda, in: Rudé právo, 22.3. 1953.

⁶⁷ Antonín Zápotocký 1884 – 1954, Orbis 1954, str. 4.

Po vypuknutí 1. světové války byl posléze Zápotocký, řečí propagandy, hnán do „imperialistické“ války, ačkoli byl sám uvědomělý socialista a antimilitarista. To, že se Zápotocký za svého prezidentování rád ukazoval na veřejnosti ve vojenské uniformě při každé příležitosti pomalu jako páv, se už samozřejmě nikde nedočteme. Se značnou dávkou „protireakčních“ ataků jsou pak líčeny jeho zatčení po komunisty zlegendarizované prosincové stávce roku 1920, činnost v odborech za První republiky a jeho „heroická“ účast na různých dělnických stávkách, díky čemuž si prý získal lásku „pracujícího lidu“. Podobně jako v případě Gottwalda se i zde snažila propaganda zobrazit činnost Zápotockého ve 20. a 30. letech jako jeho „heroické období“, jakési Zápotockého období sporů o Rukopisy, hilsneriád, Friedjungových afér apod., které pak vyvrcholilo jeho činností za války v Sachsenhausenu, kde si měl díky své čestnosti charakteru získat lásku od ostatních, což se ale zakládalo v podstatě na pravdě, jelikož řada spoluvězňů přiznávala, že ho měli skutečně rádi a že byl stručně řečeno jejich táborovým vůdcem, za což obdržel po válce řadu zahraničních vyznamenání. Zejména díky svému pobytu v koncentračním táboře získal Zápotocký pro utváření své „image“ významné „kredity“. Po válce byl pak Zápotocký, nejprve jako šéf sjednocených odborů, poté i jako předseda vlády, líčen téměř jako neomylná autorita.

„Každý projev znamenal nový správný pohled na nejpálčivější otázky dne, které vždy dovedl zkušenou rukou vyhmátnout ze spleť běžných problémů a otázek. Jeho projevy byly pro široké vrstvy našeho národa pravou školou lidově demokratického myšlení, kterému učily nikoli na všeobecných proklamacích, ale na konkrétních problémech a diskusích. Teprve v odstupu let bude možné, aby historik ocenil nesmírnost díla soudruha Zápotockého na vybudování nerozborné odborové jednoty, na prosazení znárodňovacích dekretů, na zdaru znárodněného hospodářství, na systematickém zlepšování pracovní morálky, na rozvoji lidově demokratického režimu, na výchově k nové státnosti.“⁶⁸

I když se celá řada publikací snažila druhého dělnického prezidenta častokrát uměle vyzdvihovat, vždy zůstával ve veřejném diskurzu oproti Gottwaldovi, který „slízl všechnu smetanu“, v roli jeho druhořadého, nicméně důležitého pomocníka.

„... po boku Klementa Gottwalda stál v čele houževnatého úsilí o dělnickou jednotu... V předních řadách těchto bojů stál vždy vedle Klementa Gottwalda i Antonín Zápotocký... Po smrti nezapomenutelného Klementa Gottwalda byl Antonín Zápotocký dne 21. 3. 1953 jednomyslně zvolen prezidentem Československé republiky.“⁶⁹

⁶⁸ Antonín Zápotocký, NP Kniha 1954, str. 33.

⁶⁹ Antonín Zápotocký 1884 – 1954, Orbis 1954, str. 5.

V čem se Zápotockému ale Gottwald rovnat nemohl, byla literární činnost, pomineme-li ovšem Gottwaldovy „Spisy“, vydávané „módně“ po vzoru Lenina a Stalina, které však neměly uměleckou hodnotu. Zápotocký se snažil navenek vypadat skromně a své romány označoval jen za vyprávění. Na druhou stranu se nicméně rád pravidelně ukazoval na spisovatelských sjezdech a konferencích a s oblibou mluvil do různých oblastí umění. Sám si o sobě myslel, jak je nadaný literát a byl o tom celou škálou umělců a kritiků utvrzován pochlebnými projevy, zejména Ladislava Štolla, který prezidentovy romány označoval za přední díla socialistického realismu. Když se však Zápotocký pustil do přemýšlení o konkrétních literárních problémech nahlas, ukázalo se, jaký je ve skutečnosti diletant. Výstižně řečeno, jeho díla nebyla vysloveně marginálním odpadem, ale rozhodně se nedala považovat za nějaké literární skvosty. Protože byl ale prezidentem a hlavním představitelem komunistického establishmentu, propaganda jeho díla, zejména romány „Vstanou noví bojovníci“, „Bouřlivý rok“ a „Rudá záře nad Kladnem“, uměle protěžovala. Byla vydána řada metodologických příruček, zabývajících se prezidentovým literárním dílem do nejmenších detailů. Často se můžeme setkat například s přirovnáváním románů k učebnici socialismu nebo se snahami o jejich využití k boji proti „reakci“ a k ideologickému posílení režimu, jak o tom svědčí například podrobné směrnice z jedné metodologické příručky o „Rudé záři nad Kladnem“, která měla sloužit jako základ pro pořádání besed o Zápotockého „geniálním“ literárním díle.

„Jak využít jednotlivých míst románu:

1) K předvolební kampani k volbám do národních výborů: Všechna místa, kde se ukazuje těžký život pracujících v předmnichovské republice a skutečná tvář buržoasní demokracie, např.: Poměry na vesnici na počátku předmnichovské republiky, stávka zemědělského dělnictva ... 198 – 226. Proti dělníkům posílá kapitalistická vláda vojsko ... 363 – 367. Význam svazku rolníků s dělníky ... 224 – 226. Vesnice v rukou pracujících ... 226 - 239.

...

3) Těžký život pracujícího lidu v počátcích kapitalistické republiky: Proklamace republiky 28. října ... 81 – 86. Páni se bojí revolučnosti demobilisovaných vojáků ... 93- 95. Podvod buržoasie se socialisací ... 171 – 174, 175 – 177. Poválečná drahosta - bouře proti ní ... 178 – 197. Buržoasie se chápe vlády ... 99 – 103. Tusar a ostatní pravíkoví vůdcové soc. dem. ve službách buržoasie ... 193 – 197. Proměny na velkostatecích, stávka zemědělského dělnictva ... 198 – 226. Proti dělníkům posílá vláda vojsko ... 363 – 367.

...

7) *Soudruh Antonín Zápotocký přední činitel v revolučním dělnickém hnutí a neohrožený bojovník za štěstí a svobodu pracujícího lidu (pro besedy k výročím, souvisícím s prací a životem A. Zápotockého, na př. k 25. únoru, k narozeninám a pod.)*

*Doklady skvělé politické práce s. Zápotockého jsou v celé knize.*⁷⁰

Zápotockého romány se dočkaly za jeho života vedle rozhlasových her dokonce filmového zpracování. Konkrétně se jednalo o díla „Vstanou noví bojovníci“ a „Rudá záře nad Kladnem“, přičemž se Zápotocký, v druhém případě, dle dokladů natáčení několikrát osobně zúčastnil. Filmový průmysl přispěl k budování „image“ prezidenta „Spisovatele“, jak byl běžně od počátků prezidentování častován, trochu i jiným způsobem. V roce 1953 začala totiž vysílat Československá televize, která Zápotockému věnovala nemalou pozornost. Dochoval se nám například přepis literárně-dramatické hry „Spisovatel Antonín Zápotocký“ z roku 1955, kde byl početnými dialogy líčen prezidentův vývoj od malého chlapce Toníka až po ideově vyspělého Antonína už jako soudruha prezidenta.

I v případě Zápotockého kultu docházelo, podobně jako v případě toho Gottwaldova, který byl ale výrazně silnější, k jeho dualistickému pojmání ze strany veřejnosti. Musela existovat jedna skupina lidí, vnitřně kult nepřijímající a když už, tak jen navenek, a druhá skupina, tvořená sympatizanty s pouťorovým vývojem, čerpající z něj patrně určité výhody. Především ta skupina druhá se musela velmi ráda nechat manipulovat Zápotockého proslulou lidovostí, která svým způsobem na veřejnosti tlumila agresivní tvář režimu. Zápotocký to sám rád podporoval a dal si záležet, aby se informace o tom objevovaly v novinách. Tato lidovost se vyznačovala především jeho častými neohlášenými výlety mezi občany, jež měly sondovat názory ve společnosti, i když měl Zápotocký k dispozici svodky StB. Oblíbené byly také časté besedy s občany na Kladensku, v jeho rodném kraji, kde se nejednou rád rozhovořil o svých románech, které mu zde získaly vysokou popularitu. Tyto populistické tendence, ať už úmyslné či neúmyslné, tedy ostře kontrastovaly s Gottwaldovou izolací na Hradě, ale také s pozdějším strohým aparátnickým stylem Antonína Novotného, který se se Zápotockým nemohl co se týče celkové popularity měřit. Otázkou však zůstává, zda těmito tendencemi Zápotocký sledoval vždy upevnění své „image“ starostlivého „dobráka Tondy“, protože jeho známou vycházku po Praze krátce po ožebračující měnové reformě si řada obyvatel musela vyložit jako čistou provokaci, zvláště díky tomu, že sám Zápotocký do rozhlasu občany několik hodin před hodinou H ujišťoval, že se žádná reforma konat nebude.

---

⁷⁰ Oldřich Kapsa: Antonín Zápotocký – Rudá záře nad Kladnem, Pokusný metodický text pro čtenářské besedy č. 23, Výzkumný osvětový ústav v Praze 1954, str. 3 – 4.

Různé excesy režimu ale nezměnily u skalních přívrženců Zápotockého nic, jak to dokládá dochovaná korespondence. Početné dopisy plné sympatií chodily Zápotockému coby šéfovi sjednocených odborů ještě dlouho před únorem a není snad třeba ani dodávat, že se jejich počet po usazení na předsednictvu vlády a poté na Hradě ještě zvýšil. Již u příležitosti prezidentské volby jich přišlo enormní množství, takže na ně nebylo možné odpovídat individuálně, ale formou poděkování v tisku. Další velké množství různorodé korespondence dorazilo u příležitosti prezidentova svátku v květnu 1953. Různé projevy sympatií od jednotlivců se přitom mohly leckdy srovnávat s dobou prezidentování Klementa Gottwalda.

„Slibujeme Vám, že tak jak jsme bojovali za první republiky, tak i dnes budeme stát po Vašem boku, aby šťastně bylo dokonáno to, čemu Vy jste zasvětil celý svůj krásný, čistý a prošlý život. To slibujeme; ...

V pevném Vašem s námi kroku,

„Pětiletky“, pátém roku,

úspěchů Vám, mnoho přeje,

Vašimi, se činy hřeje.

Reformou My, naší měny,

byly jsme moc potěšeny,

šmelinářům, hlavu spletla,

nečisté jim, zisky smetla.

Přes to, že jsem, postižený,

ztrátou zraku, mojí ženy,

a T.B.C. mojí dcerky,

sloužím zdaru, „Pětiletky“ ...⁷¹

Zajímavé je sledovat, jakým způsobem reflektovaly Zápotockého malé děti, na kterých propaganda značně zapracovala. Často je však patrné, že jim musel celou řadu věcí nadiktovat někdo starší, protože by něco takového málokdy daly samy dohromady:

„My malí Vás máme rádi, a věříme, že nás ještě dlouho povedete v míru ke šťastné budoucnosti a postaráte se, aby jsme se stali platnými členy své milované vlasti. My se zase vynasnažíme, abychom se ve škole dobře učili a dělali Vám svým vysvědčením jen samou radost ...; .... Poznaly ste biedu a hlad. Preto vždy zastávate se pracujúcich. Bojovaly ste za ich lepší a krajší život. Toto dielo se Vám podarilo. Nasledujete veľkého Lenina a Stalina a našho súdruha Gottwalda. My slovenské děti smelo kráčame za vami. ...; ... k Vašemu sviátku

---

⁷¹ Národní archiv, korespondence, fond Antonín Zápotocký (č. f. 1261/0/35), sv. 45.

*Vám přejeme hodně a hodně zdraví, neboť chceme, abyste byl mezi námi ještě řadu let a uskutečňoval tak krásné věci, jako byla v poslední době měnová reforma a zrušení lístkového systému. Za to vše Vám všichni děkujeme. ...; .... Vám spolu se soudruhem Gottwaldem děkujeme za naše krásné, šťastné a radostné dětství.*⁷²

Nejnižší stupeň základních škol se tedy stal baštou propagandy, kde podstupovaly děti za tzv. období kultu osobnosti neúprosný dril, který by je nebýt XX. sjezdu KSSS a následného uvolnění snad zcela generačně pohltil. Podobné „výjevy“ v korespondenci se pak opakovaly samozřejmě během narozenin, ale i při dalších příležitostech. Když kupříkladu Zápotocký jednou v roce 1955 onemocněl, okamžitě se roztrhl pytel s přáními brzkého uzdravení. U skalních straníků a sympatizantů bylo tedy nadšení, stejně jako u Gottwalda, spontánní a nenucené. Celou společností však Zápotocký pochopitelně oslavován nebyl. Je nepochybné, že po únoru 1948 vzhledem k celkovému vývoji situace sympatizantů ubývalo. Pěkným důkazem může být i volba prezidentem v březnu 1953, kdy se Zápotocký ukázal na balkoně Nového královského paláce na III. nádvoří Pražského hradu, které však bylo více než poloprázdné. Práce se posléze ujala propagandistická mašinerie, která problém vyřešila pozoruhodným způsobem. Vzala samostatnou fotografii s davem nadšenců na III. nádvoří a přiložila ji vedle oříznutého kynoucího Zápotockého, čímž vznikla značně nepřirozená kombinace, jež se objevila v Mladé frontě a v řadě následně vyšlých oslavných publikací, aby bylo zachováno zdání, jak je „dobrák Tonda“ všemi oblíben. Pro filmový týdeník se poté speciálně zinscenovala davová scéna s davem řvoucím „Ať žije soudruh prezident“. O Zápotockého zvolení informovala plošně všechna periodika pestrého charakteru, takže se o volbě můžeme dočíst například v periodikách jako byly „Kuželky“ nebo odborné časopisy „Silnice a dopravní technika“ a „Železničná technika“, ke kterým byla informace o Zápotockém s jeho fotografiemi uměle „přilepena“, což jen dokazuje, že to bylo evidentně iniciováno z vyšších míst a ne z dobrovolného entusiastického přesvědčení.

Poněvadž byl Zápotocký jednou z ikon a zakladatelů režimu, musela se jeho prestiž zachovávat až do konce, čili i po XX. sjezdu KSSS. To se projevilo hlavně po jeho smrti v listopadu 1957, kdy mu byl vypraven státní pohřeb, při kterém se aplikovala „Gottwaldova šablona“. Prakticky vše se opakovalo. Tisk a rozhlas několik dní nereferovaly o ničem jiném než o Zápotockém a jeho životě. Stejným způsobem informovaly o pohřbu i filmové týdeníky, ze kterých lze vypožorovat téměř stejný průběh pompézního pohřbu včetně velké vojenské přehlídky na Letné. Celkovou ceremonii zde proto není zapotřebí příliš rozebírat.

---

⁷² Tamtéž.

Nicméně je třeba podotknout, že se u Zápotockého nepřistoupilo pravděpodobně pod vlivem situace po roce 1956 k trvalé balzamizaci. I jeho ostatky však byly uloženy do Památníku národního osvobození, odkud byly po roce 1989 přeneseny do rodinného hrobu.

Důsledky sovětské kritiky kultu osobnosti v Československu

XX. sjezd KSSS v únoru 1956 a jeho výsledky zapůsobily v ČSR a vůbec v celém východním bloku takřka jako rozbuška. První náznaky kritiky období kultu osobnosti začaly ale z Moskvy prosakovat již několik měsíců po Stalinově smrti, kdy se pomalu etablovala idea kolektivního vedení v KSSS. To se promítlo i do situace v Československu, kde se zatím nedělo vůbec nic. Gottwaldova autorita byla po smrti prvního dělnického prezidenta uctívána jako posvátná a ne jeden stranický funkcionář se na ni při prosazování nějakých nepopulárních opatření odvolával, označuje se přitom za Gottwaldova dědice kráčejícího v jeho šlápějích. Zkrátka, kdykoli bylo zapotřebí, byl Gottwald využit jako jakýsi neprůstřelný štít. První moskevská rozpačitá kritika období kultu, kterou si Zápotocký vyslechl v červenci 1953, se zatím týkala jen politických záležitostí. Zápotocký si to však vyložil po svém a po návratu se do nápravy pustil podivuhodným způsobem – začal totiž kritizovat dosavadní zemědělskou politiku, čili kolektivizaci, což bylo do té doby něco nevídaného, ba přímo senzačního.

„A proto soudruzi, zakládání družstev administrativní, nařizovací cestou a násilnou cestou nepomůže. Taková družstva budou vegetovat. Tam lidé nebudou pořádně pracovat, tam se jim nebude pořád líbit, a proto nám nebudou nic platná.“⁷³

„Je nesmysl budovat zemědělská družstva tam, kde jsme nepřesvědčili rolníky o jejich prospěšnosti a kde proto rolníci, kteří do družstva vstoupili, nemají k práci a družstvu poměr, dívají se na ně úplně cize...“⁷⁴

Zápotocký pak ještě ve svém srpnové veřejném projevu lidem naznačil, že jim strana nebude bránit z JZD odcházet. Odůvodnil to tím, že se tam jednou stejně vrátí, poněvadž nakonec stejně pochopí jejich důležitost. Zápotocký, který kritiku vlastně vůbec nepochopil, se svým projevem pobouřil zejména Novotného, prvního tajemníka strany⁷⁵, který brzy díky informátorům zaregistroval, že si překvapené obyvatelstvo myslí, že ona nenáviděná kolektivizace skončila. Svou kritiku pak Zápotocký zopakoval na zářijovém plénu ÚV KSČ,

⁷³ Národní archiv, projev na Klíčavě 1. srpna 1953, fond Antonín Zápotocký (č. f. 1261/0/35), sv. 26.

⁷⁴ Národní archiv, projev na dožínkové slavnosti v Lánech 30. srpna 1953, fond Antonín Zápotocký (č. f. 1261/0/35), sv. 26.

⁷⁵ Funkce předsedy KSČ nebyla po smrti Gottwalda obnovena.

čímž Novotného přímo rozzuřil. Poslední kapkou byl pro Novotného Zápotockého projev u příležitosti prvního výročí Stalinovy a Gottwaldovy smrti v březnu 1954, kdy se prezident opět pustil do kritiky zemědělské politiky a kdy odsoudil diktaturu strany a jejích vůdců, což prý zapříčinilo úplnou degradaci požadavku diktatury proletariátu. Novotný se, poté co zjistil, že je se svými opozičními názory na Zápotockého ve vedení strany osamocen, uchýlil pro pomoc do Moskvy, která tak hrála roli arbitra. Moskva Novotného plně podpořila, takže upevnila jeho domácí pozici.⁷⁶ Došlo také ke kritice československých hospodářských problémů, jejichž těžiště spočívalo v orientaci na těžký průmysl, který škodlivě převládal nad spotřebním, ale především ke kritice Zápotockého, jehož lidový kult byl Moskvě v trnem v oku. Sovětské vedení prezidentovi vyčetlo, že si nedává schvalovat své projevy ve stranickém vedení, čili je až nezdravě samostatný, a že ledabyly uplatňuje vedoucí úlohu strany. Předmětem zdrcující kritiky Zápotockého kultu, dle Širokého výpovědi, se měly stát prezidentovy návštěvy divadel, o kterých informoval tisk, a pravidelné vycházky po pražských obchodech, kde prezident besedoval s nakupujícími o stavu zásobování. Zápotocký se tak stal obětí kritiky kultu osobnosti ještě před XX. sjezdem KSSS, jelikož se domů vrátil jako poražený a v mocenské hegemonii musel uvolnit místo obratnějším Novotnému.⁷⁷ Zcela zavržen po arbitráži ale být nemohl, protože byla jeho autorita a „image“ dlouhodobého lidového komunistického vůdce ve veřejném diskurzu příliš silná, vlastně též potřebná. Konflikt Zápotocký-Novotný urychlený sporem o výklad kolektivizace ukázal jeden z prvních zajímavých kotrmelců, kdy si vedoucí činitelé establishmentu nedokázali s počátečními náznaky kritiky kultu osobnosti vůbec poradit. A nemělo to být naposled.

Další šok dorazil do Československa v podobě výsledků XX. sjezdu KSSS v únoru 1956, kde došlo ke kompletní kritice Stalina a s tím spojených „přehmatů“. Sovětské vedení pak požadovalo po tom československém, aby podobnou kritiku provedlo i doma, protože se zde dle Moskvy prvky kultu v určité podobě také vyskytovaly. Bylo tím tehdy myšleno nejkritičtější období mezi lety 1948 – 1953. Problém byl ale v tom, že Moskva si svého Stalina mohla zkritizovat, protože zde ještě zůstávala ikona Lenina, který sloužil jako mýtický zakladatel režimu, od kterého VKS(b) a po válce přejmenovaná KSSS mohla vyvozovat legitimitu svojí moci. V ČSR však žádná takováto „nevinná“ prvotní figura nebyla, a proto se hledal viník takřka všude jinde, hlavně aby za něj nebyl označen Gottwald, u kterého měl být zachován optimální status quo. Podobně problematické to bylo například v Číně po smrti Mao Ce-tunga, kdy se Čínská komunistická strana vypořádala s jeho autoritou zajímavým

---

⁷⁶ Karel Kaplan, Pavel Kosatík: Gottwaldovi muži, Paseka 2004, str. 199 – 202.

⁷⁷ Tamtéž.

způsobem – 30% jeho činů bylo klasifikováno pejorativně, zatímco 70% pozitivně, takže mohl být zakladatel lidové Číny nadále uctíván a legitimizovat moc čínských komunistů.⁷⁸

Vedení KSČ se s kultem tedy vypořádalo po svém. Obecně lze říci, že byl veřejný diskurz ovlivňován názory komunistického establishmentu, které tvrdily, že Gottwaldova generální linie výstavby socialismu byla správná, ale že se při její realizaci mnozí lidé dopustili chyb a omylů. Iniciativy se chopil Zápotocký, jenž se pokoušel využít své lidovosti během veřejných projevů po únoru 1956, ve kterých posluchači uslyšeli kromě různých definic kultu o všech možných příčinách a projevech přehmatů, jen ne o Gottwaldovi. Nejvýstižnější byl Zápotockého referát na aktivu funkcionářů KSČ v Liberci 5. března 1956, kde se stranická veřejnost mohla dozvědět, co se oním kultem osobnosti vůbec myslí.

„Kult osobnosti, který považuje činnost vynikajících jedinců za hlavní hybnou sílu dějin, odporuje vědeckému materialistickému pojetí dějin, jenž za tvůrce dějin považuje pracující lid. Jako každá idealistická teorie, působí i kult záporně na činnost komunistické strany, oslabuje její aktivitu, snižuje význam jejích kolektivních vedoucích orgánů, vede k umrtvování jejího vnitřního života nad kolektivní moudrostí strany, staví neomylnost vynikající osobnosti, a proto vede k chybám v rozhodování. ... Významným dějinným osobnostem připisuje polobožské nadpřirozené vlastnosti, činí z nich zázračné hrdiny, kteří nejsou posuzovatelní lidskými měřítky, prohlašuje je za strůjce dějinných událostí, tvůrce společenských řádů, za výhradní osvoboditele a pod. To je, připisuje jim skoro ty všechny vlastnosti, jež dává náboženství bohům, od neomylnosti až po vševědoucnost, všudypřítomnost a všemohoucnost.“⁷⁹

Zápotocký pak pokračoval se zajímavou intencí svěst vinu za etablování kultu na celou společnost:

„Tak kult osobnosti se netýká jenom vrcholných vedoucích orgánů... Tak třeba předseda JZD, to je důležitá osoba, při řízení družstva a pod. Ale tam každý z něj udělá poloboha. Když může sám řídit, všechno bude sám ustanovovat, tak je nebezpečí, že nejlepšího člověka zkažete a ztratíte. Nejtěžší je, umět kontrolovat sám sebe, nejtěžší je, umět sám sobě poroučet. ... Nebude se mi chtít vstávat. Ještě jednou se otočím, ještě chvílku si schrupnu. Nestalo se vám to ještě žádnému? Jestliže je kontrola, pak si řeknu, já bych si schrupnul, ale vždyť oni tam čekají, oni budou vidět, kdy přijdu. A to je v pořádku, tak to nejde, musíme si poručit a musíme vstát. Tak to je. Takový je život. Jestliže my chceme dobré

⁷⁸ John K. Fairbank: Dějiny Číny, NLN 2007, str. 450 – 451.

⁷⁹ Národní archiv, projev na aktivu funkcionářů KSČ v Liberci 5. března 1956, fond Antonín Zápotocký (č. f. 1261/0/35), sv. 32.

lidi zachovat, zachraňovat, aby nepropadli, potom je musíme kontrolovat. Nemůžeme z nich dělat všemohoucí Bohy.“⁸⁰

Podle Zápotockého výkladu tak kultu osobnosti vlastně propadl každý člověk, který měl někdy nějaký ten menší průšvih. Jen ten, kdo byl bezchybný, tak mohl napadat Stalina a jeho přehmaty, které nejen dle Zápotockého mínění zavinil z podstatné části Berija. Stalin tím měl podle výkladu většiny československého vedení zůstat pokud možno celkově netknutý. Tyto tendence se projevovaly například zdlouhavým odstraňováním Stalinova kultu – k likvidaci Stalinova pomníku na Letné došlo teprve jeho odstřelením v roce 1962, Stalinův štít byl přejmenován zpět na Gerlachův až v roce 1959 apod. Zápotocký přitom neustále Stalina veřejně obhajoval a připouštěl jen blíže nespecifikované chyby:

„Je nutno vidět kladnou úlohu, kterou Stalin hrál v období po Leninově smrti, kdy obhajoval spolu s většinou strany a s jinými Leninovými žáky leninismus a marxismus v boji proti Trockistům a jiným nepřátelům leninismu, kdy tvrdě odrážel pokusy nepřátel .... Soudruzi, v tom má Stalin velké nepopíratelné zásluhy, avšak v pozdějším období se Stalin dopustil řady chyb, v jeho práci se vyskytly nedostatky, které se pochopitelně promítly do života strany a odrazily se i u nás.“⁸¹

Prezident pak ve svém libereckém referátu pokračoval a rozčiloval se, jak se na stranických konferencích neustále vstávalo a tleskalo jako někde na spartakiádě, což byl prý jeden z dalších projevů kultu osobnosti. Poté přistoupil na další obhajobu Stalina, když přítomným vysvětloval, proč ho není zapotřebí v diskuzích rozebírat:

„Byla by to neplodná diskuze, odpoutala by pozornost od velkých úkolů dneška a velkých úkolů budoucnosti. Nic lidé tak rádi nedělají, jako se míchat ve špinavém prádle.“⁸²

Tímto kuriózním výrokem se Zápotocký s kultem osobnosti vypořádal jednou pro vždy po svém a až do své smrti své vize v obměněné podobě na veřejnosti opakoval. Je nepochybné, jak bude ukázáno níže, že kult osobnosti zaujal po XX. sjezdu na veřejnosti pozici nejvíce diskutovaného bodu. Zápotocký si to ale odmítal připustit a v následujících projevech úmyslně hovořil o důsledcích XX. sjezdu široce, to znamená o ekonomických a sociálních otázkách, o postupu jednotlivých zemí k socialismu, o soužití kapitalistické a socialistické soustavy nebo o chybném sporu s Jugoslávií, který prý zapříčinil Berija. Otázky kultu osobnosti se též dotýkal, ale napadal přitom neustále ty, kteří se chovali tak, jako by byl XX. sjezd jen kritikou Stalinovy osoby. O Gottwaldovi se ale lidé nedozvěděli ze

---

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

Zápotockého úst prakticky nikdy nic, což byl jeden z jeho dalších úmyslných manévřů, které měly Gottwalda chránit před případnými kritickými ataky. Zápotockého „kolekce“ obranných manévřů byla ale mnohem rozmanitější. V širokém referátu na plénu ÚV KSČ v dubnu 1956 se prezident kupříkladu snažil kritiku kultu osobnosti prohloubit tak, že vysvětloval, že chyby byly v celém zákonodárství a že každý, kdo měl moc, hřešil. Náprava pak měla být provedena reformou celého kolektivního vedení, přičemž nemělo dojít k tomu, aby se namísto kultu osobnosti rozvinul kult kolektivního vedení. Zajímavě se rozhovořil o problematice bezpráví, při kterém docházelo neoprávněně k zatýkání členů ve vlastních řadách, které prý bylo způsobeno „nekalými rejdy Slánského protistátního spikleneckého centra“ a hektickým pronásledováním „třídního nepřítele“, který však ve skutečnosti údajně existoval. K závěru pak poznamenal, že v souvislosti s kritikou kultu osobnosti je nepřipustné kritizování celé strany, jelikož jediné ona je vůdčí silou společnosti a má pravdu, nicméně se nesmí dopustit její uctívání, což by se dalo vyložit jako její kult.

Zápotockého výše uvedené, z našeho pohledu zmatené názorové „kotrmelce“ dokonale ilustrují tehdejší nepřehlednou situaci, kdy se jednoduše nevědělo, co si s tím „ztraceným“ kultem vlastně počít a zároveň se vyvarovat kritiky Gottwalda a úplné kritiky Stalina. Vítr do plachet Zápotockého výkladu pak přišel v podobě polských a maďarských událostí, kdy si prezident liboval, že k totálnímu veřejnému vypořádání se s kultem osobnosti nedošlo, protože by to pak dopadlo stejně katastrofálně jako v případě obou zmíněných zemí. Kritika kultu osobnosti měla v nejnižších stranických řadách mimořádnou, a jak již bylo zmíněno, pro politický establishment nepříjemnou odezvu. Nepohodlným otázkám musel čelit dokonce samotný Zápotocký při svém oblíbeném besedování na Kladensku v březnu 1956, kdy byl zavalen dotazy typu:

„2. a) byl-li na XX. sjezdu kritisován (třeba jen nepřímo) Stalin, proč nebyla podána sebekritika těmi členy ÚV KSSS, kteří se Stalinem pracovali, kult osobnosti Stalina pomáhali vytvářet? ... c) je ještě považován Stalin za klasika marxismu-leninismu?“

„Proč nebylo v tisku připomenuto výročí úmrtí s. Stalina?“

„Soudruzi, kteří hovořili o kultu osobnosti na XX. sjezdu byli přece nejbližší spolupracovníci v jeho práci a teď ho kritisují – proč mu to neřekli dříve?“

„Kdy začala vysvětlovací kampaň v SSSR k otázce Stalina – a jak na ni reagoval lid.“⁸³

---

⁸³ Národní archiv, materiály z besedy v Kladně 8. března 1956, fond Antonín Zápotocký (č. f. 1261/0/35), sv. 32.

Přímé odpovědi jistě nervózního Zápotockého se nám bohužel nedochovaly, je ale velmi pravděpodobné, že na ně odpovídal svými již výše rozebranými vizemi.

Z XX. sjezdu musel být zmatený také Antonín Novotný, který se po moskevské arbitráži roku 1954 stal fakticky nejmocnějším mužem ve straně a státě a který od roku 1955 započal díky svému mocenskému upevnění s novou vlnou kolektivizace, kterou si tak chybně vyložil Zápotocký. Novotný se rozhodl o kritice kultu informovat všechny stranické struktury od shora dolů, čímž si ale po vypořádání se se Zápotockým nadělal další pořádné starosti. Na březnové schůzi ÚV KSČ vystoupil s vlastním referátem, kde byly zmírněny, na žádost některých členů vedení (Zápotockého, Čepičky, Kopeckého apod.), formulace týkající se kritiky Gottwalda. Referát tak ve větší míře přetlumočil Chruščovovu Stalinovu kritiku. Problém byl ale v tom, jak na to reagovala stranická veřejnost. Jelikož spadala do Novotného kompetence, sbíhaly s k prvnímu tajemníkovi svodky o průběhu schůzí od nižších struktur, ze kterých si můžeme udělat perfektní obraz o náladách mezi nejnižšími členy strany, svým způsobem tedy i mezi běžnými lidmi.

„... všichni diskutující se zaměřili k otázce soudruha Stalina a z diskuze některých vyplývalo, že mají dojem, že na XX. sjezdu došlo k likvidaci Stalina.“

„V kraji Praha na některých okresních archivech nebyli s referáty spokojeni proto, že jsou shodné s uveřejňovanými „Výsledky a ponaučeními z XX. sjezdu KSSS“ v Rudém právu. Zvláště ostře to bylo kritizováno v okrese Č. Brod, v Praze 2, 6, 12 a 16. Na aktivu OV KSČ v Praze 16 značná část funkcionářů sledovala při referátu Rudé právo, ukazovali si, co se opakuje, a kritisovali, že to není nic nového. Podobné stížnosti došly i z okresů v kraji Gottwaldov. Na krajském a okresních aktivech v Prešově nebyla funkcionářům dána vůbec možnost vystoupit v diskusi nebo s dotazy. To vyvolalo nespokojenost většiny přítomných soudruhů. ... V některých místech, zejména z řad inteligence, bylo požadováno podrobnější vysvětlení k otázkám kolektivnosti vedení. ... Nejvíce dotazů bylo vzneseno k referátu s. Chruščeva, a to k té části, v níž soudruh Chruščev hovoří o prvořadém významu obnovení a všestranném upevnění leninské zásady kolektivnosti vedení v souvislosti s úlohou strany v dějinách. Proč soudruh Stalin nebyl kritizován na XIX. sjezdu KSSS a dříve, v čem se projevovaly jeho chyby a zda je možno hovořit o chybách soudruha Stalina nebo ÚV KSSS. Na krajském aktivu v Bánské Bystrici a podobně i v řadě dalších krajů byly kladeny dotazy, do jaké míry souvisí odhalení zločinné činnosti Beriji se stylem práce soudruha Stalina a v čem se projevila škodlivost kultu v SSSR a u nás.“⁸⁴

---

⁸⁴ Národní archiv, Zpráva o průběhu stranických aktivů k výsledkům XX. sjezdu KSSS, fond Antonín Novotný (č. f. 1261/0/43) I., k. 39.

Vedení KSČ bylo pnutím ve stranické veřejnosti zaskočeno, o to horší bylo, že jiskra přeskočila i na běžnou veřejnost a hrozilo, že se všechno vymkne vedení z rukou, jelikož se důsledky XX. sjezdu KSSS často měnily v obecnou kritiku poměrů v ČSR. Už dříve bylo rozhodnuto se s obdobím kultu vypořádat odstraněním a kritikou jeho nejkřiklavějších výstřelků. Soudruzi prováděli na různých poradách rutinní sebekritiku a byl obětován živoucí symbol období kultu osobnosti – Alexej Čepička, který kdysi, poté co se přiznal do Gottwaldovy rodiny, „Otci vlasti“, jak nazval Gottwalda spisovatel Jan Drda, pochleboval, že na Hradě vzniká nová „gottwaldovská“ dynastie. To ale vůbec nepomáhalo. Nezabírala ani dokola omílaná oficiální teze, že se přehmaty z dob Gottwalda v žádném případě nemohou ztotožňovat, co se týče celkového významu, s přehmaty Stalina. Novotný proto začal tahat za všechny páky seč mu síly stačily a v květnu 1956 přispěchal s konečným řešením, kdy prosadil požadavek, aby byla široká a zároveň nebezpečně eskalující vnitrostranická diskuze o závěrech XX. sjezdu ukončena. Ten, kdo by v ní chtěl náhodou pokračovat, byl předem označen za nepřítele strany. Aby se na veřejnosti zachovalo zdání, že se něco z let minulých napravuje, několik měsíců probíhala činnost tzv. první rehabilitační komise v čele s Rudolfem Barákem, který byl do krvavé minulosti ale sám zapleten, takže práci vyšetřovatelům občas i znepříjemňoval. Hlavní zásadou při práci na rehabilitacích bylo to, že se nesmí „sahat“ na symboly strany Gottwalda a Zápotockého, takže když se k tomu přičetla i Barákova kompromitující minulost, nemohly zaznamenat rehabilitace žádný větší úspěch. Stala se z nich naopak fraška, při které se prověřovalo celkem 7 000 případů, ale jen 50 lidí bylo omilostněno, u 213 případů byly tresty o něco sníženy a zbytek rozsudků byl označen za spravedlivý.

Novotný po pozastavení nebezpečné diskuze o XX. sjezdu přešel s celou řadou lidí v politbyru, jako Zápotocký nebo Kopecký apod., do razantní protiofenzívy, jež se měla s kultem osobnosti definitivně vypořádat dle představ vedení KSČ. Novotný se ve svých veřejných projevech po květnu 1956 pouštěl do zdrcující kritiky těch, kteří si kritiku kultu osobnosti vyložili jako demokratizační proces, což byli ti, kteří si dle Novotného mysleli, že budou povoleny vedle KSČ další strany. Novotný řadu posluchačů rychle vyváděl z omylu tvrdě, že těmto intencím nebude ÚV nečinně přihlížet. Aby se uchránil Gottwald a Zápotocký, hlavním viníkem všech nešvarů období kultu osobnosti se stal „československý Berija“ Rudolf Slánský – Novotného oblíbené téma, na které vymýšlel celou řadu fantastických historek, se kterými zásoboval veřejnost ještě v šedesátých letech, prakticky až do konce svého prezidentství. O Slánském se hovořilo téměř při každé příležitosti, od plén ÚV až po pléna OV. Je třeba podotknout, že se Slánského osobně kult osobnosti téměř nikdy nedotkl,

a to i přesto, že byl de facto do svého sesazení z postu generálního tajemníka druhým nejmocnějším mužem ve straně a státě. Výjimku představovaly pouze Slánského 50. narozeniny v létě 1951, kdy oslavné články zahltily podstatnou část Rudého práva, připravovalo se speciální vydání jeho spisů a přejmenování jednoho podniku a kdy mu byl udělen Řád socialismu. Po zatčení pak bylo vše anulováno, jeho spisy hekticky stahovány z knihoven a Řád socialismu z preventivních důvodů dokonce zrušen. Své averzi vůči Slánskému dal Novotný plný průchod na podzim 1957 na poradě okresních tajemníků:

„On znal průběh choroby předsedy strany a věděl od lékařů, že je nutno počítat i s možností náhlé krise, vzhledem k těžké srdeční chorobě s. Gottwalda. Za uvedené atmosféry počal se systematicky připravovat k převzetí moci ve straně i republice. Překroutil správné heslo revoluční bdělosti a ostražitosti a do strany zaváděl všeobecnou nedůvěru a podezřavost. ... Slánský záměrně porušoval normy stranického života, soustředil ve svých rukou téměř neomezenou, prakticky nekontrolovatelnou moc, kterou bez ohledu na zájmy strany zneužil pro své karieristické cíle k tomu, aby odstraňoval sobě nepohodlné lidi. ... Opomíjení leninských norem stranického života, porušování vnitrostranické demokracie a kolektivního vedení umožňovalo činnost Slánského. Slánský zaváděl administrativní metody nejen ve státním a veřejném aparátu, ale i ve stranickém životě. Šel cestou umrtvování politického života, cestou opouštění třídních zásad ve stranické kádrové práci. Svou činností vytvářel propast mezi vedením strany a členstvem, mezi stranou a masami pracujících. V tom je hlavní politická vina a zločin Slánského a jeho společníků.“⁸⁵

Jednoduše řečeno, „zlý“ Slánský dle slov prvního tajemníka využil nemohoucnosti „hodného“ prezidenta Gottwalda, izoloval ho na Hradě, a věnoval se svou „bandou“ svým „nekalým rejdům“, které zavedly republiku málem do propasti. Mýtická figura Gottwalda tak zůstala v oficiálním diskurzu obratným manévrem uchráněna. Zároveň však bylo ostentativně utlumeno vydávání oslavných publikací a tisk již od roku 1957 každoročně chvalořečně nepřipomínal narození nebo výročí úmrtí Gottwalda či Zápotockého.

Problém nastal ovšem po XXII. sjezdu KSSS roku 1961, kde byla kritika kultu osobnosti ještě více prohloubena, což se muselo logicky promítnout i v Československu. Novotný na zářijovém zasedání politbyra ÚV KSČ překvapivě navrhnul, aby se ve věci Gottwalda odkrylo na zasedání úplně všechno, což rozproudilo dosud nevídanou diskuzi. Fierlinger oponoval, že otázku Gottwalda není zapotřebí příliš rozvíjet a sváděl zodpovědnost na Slánského. Dolanský lehce kritizoval Gottwaldův alkoholismus, ale odmítal ho stavět

---

⁸⁵ Národní archiv, referát z porady okresních tajemníků 7. a 8. října 1957, fond Antonín Novotný (č. f. 1261/0/43) I., k. 98.

vedle Stalina. Celá tajná diskuze probíhala jen na zasedání politbyra a posléze na uzavřeném zasedání ÚV. V listopadu byla pak Gottwaldova vina Novotným objasněna – Gottwald se po roce 1948 izoloval na Hradě a umožnil tak „čachry“ Slánskému. Příčinou Gottwaldovy izolovanosti byl shledán jeho špatný zdravotní stav. Další příčinou problémů měl být také nátlak zločinců jako byli Stalin a Rákosi. Gottwald tedy měl dle Novotného chyby, ale jako mýtická symbolická figura strany žil i nadále. Novotný pak proti své vůli musel povolit další kolo rehabilitací pod taktovkou Drahomíra Koldera. Výsledná zpráva z roku 1963 pak občansky rehabilitovala ústřední předmět Novotného averze – Slánského – a obsahovala zjemněné informace o vině Gottwalda. To ovšem vyvolalo poprvé živou vnitrostraničnou diskuzi o někdejším předsedovi KSČ, jehož autorita se tím otřásla v samotných základech, ale nezhroutila se. „Syn lidu“ se pak ještě vynořil díky činnosti Pillerovy rehabilitační komise v roce 1968, kdy padly poslední předsudky o nevině Gottwalda a kdy se kompletně zhroutil Novotného obstarožní pseudomýtus o Slánském, který byl rehabilitován i politicky. Pillerova komise ale ukončila svou činnost až po vstupu vojsk a konečnou zprávu předložila na ÚV v době, kdy už mělo vše „pod palcem“ husákovské vedení, které ji označilo za jednostrannou, poznamenanou dobou a protisovětskou. Komise pak byla rozpuštěna a výsledná zpráva se i přes rozhodnutí nového vedení, že bude přepracována, nikdy na jednání ÚV neobjevila, díky čemuž Gottwald, u kterého byla ale už pravá tvář během Pražského jara odhalena, dál sloužil oficiálnímu diskurzu v poněkud umírněnější podobě, relativně k 50. létům, až do roku 1989.

Závěr – charakteristika kultu osobnosti

Na úplný závěr práce je zapotřebí detailně zodpovědět kardinální otázku, v čem tkví podstata kultu osobnosti ve společnosti. Pro přehlednost si uvedeme nejprve průvodní znaky, které jsou nicméně v řadě v úvodu zmíněných socialistických pseudoodborných publikacích, ale i v řadě domácích a zahraničních výkladových slovníků převážně chápány jako ideální definice inkriminovaného jevu.

„Nejčastější projevy kultu osobnosti můžeme pozorovat zejména v přiřítání nadneseného významu jednotlivým osobnostem, v přiřítání jim nezasloužených zásluh; ve snižování či upírání zásluh jiných, níže postavených osob a lidových mas; v uměle vyvolávaném uctívání osobností a přiřítání jim nadpřirozených vlastností; v přehánění jejich skutečných zásluh; v přemrštěném vyzdvihování jejich vlastností a schopností a naproti tomu v zamlčování a zatajování jejich chyb, slabostí, provinění a morálních závad; v omezené kritizovatelnosti nebo vůbec nedotknutelnosti těchto osob; v nestřídmé popularizaci osobností prostředky vědy, umění a propagandy, agitace, schůzové činnosti atp.; v tom, že osoby, o něž se jedná, o tom vědí, souhlasí s tím nebo to jen neúčinně potírají, že z toho těží, pročez to sami podporují.“⁸⁶

Výše uvedená citace s optimálním nástinem projevů kultu osobnosti pochází z knihy Jaroslava Bláhy, která byla vydána pro potřeby Socialistické akademie. Uvedené projevy se dají bez problémů použít pro charakteristiku kultu jak v demokratických tak autokratických společnostech. Zajímavá je poslední věta, u které si ukážeme několik rozdílů, které jsou determinovány vlastním vztahem uctívaných autorit k svému kultu, přičemž hraje nemalou úlohu jejich morální charakter, což se také konečně projevuje na vnitřní podstatě kultu. Jak jsme si ukázali, o Masaryk svém „kultu“ věděl, do jisté míry ho toleroval, a když hrozilo, že přeroste určitou mez, nebál se zakročit, jako v případě připraveného uzákonění dne jeho narozenin státním svátkem. Přitom se snažil využívat své autority k upevnění idejí republiky a jejího „demokratického ducha“. Psychicky vyčerpávaný Gottwald se naopak ocitl v situaci, kdy nemohl dělat vlastně nic a musel celkově přistoupit na rozehranou poúnorovou hru, při níž hrál podstatnou úlohu strach ze Stalina. U Stalina a Hitlera byla situace na rozdíl od Československa odlišná. Při konstrukci jejich kultů v Rusku a Německu hrála nezanedbatelnou úlohu samozřejmě jednoduše řečeno jistá tradice „vlády pevné ruky“ a s ní spojený druh úcty. Při etablování kultu hrály ale podstatnou úlohu i jejich narcistní povahy s psychopatickými rysy, kdy docházelo k situování sebe sama do role heroické nenahraditelné

osobnosti, uskutečňující své skvělé vize, vedoucí k dokonalému uspořádání společnosti. I tak zde najdeme ale jeden rozdíl. Hitler své představy dovedl do extrémní podoby, kdy se považoval za vyvoleného Prozřetelností a od počátků svého hnutí trval na tzv. vůdcovském principu a svůj kult díky svému rétorickému nadání, jistému druhu všudypřítomnosti a vůbec celé propagandistické mašinérii nadšeně podporoval, sám se veřejně situoval do role ikony, do role mýtu. Stalin naopak využil posmrtný Leninův kult, který sám utvářel, ačkoli Lenin prosazoval vždy zásadu tzv. kolektivního vedení a jistý stupeň vnitrostranické demokracie, a používal ho jako štít proti svým protivníkům na cestě vpřed k tzv. revoluci shora, která se vyrovnala ve Stalinových očích té Leninově revoluci říjnové. Tak mohla být úspěšně zahájena konstrukce kultu Stalina, který ho sám ovlivňoval, například zásahy do oficiálních životopisů atd., ale sám sebe do role vůdčí ikony nikdy nesituoval, nikdy svůj kult a vůdcovství veřejně nepřiznal. Stál zkrátka v pozadí a tahal za nitky tažen vpřed komplexem méněcennosti, který zapříčinil zběsilý teror v 2. polovině 30. let, aby tak zmizeli všichni, kdo věděli o Stalinovi ve velké míře skutečnou pravdu, čímž mohl Stalinův kult po 2. světové válce bez problémů dosáhnout megalomanských rozměrů, aby pak v roce 1949 překonal svou velikostí i ten Leninův.

Etablování kultu je v první řadě determinováno potřebou společnosti, která z psychologického hlediska potřebuje nějaký symbol jistoty, reprezentanta-nositele „chtěných“ kladných vlastností nebo hodnot světa či konkrétní společnosti-hnutí. Uctívané osoby mají ve veřejném diskurzu také tolik nutnou funkci „prvotního hybatele“, který zavádí po období zmatků do poměrů tolik vytoužený pořádek, řád a pocit jistoty, čímž se de facto jeho kult osobnosti stává potřebným pro pozdější zachování-legitimizaci daného řádu, což se dá nejlépe vyjádřit citací z knihy Thomase Carlylea:

„jak muž, byl-li velký za živa, stává se desetkrát větším po smrti.“⁸⁷

Vyjádřeno stručně, stejně jako v případě středověkých panovnických rodů, kdy se zahajovalo vypravování v kronikách od mýtického heroického počátku rodu, aby se snáze pochopila jejich legitimita a pozitivní význam, má do jisté míry tuto potřebu i moderní veřejný diskurz daného režimu. Při konstrukci kultu osobnosti se tak uctívaná autorita uměle vybaví „chtěnými“ vlastnostmi, což platí zejména o společnostech s autokratickými rysy. U Masaryka se tak kupříkladu hektickým způsobem mnoho vlastností konstruovat nemuselo, zato se o nich mluvilo v superlativech. U Gottwalda pak bylo zapotřebí tyto vlastnosti nutně vytvořit, jak se to stalo např. za pomoci stereotypních pseudooborných publikací. Klíčovým

---

⁸⁶ Jaroslav Bláha: O vzniku a podstatě kultu osobnosti, Česká socialistická akademie v Liberci 1969, str. 10.

⁸⁷ Thomas Carlyle: Hrdinové a ctění hrdin v dějinách, Praha 1894, str. 36.

pilířem při konstrukci kultu je i jakési „heroické období“, které „uková“ danou osobnost a umožní jí v chápání veřejného diskurzu zaslouženě zastávat vrcholnou zodpovědnou funkci ku prospěchu všech. U Masaryka bylo ono období chápáno pod pojmem sporů o Rukopisy, Friedjungovy aféry, prvního odboje apod., u Gottwalda se musela naopak vykonstruovat do podoby bojů proti „prohnilé“ První republice či proti Hitlerovi v moskevském exilu, u Hitlera vznikl mýtus o „Kampfzeit“ ve 20. letech, u Stalina se přečeňovala revolucionářská činnost na Kavkaze, za občanské války a za vrchol jeho vojenské „geniality“ byla označena 2. světová válka, u Maa se jednalo o tolik oslavovaný Dlouhý pochod, příkladem je i Titův partyzánský boj a tímto způsobem by mohl výčet pokračovat prakticky do nekonečna.

V případě, že se daný uctíváný objekt usadí ve vrcholné funkci, je zapotřebí rozjet spontánně či nuceně propagandistickou mašinérii, která by vštěpila současníkům o dané autoritě co nejvíce informací a ukotvila tak snáze jeho politický kult. K tomuto účelu právě slouží různé ceremonie, oslavy narozenin nebo cesty po státě za přítomnosti rozjásaných davů, které jsou pak cíleně zvětčovány ve filmových týdenících, novinových fotografiích či u nás kdysi „módních“ knih „osoba X“ ve fotografii, aby se mohlo ostentativně demonstrovat, jak je daná autorita všemi oblíbena. Neprobíhá-li to spontánně, což platí zejména o ne vždy populárních režimech autokratického charakteru, přispěchá na pomoc fikce, jako se to stalo například při volbě Zápotockého prezidentem. K upevnění kultu také přispívá vlastní literární činnost uctíváných objektů, která má dosvědčit jejich intelektuální vyspělost, takže se zejména v autokratických společnostech hlásí nejednou o slovo různé pseudoliterární publikace, kupříkladu jednoho času „trendové“ Gottwaldovy nebo Stalinovy „Spisy“ či Hitlerův „Mein Kampf“, Maova „Rudá knížka“ či Stalinovy „Základy leninismu“. Tyto literární produkty jsou pak logicky utilitárně vkloubeny do ideové struktury dané společnosti, kde zaujmou postavení Bible. Aby se zdůraznila určitá výjimečnost dané osobnosti a její přijatelnost pro všechny nebo oblíbenost, uchyluje se veřejný diskurz často k přejímání familiárního názvosloví. Tímto způsobem se na světě objevily pozoruhodné slovní úzy jako „tatíček“ Masaryk, „syn lidu“ Gottwald, v zahraničí kupříkladu „strýček“ Enver (Albánie), „strýček“ Ho (Vietnam) apod.

Politickému kultu osobnosti ve společnostech demokratického a autokratického charakteru je společná jedna podstatná věc – jeho diskurz je vždy dualistický. Vždy bude existovat větší či menší skupina, jež bude kult nadšeně „konzumovat“ nebo si ho dokonce deformovat pro svou vlastní psychologickou potřebu determinovanou společenskou situací a sociálním postavením, jako se to dělo v případě Masaryka, Hitlera, Stalina apod., a druhá

skupina, jejíž přístup bude ambivalentní, především v autokratických společnostech jiný na veřejnosti, jiný v soukromí, u odvážlivců rovnou čistě rezistentní.

Podstatné je také zamyslet se nad tím, kdy lze hovořit o kultu o osobnosti a kdy nikoliv. V případě, že někdo uzurpuje moc a patolízalští notáblové v jeho okolí mu začnou nezřízeně pochlebovat a chrlit okolo sebe na daného člověka samou chválu, která však za zdmi vládního paláce nenajde žádnou odezvu, můžeme prohlásit, že se nejedná o kult osobnosti, jelikož zpětná vazba zcela chybí, kvůli ztroskotanému pokusu o export do veřejného diskurzu. V případě, že má někdo nějaký velký idol, někoho koho samovolně obdivuje, a onen obdiv se zvrhne v uctívání a ve vztahu k dané osobě se vytratí objektivismus a dochází k deformaci individualistického myšlení, můžeme prohlásit, že se právě zrodil kult osobnosti. Zajímavým příkladem může být do jisté míry vedle příkladů politických kultů častokrát nezřízené uctívání sportovců či popových hvězd, o čemž zde vzhledem k badatelskému zaměření práce nebudu více pojednávat. V případě pomníků je nutné rozlišit, kdy se jedná o místo paměti a kdy se jedná o projev kultu osobnosti. V první řadě záleží na kvantitě. Je snad zbytečné rozebírat, že když půjdeme po ulici a každých 100 metrů narazíme na sochu nebo bustu „osoby X“, která se stává objektem nezřízeného uctívání, uvědomíme si, že zřejmě nebude se společností něco v pořádku. Jakmile bude množství z určitého úhlu pohledu normální, daná osoba bude již po smrti a její sochy se stanou předmětem přiměřených vzpomínkových aktů, můžeme hovořit s čistým svědomím o místě paměti. Přesná rozlišující kritéria pochopitelně stanovit nelze.

Velice obtížný pro oblast bádání je kult osobnosti posmrtný, jehož objekt uctívání se nemění, ale jeho vnější znaky se vyznačují vysokou labilitou. Obecně lze říci, že posmrtný kult osobnosti dobře slouží potřebám doby, jelikož se do procesu geneze uctívaný protagonista nemůže zapojit a tím ho i ovlivnit. Dochází tak ještě k větší deformaci obrazu uctívané osobnosti, než za jejího života. Jako příklad nám může posloužit Masarykův kult po únoru 1948, který komunisté chtěli využít, až ho nakonec raději odvrhli a pustili se s ním do „křížku“, aby pak soustředili veškeré síly jen na své ikony, či kult Milana Rastislava Štefánika, který byl jiný za První republiky, jiný za Slovenského státu a který je jiný na současném Slovensku. Podobné to bylo i po smrti Lenina v SSSR, kdy Stalin vytvořil podivnou symbiózu svého kultu s tím Leninovým. Posmrtný kult hraje, jak už bylo nastíněno výše, roli jakési legitimizující ikony, od které odvozuje režim či stát svou existenci. To se dá perfektně pozorovat po XX. sjezdu KSSS v Československu, kdy československý establishment kritizoval všechno možné, jen ne zakladatele Gottwalda. Vidíme to také na

„hýčkání“ Mao Ce-tunga v ČLR, Ho Či-mina ve Vietnamu, George Washingtona v USA
apod.

Seznam použitých pramenů a literatury

Současné biografie, monografie a eseje

- Agulhon Maurice: De Gaulle – Dějiny, symbol, mýtus, NLN 2005
Bullock Alan: Hitler a Stalin – Paralelní životopisy, Levné knihy KMa 2005
Kaplan Karel, Kosatík Pavel: Gottwaldovi muži, Paseka 2004
Knapík Jiří: V zajetí moci – Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956, Libri 2006
Rak Jiří: Bývali Čechové – Historické mýty a stereotypy, Praha 1994
Sobigou Alain: Tomáš Garrigue Masaryk, Paseka 2004
Kolektiv autorů: Kult osobnosti, Katedra společenských věd ČVUT 2007

Články

- Formánková Pavlína: Z Čukotky do Československa – Jak se z Ježíška stal Děda Mráz, in: Dějiny a současnost 12/2007, str. 17 – 20

Dobové publikace

Obecná problematika kultu:

- Bláha Jaroslav: O vzniku a podstatě kultu osobnosti, Česká socialistická akademie v Liberci 1969
Carlyle Thomas: Hrdinové a ctění hrdin v dějinách, Praha 1894
Plechanov Georgij: O úloze osobnosti dějinách, Nakl. Svoboda 1949

Publikace se zaměřením na čsl. prezidenty:

T. G. Masaryk:

- Havelka Emanuel, Masaryk – Hlasatel pravdy a vítěz spravedlnosti, Hodonín 1920
Herben Jan: Chudý chlapec, který se proslavil, Mladá Fronta 1947
T. G. Masaryk – Vůdce legií, Československý legionář 1937
Masaryk ve fotografii, Orbis 1932
Masaryk ve fotografii, Orbis 1937

E. Beneš:

Osvald Václav – Po Tomáši Masarykovi nastoupil Edvard Beneš, Pokrok 1936

Edvard Beneš ve fotografii, Orbis 1947

Prezident Budovatel, Nakl. Antonín Dědourek 1948

K. Gottwald:

Bareš Gustav: Klement Gottwald – muž proti Mnichovu, Svoboda 1948

Hostáň Jan: Jak byl zvolen Klement Gottwald prezidentem republiky, Státní nakladatelství 1948

Köhler Bruno: Klement Gottwald 20 let v čele KSČ, Naše vojsko 1950

Lašťovička Bohuslav: Československý státník Klement Gottwald, Svět v obrazech, vydavatelstvo ministerstva informací 1946

Nečásek František: Klement Gottwald: bojovník, státník, budovatel, Svoboda 1946

Nečásek František: Klement Gottwald, vzor pracovníka: O několika vlastnostech a zásadách jeho práce a literární tvorby, Ministerstvo informací a osvěty 1949

Nečásek František: Klement Gottwald ve fotografii, Orbis, 1950

Nečásek František: Klement Gottwald a mládež: Mimočítanková četba pro národní a střední školy, SPN, 1953

Nečásek František: O Klementu Gottwaldovi, SNPL 1954

Pachta Jan: Klement Gottwald a naše dějiny, Ministerstvo informací a osvěty 1949

Rais Štefan: Klement Gottwald, velký žák Leninův a Stalinův, Ministerstvo informací a osvěty 1949

Rais Štefan: O prezidentu Gottwaldovi, Orbis 1950

Ústav dějin KSČ: Klement Gottwald ve fotografii, Orbis 1953

Slánský Rudolf: O velikém díle a životě soudruha Gottwalda, Svoboda, 1948

A. Zápotocký:

Antonín Zápotocký, NP Kniha 1954

Antonín Zápotocký 1884 – 1954, Orbis 1954

Grebeníčková Růžena: O knize A. Zápotockého Rudá záře nad Kladnem, Mladá Fronta

1952

Kapsa Oldřich: Rudá záře nad Kladnem: pokusný metodický materiál pro čtenářské besedy, Výzkumný osvětový ústav 1954

Kárný Miroslav: Antonín Zápotocký – ministerský předseda Republiky československé, Svět v obrazech 1948

Ministerstvo informací: Našemu Antonínu Zápotockému, Orbis 1949

Spisovatel Antonín Zápotocký (přepis), Televizní studio Praha 1955

Archivní prameny

T. G. Masaryk:

Archiv KPR – D 1937, kartony č. 92, 105, 108, 109, 111, 112

H, inv. č. 1865, karton č. 21

E. Beneš:

Archiv KPR – D 1945, karton č. 24

H, inv. č. 1874, karton č. 7

Index prezident 1935 – 1946, mikrofilm č. 7

K. Gottwald:

Národní archiv - archiv ÚV KSČ – fond Klement Gottwald (č.f. 1261/0/34), kartony č. 45, 67, 105, 106, 111, 112, 113, 117

Archiv KPR – i. č. 1431, k. 603, 1146/71/54

index prezident 1947, mikrofilm č. 9

A. Zápotocký:

Národní archiv – archiv ÚV KSČ – fond Antonín Zápotocký (č.f. 1261/0/35), svazky č. 26, 32, 33, 35, 36, 43, 44, 45, 72, 73, 74, 75

Archiv KPR – index prezident 1947, mikrofilm č. 9

Ostatní:

Národní archiv – archiv ÚV KSČ – fond Rudolf Slánský (č.f. 1261/0/30), svazky č. 1, 3, 14, 18

Národní archiv – archiv ÚV KSČ – fond Václav Kopecký (č. f. 1261/0/36), kartony č. 2, 3

Národní archiv – archiv ÚV KSČ – fond Antonín Novotný (č. f. 1261/0/43) I., kartony č. 39, 44, 69, 70, 98, (č. f. 1261/0/43) II., karton č. 187

Dobový denní tisk

České slovo

Československá republika

Lidová demokracie

Lidové noviny

Mladá fronta

Národní listy

Národní osvobození

Národní politika

Obrana lidu

Práce

Právo lidu

Rudé právo

Svobodné slovo

Venkov

Zemědělské noviny

Deutsche Zeitung Bohemia

Die Zeit – Sudetendeutsches Tagblatt

Prager Presse

Sozialdemokrat

Elektronická média

Archiv ČT 24 – 8. 2. 2008 (volby prezidentů), 2. 2. 2008 (Gottwaldův kult osobnosti), 13. 10. 2007 (pohřby prezidentů), 4. 8. 2007 (Stalinův kult osobnosti), 2. 6. 2007 (prezident Edvard Beneš), 28. 12. 2006 (narozeninové oslavy politiků)

Loužecký Martin – Mauzoleum Klementa Gottwalda, absolventský film, 2006

Resumé

Práce se zabývá genezí kultu osobnosti na příkladu Československa v letech 1945 – 1957, přičemž nechybí zmínka o První republice. Na základě bohaté pramenné základny, čerpané převážně z archivů, je demonstrováno, jakým způsobem se kult osobnosti etabluje, jaké jsou jeho průvodní znaky a jaký má pro stát či režim význam. Celý text je proložen celou řadou citací z přímých pramenů, což umožňuje bezprostřední poznání inkriminovaného jevu. Součástí je i celá řada srovnání tisku a přehledných tabulek týkajících se problematiky přejmenování a pojmenovávání objektů, předmětů a institucí. V práci je obsažena i řada přirovnání s podobnými rysy kultů osobností, které se vyskytly v jiných zemích, kde hrály v životě společnosti nemalou roli. Závěrečná kapitola je pak kompletním souhrnem zjištěných poznatků a podává nástin charakteristiky kultu osobnosti.

Summary

This Bachelor-Thesis focuses on the analysis of the genesis of personality cult on the example of Czechoslovakia in 1945 – 1957, including the reference to, so called, „First Republic“. On the grounds of the contents analysis of rich sources, mainly drawn from archives, there is shown how the personality cult was established. It also shows its original signs and its meaning for a state or a regime. The analysis is supported by a large number of citations from primary sources which allows an immediate understanding of the studied phenomenon. The large number of comparison of periodical press and tables based on simple statistics concerning a question of renaming and naming after leading statesmen. The author supports his argumentation by examples drawing on comparison with similar cases of personality cults, that appeared in different states, where they played not small role in the life of society. In the last chapter is a summary of the analysis and the results of the research carried by the author. The conclusion also offers certain description of the field of research, and a proposal of definition of the personality cult.